

Franckesche Stiftungen zu Halle

Pavli Manvtii Commentariivs In M. Tvllii Ciceronis Epistolas Ad Diversos

Accedvnt Eivsdem Scholia Et Hieronymi Ragazonii In Easdem Ciceronis
Epistolas Commentariivs

Manuzio, Paolo

Lipsiae, A.C. MDCCLXXIX

VD18 90852230

Librum VII.

Nutzungsbedingungen

Die Digitalisate des Francke-Portals sind urheberrechtlich geschützt. Sie dürfen für wissenschaftliche und private Zwecke heruntergeladen und ausgedruckt werden. Vorhandene Herkunftsbezeichnungen dürfen dabei nicht entfernt werden.

Eine kommerzielle oder institutionelle Nutzung oder Veröffentlichung dieser Inhalte ist ohne vorheriges schriftliches Einverständnis des Studienzentrums August Hermann Francke der Franckeschen Stiftungen nicht gestattet, das ggf. auf weitere Institutionen als Rechteinhaber verweist. Für die Veröffentlichung der Digitalisate können gemäß der Gebührenordnung der Franckeschen Stiftungen Entgelte erhoben werden.

Zur Erteilung einer Veröffentlichungsgenehmigung wenden Sie sich bitte an die Leiterin des Studienzentrums, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

Terms of use

All digital documents of the Francke-Portal are protected by copyright. They may be downloaded and printed only for non-commercial educational, research and private purposes. Attached provenance marks may not be removed.

Commercial or institutional use or publication of these digital documents in printed or digital form is not allowed without obtaining prior written permission by the Study Center August Hermann Francke of the Francke Foundations which can refer to other institutions as right holders. If digital documents are published, the Study Center is entitled to charge a fee in accordance with the scale of charges of the Francke Foundations.

For reproduction requests and permissions, please contact the head of the Study Center, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

[urn:nbn:de:hbz:5:1-219543](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:5:1-219543)

PAVLLI MANVTII
COMMENTARIVS

IN

M. TVLLII CICERONIS
EPISTOLARVM

QVAE FAMILIARES VOCANTVR
LIBRVM VII.

EPISTOLAE I.
ARGVMENTVM.

Cn. Pompeius Magnus, iterum consul, in theatri a se exstructi consecratione, ut Pedianus, Plinius lib. 7. c. 48. Plutarchus, Dio scriptum reliquerunt, ludos dedit. Sed idem Plinius lib. 8. c. 7. datos ait in dedicatione templi Veneris Victricis: at Gellius lib. 10. c. 1. in aede Victorine dedicanda. quae controuersia ita sedatur, si templum Veneris Victricis cum theatro dedicatum putemus. nam, etsi de templo Veneris Plutarchus, ubi de theatro et ludis loquitur, mentionem nullam facit; idem tamen infra Pompeium ait, in campis Philippicis, nocte, quae proelium proxima antecessit, somniasse, ire se ad theatrum, et Veneris Victricis templum spoliis exornare. Quod autem Gellius Victoriam, non Venerem, appellat: non differre, opinor, existimauit Victoriam a Venere Victrici; quoniam utrique cognomen idem esset, Caeligenae. Itaque Varro lib. 4. de L. L. hinc, inquit, comicus: Victrix Venus, videsne haec? non quod vincere velit Venus, sed quod vincire, et vinciri ipsa. Victoria ab eo, quod superati vinciuntur. utrique testis poesis, quod et Victoria et Venus dicitur Caeligena. Ludorum igitur duo genera Pompeius dedit, vnum in theatro ipso, alterum in Circo. Graeci *ᾠδῶν*, id est, certamina, vocauerunt. Certamen autem in theatro vel scenicum erat, vel gymnicum. scenicum Pompeii fuit actione duarum tragoediarum; Clytemnestrae Attri poetae, et Equi Troiani Lii Andronici, additis Graecis Oscisque ludis: gymnicum, athletae. In Circo, qui et Hippodromus et Stadium dictus est, equorum cursus, venationes binae per dies quinque, in quibus leones quingenti caesi sunt, pugna elephantorum XX. ut ait Plinius, vel XVII. ut Dio. Nec vero dissentire quisquam putet aut a Cicerone Plutarchum et Dionem, quod

quod neque de duabus tragoediis, neque de ludis Graecis et Oseis, a Cicerone nominatis, mentionem ullam faciunt; aut Ciceronem ipsum a Plutarcho et Dione, quod musicum certamen, ab ipsis nominatum, non appellat. nam et tragoediae, et Graeci Oseique ludi in scena dabantur: scenicos autem ludos Graeci scriptores in musicum certamen incluserunt. qua de re Pollux lib. 3. τῶν ἀγῶνων οἱ μὲν γυμναστικοί, οἱ δὲ καλέμενοι σκηνικοί, ὀνομασθεῖεν ἐν Διονυσιακοῖς τε καὶ μουσικοῖς. Latine sic: certaminum alia quidem gymnastica, alia vero scenica vocata, Dionysiacae, et musica nominari possint. Obscurene docet, scenica et musica idem esse? sequitur: οἱ δ' Ἀττικοὶ ὁ ἁπλοῦς λέγουσιν, ἀγῶνας μουσικῆς, ἀλλὰ μουσικῆς id est, Attici autem non facile dicunt, certamina musica, sed musices. Non igitur Attice locutus est Plutarchus, cum dixit, ἀγῶνας μουσικῆς. nec mirum: natus enim Cbaeroneae, Boeotiae vico. at Dio Attice, θεῶν καὶ μουσικῆς, καὶ ἀγῶνας γυμνικῆς. Idem Pollux paullo post: χωρὶς δὲ, τῶν μὲν στάδιον, τῶν δὲ θεάτρων, id est, loca vero, inquit, aliorum quidem stadium, aliorum autem theatrum. Ludos enim dari solitos vel in stadio, id est, Circo, vel in theatro, significat etiam Varro in prooemio lib. 2. de re rust. Manus, ait, mouere maluerunt in theatro ac circo patres familiae, quam in fegetibus ac vinetis. Partes epistolae quattuor praecipuae sunt. Prima, gratulatio, quod ludos Marius, omnis leporis expertes, non spectauerit; secunda, ludorum descriptio; tertia, Caninii defensio, eiusque tamquam appendix, cupiditas discedendi a iudiciis. Postremus excusationis locus est, quia prolixior ludorum narratio fuerit. Annum epistolas constat esse, quo Pompeius et Crassus alterum consulatum gesserunt.

EXPLANATIO.

M. Mario] Arpinati: quod illa indicant verba: cum Oseos ludos vel in senatu nostro spectare possis. Marium Gratidium nonnulli vocant, ut sit Gratidius ille, qui legatus fuit Q. Ciceronis. quod falsum puto. non enim et Mariae gentis et Gratidiaei idem potest esse. aut igitur non is est: aut, si est, Marius Gratidianus appellari debet: et lib. 7. ad Q. Fr. epist. 1. Gratidiano legendum, non Gratidio.

Dolor aliquis corporis] Tum ex podagra, qua laborabat: ut epist. 4. tum ex alio morbo: erat enim Marius et valetudine et natura imbecillior: ut lib. 2. ad Q. Fr. epist. 10. nam, si de podagra sola lo-

queretur, dolor aliquis pedum, non corporis dixisset.

Infirmas valetudinis] Sine dolore, infra: tu mihi modo istam imbecillitatem valetudinis tuae sustenta et tuere.

Fortunae magis tribuo, quam sapientiae tuae] Cum fortuna ratio non miscetur: et, quod a fortuna est, id praeter rationem esse, dixit Aristoteles. nam ratio est earum rerum, quae vel semper, vel plerumque sunt: fortuna vero earum, quae nec semper, nec plerumque. distinguit etiam fortunam et casum idem Aristoteles. sed, haec quia non sunt huius loci, omittantur. Gratulor quidem tibi, ait Cicerone,

Dd 4

cero,

cero, sed ita, vt te non laudem, vnde enim abest consilium, ibi laus locum non habet

Animo valuisse] Quasi animo aegrotent, qui ludos mirentur.

Modo, vt] Sic lib. 16. epist. 12. *Videtur, si insaniet, posse opprimi, modo vt vrbe salua.* et Terentius in Andr. Act. 2. Sc. 4. v. 6.

Modo vt possim, Dane. —

Et in Phorm. Act. 1. Sc. 2. v. 8.

— *Scies:*

Modo vt tacere possis. —

Constiterit fructus otii tui] In isto otio non fueris otiosus. quod solitum dicere maiorem Africanum, scripsit Cato: *numquam se minus otiosum esse, quam cum otiosus; nec minus solum, quam cum solus esset.* Cicero lib. 3. de Offic. c. 1.

Paene solus] Cum te reliquerint ii, qui ad ludorum spectacula in urbem se contulerant.

Ex illo cubiculo tuo] Subaudi, prospectans ad ea loca, quae tibi perforasti, et patefecisti.

Stabianum] Plinius lib. 3. c. 5. *In Campano, inquit, agro Stabiae opidum fuisse vsque ad Cn. Pompeium et L. Catonem cos. pridie Kal. Maii: quo die L. Sulla legatus bello sociali id deleuit: quod nunc in villas abiit.*

Perforasti] Prospectum in Stabianum agrum aperuisti.

Seianum] Alii libri, *Senium*, vel *Senum*: quidam, *Scenam*: vnus, *Semini*: plerique, *Seianum*: quod placet: sunt enim loca hodie in agro Etrusco, *Stabianum* et *Seianum*, hodie quoque nominata, quamquam Seiani pauca apparent vestigia, nomen remansit.

Communes] Qui spectari solent ab omnibus. quid igitur mirum,

si nihil nouum spectantibus somnus irreperet?

Semifomni] Vel quia nihil nouum, vt dixi, spectarent: vel etiam, quia matutino tempore. nam verbum *interea*, ad matutina referri tempora satis constat. vt eos dicat matutina tempora spectandis communibus mimis consumpsisse, quae Marius multo et sapientius et iucundius legendo traducebat.

Tibi ipse ERN. ipse] Quinque libri veteres, *tibi ipse*. quod nonnullis placuit, vt Ciceroni magis vsitatum. Ego vtrumque probo.

Scilicet] Cum stomacho dixit.

Sp. Maecius ERN. P. Maecius] Qui poemata a mimis in scena recitanda prius iudicabat. est enim hic, vt opinor, P. Maecius Tarpa, de quo Horatius in epistola ad Pisones v. 386.

— *Si quid tamen olim*

Scripseris, in Maeci descendat iudicis aures,

Et patris, et nostras, nonumque prematur in annum.

Maeci, pro Maecii. Quo loco inquit Porphyrio: *Maecius perdiligens carminum fuit aestimator.* et lib. 1. Serim. Sat. 10. v. 38.

Quae nec in aede sonent certantia iudice Tarpa.

Ludi apparatissimi] De his ludis in orat. in Pison. c. 27. his verbis: *Instant post hominum memoriam apparatissimi, magnificentissimiue ludi, quales non modo numquam fuerunt, sed ne quomodo fieri quidem posthac possint, possum vilo pacto suspicari.* Quo loco Pedianus, *Cn. Pompeii ludos, inquit, significat, quibus theatrum a se factum dedicauit, quibus ludis elephanto.*

phantorum pugnam primus omnium dedit in circo.

Honoris causa in scenam redierant] Ut ludos Pompeii honorarent, mimi veteres in scenam redierant, qui antea, ne quid aetatis vitio peccarent, in scena agere desierant. in his Galeria Copiola Emboliaria significatur, de qua Plinius lib. 7. c. 48. *reducta est*, inquit, *in scenam*, C. Poppaeo Q. Sulpicio *coff.* ludis pro salute diui Augusti votivis, annum CIV. agens: quae producta fuerat tirocinio a M. Pomponio aedili plebis, C. Mario, Cn. Carbone *coff.* ante annos XCI. et a Magno Pompeio, magni theatri dedicatione, anus pro miraculo reducta.

Deliciae tuae] Qui tibi in deliciis et amoribus est. Titus, Vespasiani filius, amor ac deliciae generis humani, dictus est. Deliciae quoque vocabantur, ut ait Plutarchus in Antonio, festivi ferui, quibus maxime domini delectarentur.

Aesopus] Tragoedus; quem ex arte mimica H-S ducentes filio reliquisse, Macrobius lib. 2. Saturn. c. 10. prodidit. huius luxum ita notat Plinius lib. 10. c. 51. *Insignis est in hac memoria Clodii Aesopi, tragici histrionis, patina DC H-S taxata: in qua posuit aues cantu aliquo, aut humano sermone vocales, nummis VI. singulas coemptas.* Alibi cum laude a Cicerone nominatur.

Vt ei desinere per omnes homines liceret] Nemini enim placuit.

Si sciens fallo] Verba iurisiurandi per Iouem lapidem. *Lapidem enim silicem*, ut ait Festus, *tenebant iuraturi per Iouem, haec verba dicentes: si sciens fallo, tum*

me Diespiter, salua vrbe arceque, bonis eiciat, uti ego hunc lapidem. Huc spectat illud lib. 4. Acad. c. 47. *Quam rationem maiorum etiam comprobant diligentia: qui primum iurare ex sui animi licentia quemque voluerunt: deinde ita teneri, si sciens falleret, quod inscientia multa versaretur in vita.* Et hic epist. 12. *Quomodo tibi placebit, IOVEM LAPIDEM iurare, cum scias, Iouem iratum esse nemini posse?* Et Liuius lib. 21. c. 45. *Eaque ut rata scirent fore, agnum laeva manu, dextera silicem retinens, si falleret, Iouem ceterosque precatus deos, ita se mactarent, quemadmodum ipse agnum mactasset. secundum precationem, caput pecudis saxo elisit.* Et lib. 22. c. 53. *Stricto super capita consultantium gladio, Ex mei animi sententia, inquit, ut ego rempublicam populi Romani non deferam, neque alium ciuem Romanum deferere pariar. Si sciens fallo, tum me, Iupiter Optime Maxime, domum, familiam, remque meam pessimo leto afficias!* Et Gellius lib. 1. c. 21. *Iouem lapidem, quod sanctissimum iusiurandum est habitum, paratus ego iurarem, Virgilium hoc numquam scripsisse.* Quibus locis mendum cognoscitur in historia Polybii lib. 3. non enim *Δία λίθον*, legendum est, ut Perotus interpres credidit, qui vertit, *per lapidem*, sed *Δία λίθον*, id est, *Iouem lapidem*. Graeca verba subscribam; ut hoc etiam testimonio perantiquus in foederibus percutiendis iurandi mos comprobetur. Παλαιὰς Δία λίθον, κατὰ τὴν παλαιὰν ἔθος, ἐπὶ δὲ τῷ τὸν ἄρην, καὶ τὸν ἐνοχλῶν. ἔστι δὲ τὸ, Δία λίθον, τοιοῦτον. λαβὼν εἰς τὴν χεῖρα λίθον ὁ ποιούμενος

μενος τὰ ὀρεκτὰ περὶ τῶν συνθηκῶν, ἐπειδὴν ὁμοσὴ δημοσίᾳ πίπτει, λέγει τὰδε· Εὐδορκῶντι μὲν τ' ἀγαθὰ· εἰ δ' ἄλλως διανοηθῆιν τι, ἢ πράξαιμι, πάντων τῶν ἄλλων σωζομένων ἐν ταῖς ἰδίαις πατρίσιν, ἐν τοῖς ἰδίαις νόμοις, ἐπὶ τῶν ἰδίων βίων, ἱερῶν, τάφων, ἐγὼ μόνος ἐκπέσοιμι θανάτῳ, ὥς ὅδε λίσσος νῦν. καὶ ταῦτα εἰπὼν, ῥίπτει τὸν λίθον ἐκ τῆς χειρὸς.

Reliquos ludos] Quos cum saepe videris; quales hi fuerint, potes conicere. quamquam hi quidem hilaritatis minus etiam, quam mediores ludi, habuerunt.

Sexcenti] Numerus finitus pro infinito: vt Asinius lib. 10. epist. 31. *Sexcentis locis excutimur: deinde etiam retinentur a Lepido tabellarii.* et Cicero saepe.

Muli] Troica praeda onusti. nam in Clytemnestra, Attii poetae tragoedia, vt ex Nonio cognoscitur, reditus ostendebatur Agamemnonis in patriam ab excisa Troia.

In Equo Troiano] Tragoedia Liuii Andronici. nominatur et epist. 16. *In Equo Troiano scis esse in extremo, Sero sapiunt.*

Craterarum tria millia] Ex eadem praeda. *Cratera craterae*, hic, et lib. 4. in Ver. c. 59. *Crateras ex aere pulcherrimas ex omnibus aedibus sacris Syracusis abstulit.* at crater crateris apud poetas, vas fuit et potorium, et quo diis libabatur.

Armatura varia] Pro genere armorum posuit, vt lib. 6. ad Attic. epist. 1. *Habet cohortes quadringenarias, nostra armatura triginta.* Et Hirtius de bell. Alex. c. 34. *Adiungit Cn. Domitius legioni xxxvi. duas ab Deiotaro, quas ille disciplina atque armatu-*

ra nostra complures annos constitutas habebat, equitesque centum.

Operam dedisti Protogeni] Legentem Protogenem audisti. Sic in Bruto c. 89. *Ego, iuris civilis studio, multum operae dabam Q. Scaeuolae, P. F.* Et ibidem infra: *Moloni Rhodio Romae dedimus operam.*

Haud paullo plus] In exprimendis rebus perspicue maioribus, hoc Cicero delectatur genere loquendi, vt lib. 5. ad Attic. epist. 20. *Alexander, imperator haud paullo melior, quam aut tu, aut ego.* Et in Oratore c. 44. *Haud paullo maior scriptor, Plato.* Et lib. 2. ad Attic. epist. 12. *Cuius haud paullo melior, quam isti nostri adiunguntur.*

Non enim] Non connexio eiusdem rei, quasi causa exponatur superioris sententiae, sed transitus est ad aliam, vt post: *Nam quid ego te athletas patem desiderare?*

Graecos] De ludis Graecis lib. 16. ad Attic. epist. 5. *Rumoris nescio quid afflauerat, commissione Graecorum, frequentiam non fuisse: quod quidem me minime fessellit.* scis enim, quid ego de Graecis ludis existimem. Sed ludos illos Bruti praetoris absentis nomine, hos a consule Pompeio video datos esse. quo licet intelligere, ordinarios non fuisse, verum arbitrato magistratum, vt Oscos etiam, communis laetitiae causa dari solitos.

Oscos ludos] Tria ludorum genera Pompeius dedit, Latinos, Graecos, Oscos, diuersos scilicet lingua, sermone, et amictu. itaque Ennium gloriari solitum ait Gellius lib. 17. c. 17. tria corda se habere, quia tres linguas calleret, Latinam, Graecam, Oseam. *Osci a regione*

regione
vocat
ludici
delect
4. An

Cu
nostra
caussa
que C
debu
indig
strina
tera
tur e
Mari
dire
dos f
dicit
nator
prop
tem a
vt G
suam

A
tasse
vimu
men
Grae
rium
corp
giture
pugil
los d
quoc

Ip
Ca
tami

O
sum
athle
etum
qui
mox
dein
tum

regione Campaniae, quae est Oſcos, vocati sunt, vt inquit Festus. Oſcum ludicrum leuiſſimae apud vulgum delectationis appellat Tacitus lib. 4. Annal. c. 14.

Cum Oſcos ludos vel in ſenatu noſtro ſpectare poſſis] Duae ſunt cauſae, quibus neque Graecos neque Oſcos ludos Marius deſiderare debuerit: prior in ipsis ludis, quod indigni ſint, qui a viro graui doctrinaque expolito ſpectentur. altera non in ipsis ludis eſt, ſed petitur extrinſecus: quia Oſca verba Marius vel in ſenatu Arpinati audire poſſet; (non enim Oſcos ludos fieri in Arpinati ſenatu Cicero dicit, ſed iocatur in Arpinatum ſenatorum linguam, Oſca miſtam propter vicinitatem) a Graecis autem alieno animo eſſet, vsque eo, vt Graecam viam, cum ad villam ſuam iret, libenter vitaret.

Athletas] Quos in theatro ceſſaſſe, Dionis teſtimonio iam probauimus. Athleticum autem certamen Olympiae Hercules inuenit. Graece *πένταθλον*, Latine *quinqueritium* dicebatur, quia certationes corporum eſſent, vt in Polluce legitur, quinque rebus, curſu, luſta, pugilatu, ſaltu, diſco. ideo *πένταθλος* dictus eſt Democritus Abderita, quod exercuiſſet phyſica.

Ipſe] Dator ludorum.

Conſtitetur] Quia pauci eo certamine delectati.

Operam et oleum] Laborem et ſumptum. oleo enim vngebantur athletarum corpora. id primo dictum in vna re, de athletis ſcilicet, qui labore et ſumptu exercitati, mox interdum parum probarentur; deinde ad omnia ſimilia translatum eſt, in quibus et operae et

ſumptus iacturam factam eſſe conſtaret. Plautus in Poen. Aët. I. Sc. 2. v. 119.

— *Tum pol ego et oleum et operam perdididi.*

Venationes] In quibus leones quingentos interfectos eſſe, auctor Plutarchus, et Dio lib. 39.

Binae per dies quinque] Binae, quia mane datae, poſt meridiem inſtauratae ſunt.

Homini polito ERN. politico] Si veteribus libris habenda fides eſt: in omnibus, et quos olim vidi, et quibus nunc vtor, ita legitur, ſi de ſententia laboramus: cauſae nihil video, cur non placeat, *homini politico*. valet enim, viro graui, et in republica verſato. Mediceus liber, *homini polito*: quod eſt, eleganti.

A valentiſſima beſtia] A leone. *Venabulo*] Telum venantium, lato ferro. Virgilius lib. 4. Aen. v. 131.

Retia rara, plagae, lato venabula ferro.

Transuerberatur] Transiicitur.

Elephantorum] Quos XX. vt Plinius ait, vel, vt Dio, XVIII. Pompeius in Circo dedit.

Admiratio] Tantarum belluarum adſpectu.

Quin etiam] Contrarium ſubiungitur: nam delectatio cum laetitia eſt, miſericordia cum dolore.

Miſericordia quaedam] Quaedam, dixit, quia proprie miſeremur noſtri ſimilium, non brutorum. Cauſam huius miſericordiae Plinius exponit his verbis lib. 8. c. 7. *Amiſſa fugae ſpe, miſericordiam vulgi inenarrabili habitu quaerentes ſupplicauere, quadam ſeſe lamentatione complorantes, tanto populi*

puli dolore, ut oblitus imperatoris ac munificentiae bonori suo exquisitae, flens vniuersus consurgeret, dirasque Pompeio, quas ille mox luit, imprecaretur. Eadem fere Dio, Plutarchus hanc rem breuiter attigit.

Ludis scenicis] Ludos scenicos vocat, Clytemnestram, et Equum Troianum, itemque Graecos et Ofcos ludos. Hic quaero: si ludi sunt inter dies festos, quod Macrobius lib. 1. Saturn. c. 16. scriptum reliquit; et festi dies, iidem sunt nefasti: quod idem tradidit; qui potuit Caninii causam Cicero ludis scenicis, id est, nefastis diebus, agere? nam iudicia fastis tantum diebus fiebant: nefasti autem fastis oppositi. Non deest, quod respondeam. Ludi non omnes, sed anniuersarii tantum inter dies festos fuere, ludi autem Pompeii non anniuersarii, sed extra ordinem dati, cum theatrum templumque Veneris Victricis dedicaret. itaque per eos dies iudicia fieri licuit. Exoritur altera quaestio: si ludos Cicero spectauit, quo modo Caninium defendit? Potuit ante meridiem defendere, post meridiem spectare.

Ne forte videar tibi non modo beatus, sed liber omnino fuisse] Ne tu me putes ludorum diebus, non dicam beatum, sed omnino liberum fuisse.

Dirup] Prae labore, et contentione.

Galli Caninii] Quem Athenis postea vidit in Ciliciam proficiscens. lib. 2. epist. 8.

Tam facilem] Facilem populum non habeo, quia non licet mihi a

caussis discedere: cogor enim defendere, quos nolim.

Ambitio] Causis enim agendis multorum sibi amicitias comparavit; quorum ope summos honores consecutus est: ut in Commentario Q. Ciceronis de petitione consularis c. 6.

Vita nulla est] Prorsus iniucunda vita est: ut mihi viuere non videar.

Neque enim fructum ullum laboris ex his exspecto ERN. exspecto] Sic olim restitui, cum in omnibus antiquis libris viderem, sicuti nunc etiam video, *ex his peto.*

Homines non optime de me meritos] Gabinium significat, quem rogatu Pompeii defendit, cum ab eo consule oppugnatus et eiectus esset. In oratione pro Postumo c. 8. defensum a se Gabinium, ait, non tam ut Pompeio gratificaretur, quam ut bona fide rediisse videretur in gratiam. Ad Vatinius quoque spectauit, quem, Caesare contendente, reum defendit. lib. 1. epist. 9. *De Vatinio*, inquit, *primum reditus intercesserat in gratiam per Pompeium.* — *post autem Caesaris, ut illum defenderem, mira contentio est consecuta.* Et ipse Vatinius, cum Ciceroni odio fuisset, mox eo se patrono absolutum, fatetur lib. 5. epist. 9. Et Valerius lib. 4. c. 2. *Cicero Gabinium, repetundarum reum, summo studio defendit, qui eum in consulari suo urbe expulerat. idemque P. Vatinius, dignitati suae semper infestum, duobus publicis iudiciis tutatus est.* Et Quinctilianus lib. 11. c. 1. *Dixit Cicero pro Gabinio et P. Vatinio, inimicissimis antea sibi hominibus, et in quos*
oratio-

orationes etiam scripserat. Diuus etiam Hieronymus contra Rufinum recitat locum ex oratione Ciceronis pro Gabinio.

Et laudo vehementer, et probo] Vide illud lib. 5. epist. 20. *Quam omnes non solum probant, sed etiam laudant.*

Lepore tuo] Lepor in verbis proprie dicitur, ad alia tamen transfertur, quae delectationem afferant: vt, homo omni lepore ac venustate affluens. et, propter cultum amicitumque lasciuiorem, pueri lepidi ac delicati vocantur orat. 2. in Catil. c. 10. Et sit lepide illa ex-
siccatorum. lib. 2. ad Attic. epist. 3. quod refertur ad iucunditatem eorum, qui ex angustis fenestris prospicerent.

Molestissimas] Huius molestiae praecipuam causam dixit, quod eos etiam, quos nollet, defendere cogetur.

Quibus si me relaxaro] Lib. 16. ad Attic. epist. 16. *Si te occupatione ista relaxaris.*

Exsoluam] Non omnino occupationibus expediri, sed impediri minus vult. plus enim, exsoluere, quam relaxare; contraria vero, relaxare, et adstringere, vt lib. 10. ad Attic. epist. 6. Pater nimis indulgens, quidquid ego adstrinxi, relaxat.

Quid sit humaniter viuere] Non refero humaniter, ad eam virtutem, qua qui praeditus est, facilem se omnibus praebet, comiter excipit benignum, complectitur, vultu, verbis, re neminem laedit: sed accipio humaniter, pro inuicem simul et honeste, cum iis voluptatibus et studiis, quibus animus quidem remittitur, numquam tamen a virtu-

te disiungitur. *humaniter* et *humane* dixit Cicero: sed vtitur esse humane, et cum quadam licentia dictum humaniter, sicut a Terentio in Andr. Act. I. Sc. 1. v. 47. *duriter* pro *dure*, ostendit Augustinus in libro de Grammatica.

Istam imbecillitatem valetudinis] Valetudinem istam infirmam, dixit lib. 14. epist. 2.

Sustenta] Apte et proprie: nisi enim sustentetur quod imbecillum est, facile concidit.

Villas obire] Pro *adire*: quamquam voluntatis et studii plus est in *obire*, quam *adire*: vt cum alibi dixit, *obire cenas, obire colonias*. Interdum valet *exsequi*.

Haec ad te pluribus verbis scripsi, quam soleo, non otii abundantia, sed amoris erga te] Dixi iam, similitudine locorum indaganda, copiam ali, et ingenium excitari. quare, si quid in hoc genere pro nostro instituto, studii operaque ponimus; non *oliget*, vt opinor, nostra industria, sed cum aliquo fortasse studiorum fructu collocatur. In epistolarum clausula solet excusationem Cicero aliquam asserre, vel quia longior fuerit, vel quia liberior in scribendo. prioris generis exemplum est hoc, et illud lib. 6. epist. 4. *Sed haec satis multa, vel plura potius, quam necesse fuit. facit autem non loquacitas mea, sed beneuolentia longiores epistolas.* Et lib. 3. epist. 10. *Sed haec haecenus. pluribus enim etiam fortasse verbis, quam necesse fuit, scripta sunt.* Cato etiam lib. 15. epist. 5. excusationem quaesivit, quasi longior fuisset. *Haec ego, inquit, idcirco ad te contra consuetudinem meam pluribus scripsi, vt, quod maxime*

maxime volo, existimes, me laborare, ut tibi persuadeam, me et voluisse de tua maiestate, quod amplissimum sim arbitratus; et quod tu maluisti, factum esse gaudere. In posteriore genere sunt illa, lib. 2. epist. 4. Hoc, quidquid attigi, non feci inflammandi tui caussa, sed testificandi amoris mei. Et lib. 10. epist. 3. Haec amore ma-

gis impu'sus scribenda ad te putavi, quam quo arbitrarer te monitis et praeceptis egere Sciebam enim, ex iisdem te haec haurire fontibus, ex quibus ipse hauseram. Quare modum faciam. Nunc tantum significandum putavi; ut potius amorem tibi ostenderem meum, quam ostentarem prudentiam.

EPISTOLAE II.

ARGVMENTVM.

Emere M. Marius nescio quae bona cupiebat, quae Cicero et alii, hereditate relicta, possidebant. eam curam Ciceroni per litteras dederat; et simul, condemnato Planco Bursa, eius inimico, gratulatus erat. De Marii negotio primum iocatur Cicero, deinde se diligenter curaturum confirmat. De Bursa, rem non mediocri gratulatione dignam esse significat: praeterea calere iudicia, novas leges ferri: utrisque se vehementer distineri. Scripta Ser. Sulpicio, M. Marcello coff. nam T. Munatium Planeum Bursam, de cuius damnatione in hac epistola fit mentio, damnatum ait Dio, cum primum exiit magistratu, id est, tribunatu plebis, quem gessit Pompeio Magno tertium consule: quem secuti consules sunt Sulpicius et Marcellus. neque vero hoc solum constat, scriptam esse hanc epistolam Sulpicio et Marcello coff. sed illud etiam, primis fore diebus eius anni, ante quam senatus Ciceroni Ciliciam provinciam decreuisset. nam extremo Aprili mense, aut ineunte Maio, ab urbe discessit, ut in provinciam iret: quod indicant epistolae ad Attic. lib. 5. at, cum has ad Marium dedit litteras, nondum ei decreta provincia fuerat: nec tamen, ea decreta, statim discessit. quo argumento, et magis etiam damnatione Bursae, quam Dio, ut dixi, confert in primos anni dies, videor posse confirmare, scriptam epistolam paucis diebus post initum a Sulpicio et Marcello consulatum.

EXPLANATIO.

Homo acutus] Cum ironia. minime enim acutus, qui mandat ei, ut aliquid emat, cui expedit illud venire quamplurimo.

Sed eo vidisti multum] Ergo non multum viderat in emptione mandanda: quod correxerat pretio definito. *Videre* autem oculorum est proprium: sed ea vis, quae in

oculis est ad cognoscendum, apta similitudine ad mentem, animum, ingenium cum laude transfertur. unde *acies mentis, animus, ingenium* dicitur: et *videre* aut *cernere* animo, ingenio, coniectura, etc. lib. 2. epist. 16. Non eam cognoni aciem ingenii tui, quod ipse videam. *te id ut non putem videre.* Et lib. 6.

epist. 4.

epist. 4. *In quo prima illa consolatio est, vidisse me plus, quam ceteros, cum cupiebam, quamvis iniqua conditione, pacem.* Et epist. 28. huius libri: *Vidisse mihi multum videris.* Et lib. 9. epist. 2. *Tu enim ipse, qui et me, et alios prudentia vincis, omnia, credo, vidisti, nihil te omnino fefellit.* Et in Oratore c. 64. *Paeona qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, vidit parum.*

Quo ne plaris emerem] Mandaverat enim Ciceroni Marius, ut vel suam venderet, vel aliorum coheredum partem emeret.

Qui meus amor in te est] Pro meo in te amore. lib. 5. epist. 20. *Quod si mihi expensa ista HS centum tulisses, tamen, quae tua est suauitas, quique in me amor, nolles a me hoc tempore aestimationem accipere.* Et epist. 13. huius libri: *Moriar, ni, quae tua gloria est, puto te malle a Caesare consuli, quam inanrari.* Et lib. 8. epist. 3. *Qui, quae mea negligentia est, multos saepe dies ad te, cum hic eras, non accedebam, nunc quotidie non esse te, ad quem cursitem, discrucior.* Et lib. 13. epist. 78. *Cognitum, per te ipsum, quae tua natura est, dignum tua amicitia atque hospitio indicabis.*

Confecissem] Transegissem, negotium absoluissem.

Licitatorem ERN. Illicitatorem potius ponam, quam illud minoris vaeneat] Sic veteres aliquot libri. alii, *illicitatorem.* nonnulli, in *licitationem*: vel, in *licitatione.* placet, in *licitationem*: ut sit: conferam illud potius in contentionem licitantium, quam minoris veneat: non patiar illud minoris venire,

quam quanti ut emerem, permisisi. ita neque contra mandatum tuum agam; non enim plaris emam, quam tu vis: et consulam utilitati meae; quia, minoris ne veneat, in licitationem ponam. *Tota locatio est, praeter illud primum, mandatum tuum curabo diligenter.* quod infra quoque, remoto loco, iterat. *Ponere autem cum accusandi casu alibi quoque dixit Cicerone, ut Phil. 3. c. 11. Longo intervallo in possessionem libertatis pedem ponimus.* Et lib. 5. de Fin. c. 2. *Quocumque ingredimur, in aliquam historiam vestigium ponimus.* Et lib. 5. ad Attic. epist. 3. *Apud Lentulum ponam te in gratiam.*

De Bursa] Hic est T. Munatius Plancus Bursa, frater L. Planci oratoris, ad quem sunt Ciceronis epistolae lib. 10. tribunus plebis anno proximo acerbissimis concionibus in invidiam rapere Milonem Ciceronemque conatus erat: eoque incitante plebs curiam incenderat. quo crimine anno sequenti, statim post depositum magistratum, lege Pompeia de vi damnatus est. lib. 8. epist. 1. et Plutarchus in Pompeio et Catone, Dio lib. 40. et Peditanus. Restitutus a Caesare post victum Pompeium. qua de re sic Phil. 13. c. 12. *Sequuntur alii, tribunicii, T. Plancus in primis: quæ si senatum dilexisset, nunquam curiam incendisset. quo scelere damnatus, in eam urbem rediit armis, e qua exceperat legibus.*

Gaudere] Tum, quia de vi damnatus esset; tum etiam, quia Cicerone ipso accusante. Dio lib. 40.

Homini sordes] Ad vitia refertur: quibus inquinati homines continentur ut sordes. In Pisonem c. 26.

c. 26. *O lutum, o sordes!* Lib. 4. ad Attic. epist. 16. *Iudicum sordes.*

Morte inimici] Clodio a Milone interfecto.

Quam calamitate] Non tanti mihi est inimicorum exitium, ut eos perditos velim cum amicorum calamitate, quod accidit Clodio. eum enim occidit Milo, et eo crimine calamitatem subiit exulii.

Bonorum] Iudicum, qui Bursam damnauerant.

Contentionem] Summum studium pro salute Bursae. nam *contentio* plus est, quam *studium*. lib. 1. epist. 1. *Sic egit causam tuam, ut neque eloquentia maiore quisquam, neque grauitate, nec studio, nec contentione agere potuerit.* Et epist. 9. eiusdem libri: *Caesaris, ut illum defenderem, mira contentio est consecuta.*

Clarissimi] Pompeium significat, quem et lib. 1. epist. 8. *clarissimum* vocat. *A senatu, inquit, ordinem contumeliosum, et hominem clarissimum abalienauerunt.*

Potentissimi] Contra tantas opes eius, dixit infra.

Oderam multo peius hunc] Lib. 14. ad Attic. epist. 1. *Non dubito, quin memale oderit.* Et M. Brutus in epist. 16. ad Ciceronem: *Pati contumelias, peius odero malis omnibus aliis.* Phil. 11. c. 5. *Neminem veterani peius oderunt.* Terentius in Adelph. Act. 4. Sc. 1. v. 7.

Et illud rus nulla alia causa tam male odi, nisi quia prope est.

Horatius: *Odi cane peius et angue.*

Hunc defenderam] Reum: ingratus igitur, in quo vitio nihil mali non inest; ut lib. 8. ad Attic. epist. 4.

Discrimen esset habitura] Periclitatura esset: cum in mea salute reipublicae salus ageretur.

Eorum auxilio] Improborum omnium. non enim praecipue Caesarem, Pompeium, Crassum notari crediderim: de quibus in orat. pro Sextio c. 17. 18. nam hoc tempore Caesari et Pompeio non vulgari Cicero coniunctus erat amicitia.

Qui, me stante, stare non poterant] Perditis enim illorum consiliis aduersabar acerrime. lib. 6. epist. 6. *Cum me ex republica expulissent ii, qui illam cadere posse, stante me, non putarunt.*

Simiolus] Plane contemnendus, non homo, sed simiolus. homini enim simia quibusdam rebus similis. lib. 5. epist. 10. *Simius, non semissis homo, contra me arma tulit.* Et Horatius lib. 1. Serm. Sat. 10. v. 17.

— *Quos neque pulcher Hermogenes unquam legit, neque simius iste*

Nil praeter Caluum et doctus cantare Catullum.

In quem inueheretur] Quem iniuriis afficeret. in hoc verbo illud notandum, duo participia, *inuehens* ab agente verbo, *inuectus* a patiente deductum, tempore magis, quam significatione, differre. Phil. 2. c. 29. *De quo Caesar in senatu, aperte in te inuehens, questus est.* Lib. 1. de Nat. deor. c. 28. *Maritimus Triton pingitur natantibus inuehens belluis, adiunctis humano corpori.* Eiusdem generis illud est in Bruto c. 97. *Cum in adolescentiam, per medias laudes quasi quadrigis vehentem, transuersa incurrit misera fortuna reipublicae.*

Emissa-

Emissarium] Qui meorum intuitu-
dorum arbitrio et voluntate in me
emitteretur, similitudine locorum,
quibus, cum volumus, aqua emitti-
tur. lib. 6. epist. 18.

Contra tantas operaeius] Contra
contentionem potentissimi viri Pom-
peii: qui cum, imperii causa, ad
urbem esset, Plancum per tabellas
absens laudavit. Dio lib. 40. idem
confirmat Plutarchus in Catone.
quamquam in Pompeio non ab ipso
absente, sed a praesente laudatum
esse Plancum significat. ait enim,
λύσας νόμῳ τῆς γινόμενης περὶ τῶν
κρινόμενων ἐπαίνας, αὐτὸς εἰσῆλθε
Πλάγκων ἐπαίνεσόμενος.

A quo ipsi lecti iudices erant]
Pompeius duas tulit iudiciarias le-
ges, vnam in secundo consulatu, vt
e censu amplissimo e centuriis ali-
ter, quam antea, lecti iudices, ae-
que tamen ex illis tribus ordini-
bus, de quibus L. Aurelius Cotta
praetor legem tulerat, res iudica-
rent; de qua Pedianus ad orat. in
Pison. c. 39. alteram in tertio con-
sularu, quam Velleius nominat, vt
essent CCCLX, quos ipse legit. tot
enim et Velleius lib. 2. et Plutar-
chus in Pompeio nominant. vide
Coelii lib. 8. epist. 8. quo loco tre-
centi tantum iudices appellantur.
Lectionem autem illam consulis
Pompeii fuisse, non Velleii modo,
sed Ciceronis etiam testimonio co-
gnosceatur. sunt enim haec in ora-
tione pro Milone, in extremo: *Ve-
stram virtutem, iustitiam, fidem,
mihi credite, is maxime probabit,
qui in iudiciis legendis optimum,
et sapientissimum, et fortissimum
quemque legit.* Idem ostendit Pe-

dianus in eius orationis argu-
mento.

*Nisi iis dolori meus fuisset do-
lor*] Susceptus ex multis Planci in-
iuriis: qui me animi causa, in
quem inuheretur, delegerat. Non
dissimile illud Phil. 14. c. 6. *Dolo-
rem ferre non potuit doloris mei.*
sic enim eum locum distinguo.

Celebritate iudiciorum] Ob ma-
gnitudinem rerum, quae iudica-
bantur.

Nonis legibus] Quas proximo
superiore anno Pompeius Magnus,
tertium consul, tulerat. duas nomi-
nat Pedianus, vnam de vi, qua
Bursam eiecsum esse in exsulum
diximus, alteram de ambitu, qua
Hypsaecum damnatum Plutarchus
in Pompeii vita videtur indicare.

Vota facianus] Vota facit is,
qui se aliquid cum honore Dei fa-
cturum ita promittit, si, quod optat,
ex animi sententia successerit.

Ne intercaletur] Ne dierum in-
terpositione tempus protrahatur.
Indicat hic locus, pontifices inter-
kalare solitos arbitratu suo. nam,
si annus hic esset interkalaris ex
instituto Numae, frustra Cicero vo-
ta faceret, ne interkalaretur. me-
tuebatur igitur, ne interkalaretur ex-
tra ordinem. quod idem timuit in
administratione Ciliciae lib. 5. ad
Attic. epist. 9. 13. 11. Contra se-
quenti anno C. Curio tribunus ple-
bis, vt diem haberet longiorem ad
ea perficienda, quae pro Caesaris
causa cogitabat, interkalare cu-
piebat. quod quia non obtinuit, a
senatu ad populum transfugit, et
pro Caesare loqui coepit, vt ait
Coelius lib. 8. epist. 6.

EPISTOLAE III.

ARGVMENTVM.

Vituperatorum quorundam voces, discessum eius a civili bello reprehendentium, iniquo animo ferebat. causam igitur exponit, cur, deuicto acie Pharsalica Pompeio, in patriam redire maluerit, quam, vel bellum renouare, vel capere tanquam exsilio locum, vel mortem sibi consciscere voluntariam. Scripta post bellum Africanum, ut Iubae regis mentio declarat, Caesare III. et Lepido coff.

EXPLANATIO.

Persaepe mihi cogitanti] Narrationem ordiri interdum solet a dandi casu, vt lib. 1. de Orat. *Cogitanti mihi saepenumero, et memoria vetera repetenti, perbeati fuisse, Quinte frater, illi videri solent, etc.* Et lib. 2. ad Attic. epist. 1. *Kal. Iun. eunti mihi Antium, et gladiatores M. Metelli cupide relinquenti, venit obuiam tuus puer.* Et ad eundem epist. 16. ibidem: *Cenato mihi, et iam dormitanti, prid. Kal. Mai. epistola est illa reddita.*

De communibus miseriis] Afflicta civili bello republica.

Tot annos] Initio sumpto ab eo anno, quo Caesar primum consul fuit. leges enim multae contra maiorum instituta, contraque libertatem publicam latae sunt: quod postea res ipsa declarauit: itaque scripsit Cicero in quadam ad Axiu epistola, quae non exstat, sed a Suetonio nominatur in Iulii vita c. 9. *Caesarem in consulatu confirmasse regnum, de quo aedilis cogitauerat.* Horatius anno ante, id est Metello Celere et Afranio coff. factum esse motum civilem ait, lib. 2. Carm. od. 1.

Motum ex Metello consule civicum:]

fortasse ob eam causam, quia, Metello ipso consule in carcerem a Flauio tribuno plebis ducto, seditio commota est. lib. 2. ad Attic. epist. 1. et Dio lib. 37. Dixit igitur Cicero, *tot annos*, ad originem belli civilis respiciens, non ad primum eius belli annum, quo Lentulus et Marcellus consules fuere, quadriennio ante, quam haec epistola scriberetur. nam de hoc tempore, *tot annos*, opinor, non diceret.

Vt video] Spes enim fortunae melioris nulla superesse videbatur, deuicta iam duobus proeliis Pompeianorum causa, Pharsalico primum, deinde Africano.

Solet in mentem venire illius temporis] Modo cum generandi, modo cum nominandi casu dixit Cicero, *in mentem venire.* lib. 5. de Fin. c. 1. *Venit mihi Platonis in mentem.* Pro Amerino c. 34. *Venit mihi in mentem oris tui.* At lib. 2. epist. 18. *Quae mihi veniebant in mentem.*

Proxime] Anno primo civilis belli: vt infra patet, ex mentione consulum Lentuli et Marcelli. quo modo igitur, *proxime?* cum sit hic tertius belli civilis annus. nimirum, cum saepe fuisset cum Mario, *proxime*.

proxime, dixit de postremo inter eos habito fermone.

Praeflo fuisse] Villam et Marius habebat in Pompeiano. epist. 4.

Sollicitum te habebat] Sollicitabat. Sic locutus lib. 2. epist. 16.

Tum officii, tum etiam periculi mei] Hoc explanatur sequentibus verbis.

Si manerem in Italia] Profecto in Graeciam Pompeio.

Officio] Erga rempublicam et Pompeium de me bene meritum.

Vt non explicarem, quid esset optimum factu] Utilitas enim cum honestate pugnabat. lib. 4. epist. 2. *Si, quid rectissimum sit, quaerimus; perspicuum est: si, quid maxime expediat; obscurum.* Et lib. 5. epist. 19. *Est res profecto maxima, quid rectum sit, apparet: quid expediat, obscurum est.*

Pudori tamen malui famaeque cedere] Lib. 6. epist. 6. *Vel officio, vel fama bonorum, vel pudore vitus, ut in fabulis Amphiarus, sic ego, prudens et sciens, ad pestem ante oculos positam sum profectus.*

Neque magnas copias] Non magnas, cum Cicero in Graeciam venit; magnas autem postea, coniuncto Scipionis exercitu, et multorum auxiliis. Caesar ipse lib. 3. de bell. ciu. c. 88. in exercitu Pompeii ait fuisse millia LV, praeterea euocatorum circiter duo millia, et cohortes sex. Plutarchus in Caesare, peditem XLV millia in Pompeii numerat exercitu, equitum septem millia, vide illa verba lib. 4. epist. 7. *Neque copias Cn. Pompeii, nec genus exercitus, probare.*

Neque bellicosas] Tirone et collectio exercitu, quod infra di-

citur, et lib. 4. epist. 7. lib. 10. epist. 24.

Ducem] Pompeium, belli ducem.

Rapaces] Maxime P. Scipio, Pompeii focer, Syriae proconsul: de cuius infinita rapacitate, vide quae scripsit Caesar lib. 3. de bell. ciu. c. 32.

Crudeles] Lib. 4. epist. 14. et lib. 9. epist. 6. et lib. 15. epist. 19. et lib. 11. ad Attic. epist. 6.

Aes alienum] Hoc significatur lib. 6. epist. 6. in eo loco: *Qui, duce Pompeio freti, peropportunam et rebus domesticis et cupiditatibus suis illius belli victoriam fore putabant.*

Amplissimorum virorum] Praefertim L. Lentuli consulis, P. Scipionis, Pompeii focer, Fausti Libonis, de Lentulo Caesar lib. 1. de bell. ciu. c. 4. *Lentulus aeris alieni magnitudine, et spe exercitus, ac provinciarum, et regum appellandorum largitionibus mouetur.* De tribus reliquis lib. 9. ad Attic. epist. 11.

Praeter causam] Esse enim in castris Pompeii respublica, et libertas defendi videbatur.

Semper] Etiam ante quam iretur ad arma. lib. 4. epist. 1. et lib. 16. epist. 12.

Valde abhorreret] Vel superbia quadam, qui parem sibi Caesarem ferre non posset: vel quia certam de victoria spem susceperat, confusus exercitum se habiturum multis partibus maiorem exercitu Caesaris.

Quadam ex pugna] Ad Dyrmachium facta: ex qua Pompeius imperator est appellatus. Caesar lib. 3. de bell. ciu. c. 45.

E e 2

Nullus

Nullus imperator fuit] Nihil egit egregio imperatore dignum.

Tirone et collectio exercitu] Collectio exercitu belli ciuilis initio. Tusc. 2. c. 16. *Tantum inter-est inter nouum, et veterem exercitum, quantum experti sumus.*

Robustissimis] Quarum nonnullae per nouem annos in Gallia pugnauerant.

Victus] In Pharsalia.

Turpissime] Vtpote qui et amis- sis castris, et solus fugerit.

Nec putau] Eadem in sententia fuit M. Marcellus: ad quem Cicero lib. 4. epist. 7. ita scripsit: *Tuum consilium nemo potest non maxime laudare, quod cum spe vincendi simul abiecasti certandi etiam cupiditatem.*

Integri] Nondum aduersa pugna fracti: translatio. firmiora enim sunt integra, quam fracta.

Iubam] Mauritaniae regem, ad quem Scipio, Pompeii focer, post Pharsalicum proelium confugit. lib. 9. epist. 6. *Quasi vrilius reipublicae fuerit, eos etiam ad bestiarum auxilium confugere, quam vel emori, vel cum spe, si non optima, at aliqua tamen viuere.* Hic est ille Iuba, de quo Caesar triumphauit, eiusque filium, qui postea inter scriptores doctissimos, vt ait Plutarchus, connumeratus est, et ad Caium Augusti filium, teste Plinio lib. 12. c. 14. de Arabiae rebus libros conscripsit, in triumphum duxit, admodum infantem.

Aut capiendus tanquam exsilio locus] Quod M. Marcellus et alii fecere. *Tanquam exsilio*, non proprie exsilio: nam exsules damnati legibus patria carent: qui vero patria caret, sed non legibus

damnatus, is non exsul, sed tamquam exsul est. in epistola tamen ad Marcellum lib. 4. 8. dixit, *hunc aptissimum esse etiam ad exsulandum locum*: quasi exsulum sit, ad spectu patriae frui non posse. et hic, paullo post, simpliciter exsulum appellauit. *Ex omnibus, ait, iis, quae dixi, incommodis, nihil tolerabilius exsilio.*

Aut consciscenda mors voluntaria] Quod M. Cato, audita Caesaris Africana victoria, Vticae fecit: vnde illi cognomen Vticensi. Consciscere mortem, e sex incommodis vltimum posuit, seruienti videlicet causae suae, qui discesserit ab eo bello, in quo nihil prosperum expectari posset, aduersa omnia imminerent. alibi tamen praeclaram vocat Catonis mortem, quam sibi ille consciuerat voluntariam. lib. 9. epist. 18.

Nolles, aut non auderes] *Nolles*, quia turpe: *non auderes*, metu potestatis.

Committere] Quod Cicero fecit, statim a pugna Pharsalica in Italiam reuersus.

Præsertim innocenti] Hac de re praeclare disputat in Parad. 4. aduersus Clodium, a quo exsul appellatus erat.

Cum meis] Propinquis et amicis.

Si quidquam] Correctio: quasi omnia plane sint in vnus potestate.

Etiam in meis esse malui] *Etiam*, vim quandam indignationis et doloris habet: quasi dixerit: omnia sunt in vnus potestate, nihil cuiusquam praeterea: hoc tamen cum scirem, in meis esse malui. Particula *in*, seiungere videtur ab illo possessionem, quam tribuebat particula *cum*. nam, *cum meis*, rei possessione

festae significationem habet: *in meis*, fructum potius, quam possessionem, demonstrat. Venustas non abest: cum meis non ero; quia nihil cuiusquam est: at in meis ero; quod in malis aliquod solatium affert.

Si nulla, tamquam in exsilio Lib. 4. epist. 8. *Si sit aliqua res publica, in ea te esse oportere, iudicio hominum reque principem, necessitate cedentem tempori: sin autem nulla sit, hunc tamen aptissimum esse etiam ad exsulandum locum.*

Multae causae (causae abest in ERN.)] Amisio libertatis, dignitatis, honestatis, amicorum, omnium denique rerum, quae, republica stante, iucundissimae fuerant.

Vetus est enim] A veteribus dicta sententia. lib. 6. epist. 3. *Ita vivere, ut non sit viuendum, miserimum est.*

Sustentem] Litterae sustentant, aberrante animo a dolore, et memoria calamitatum: rerum gestarum gloria solatium affert in miseria, cum recordamur, non omnia tamen erepta nobis esse, manere gloriam, mansuramque post obitum etiam, ab omni tutam iniuria.

Mibi uiuo numquam] Morbo tantum, perturbata memoria, uiuis eripi scientia potest: manente memoria, non potest.

Tum reipublicae] Cuius consulebam salutem, cum pacem suadebam.

Quemquam] Aut Caesarem, aut quemuis alium. lib. 5. epist. ult. *Ego sum, qui nullius vim plus valere volui, quam honestum otium.*

Alicuius culpa] Pompeius notatur: cuius affinitate Caesar, quae voluit, pro sua potentia consecutus est. quod saepe queritur Cicero in

epistolis ad Atticum, et hic lib. 6. epist. 1. et 6. et Coelius lib. 8. epist. 14. et omnes historici.

Vnus] Quis hoc de Caesare dici non videt?

Vt obsisti non posses] Quis enim obsisteret habenti robustissimas legiones, nec petenti, nisi quod iam ei, latis legibus, populus concesserat? ut etiam honestae causae speciem quandam ostenderet.

Me voluisse etiam reliquis omnibus] Ita hunc locum distinximus, qui antea male distinctus erat.

Reliquis omnibus] Facere finem belli. pacem enim, victo Pompeio, suasi: qua non probata, usus ipse meo consilio sum. lib. 9. epist. 6. *Erant nobis perirati, quasi quidquam de nostra salute decreuissemus, quod non idem illis censuissemus.*

Rhodum, aut Mitylenas] Quo se, tamquam ad liberam ciuitatem, nonnulli ex Pharsalico proelio, qui se victori nollent, aut non audent committere, contulerunt. lib. 4. epist. 7.

Sed, quia longius fiebat] Lib. 9. epist. 8. *Sed, cum tu tardius faceres.*

Vituperatores meos] Crimini dabant, quod a bello discessisset. Eodem modo *amatorem tuum*, dixit lib. 9. epist. 15.

Cum meus interitus nihil fuerit reipublicae profuturus] Hoc interponit, ut suspicionem timoris auertat; ne videatur ob viuendi cupiditatem boni ciuis officio defuisse. Mortem, inquit, non timui: sed, cum ea nihil esset reipublicae profutura, mori cur malle, quam viuere?

Ee 3

Si

Si me audissent] Pacem suadentem. supra, et lib. 4. epist. 1. et lib. 6. epist. 21.

Quamuis iniqua pace] Lib. 6. epist. 6. *Cum vel iniquissimam pacem iustissimo bello anteferram.*

Honeste tamen viuerent] Hoc dicit, ne quis obiciat, eum turpi-

ter viuere. non enim satis fuit, ostendere, nihil reipublicae mortem suam fuisse profuturam: sed vitam quoque ipsam nulla cum turpitudine coniunctam demonstrat.

Non cariss] Honestè igitur viuit, quicumque bene sentit; nec honestatem vel afferunt arma, vel cipiunt.

EPISTOLAE IV. ARGVMENTVM.

Praemonet Marium de aduentu suo in Pompeianum. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Cum Libone] Scriboniae gentis, plebeiae.

Tuo, vel nostro potius] Similis loquendi modus lib. 9. epist. 2. *Carinus tuus idem, et idem noster.*

In Pompeianum] Villam suam, prope opidum Pompeios.

Faciám ante te certiore] Erat enim et Marius in Pompeiano suo.

Hic] In vicinis praediis, vterque enim villas habebat in Pompeiano. lib. 2. ad Q. Fr. epist. 10. *Illorum praediorum scito mihi vicinum Marium, lupen esse.*

Vides] Ideo vides, quia Pompeianum prope Cumanum est. lib. 4. ad Attic. epist. 9. et lib. 5. ad eundem epist. 2.

Quanto post] Dissentio ab iis, qui, *multo post*, significari putant:

nam se breui cum eo futurum, in extrema epistola Cicero demonstrat.

Si quod constitutum] Libri aliquot veteres habent, *si quid*; alii tamen, *si quod*. quos sequor. nam, *constitutum*, transit in naturam nominis: vt lib. 12. ad Attic. epist. 1. *V. Kal. igitur ad constitutum.* Et pro Caecina c. 12. *Qui ad constitutum experiundi iuris gratia venissent.* Et pro Coelio c. 8. *Cum sit his confitendum, numquam se, ne congressu quidem et confituito coepisse de tantis iniuriis experiri.* Apparet, verbum iuris esse. Si tu, inquit, curare podagram his diebus constituisti; differ in alium diem, vt interea simul cenare aliquanto hilarius possimus.

EPISTOLAE V. ARGVMENTVM.

C. Trebatium Testam, iuriconsultum, familiarem suum, commendat C. Caesari, Galliarum proconsuli. Scripta Domitia et Appio coss. quod ex lib. 2. ad Q. Fr. epist. 14. intelligitur.

EXPLANA-

EXPLANATIO.

Vide, quam mihi persuaferim] Facilius impetratur, impetrandi spe propoſita. parit enim benevolentiam humanitatis commemoratio. quo hic artificio utitur Cicero.

Quocumque exirem] Legatione non frumentaria, ut nonnulli putarunt, ſed Hiſpanienſi, cum Pompeio proconſule: cui lege Trebonia, ut omnes hiftoriae narrant, utriusque Hiſpaniae adminiſtratio in quinquennium demandata erat.

Commoratio] Ad urbem. numquam enim Pompeius iuit in provinciam: quae belli civilis origo fuit. lib. 6. epiſt. 6. *Eundum in Hiſpaniam cenſui: quod ſi feciſſet, civile bellum nullum omnino fuiſſet.* Hic autem de curatione frumentaria qui poteſt intelligi, cum ea iam ante biennium demandata Pompeio eſſet; nec ea res tam diuturnam Pompeii commorationem ferret? quin etiam, frumenti comparandi cauſa, iuit Pompeius in Sardiniam et Africam, Marcellino et Philippo coſſ. ut lib. 1. epiſt. 9. demonſtrat. at haec ad Caefarem, ſcripta biennio poſt, nondum ab urbe Pompeium diſceſſiſſe oſtendit. praeterea epiſt. 17. eandem manifeſte rem attingens, ait: *quoad opinatus ſum, me in provinciam exiturum.* Ire in provinciam non opinor diceret, ſi ad frumentariam curationem iurus eſſet.

Dubitatio] Verebatur, ne Claudius abſenti negotium faceſſeret. Eadem legatio ſignificatur lib. 5. ad Attic. epiſt. ult. et lib. 3. ad Q. Fr. epiſt. 1.

Exſpectare a te, quae ſperaveſſet a me] Plus eſt exſpectare, quam

ſperare. nam in ſpe dubitatio videtur ineſſe aliqua, in exſpectatione nulla. parem igitur ſibi, quod ad iuvandi Trebatii voluntatem attinet, Cicero Caefarem facit: ſic enim exorſus eſt epiſtolam: *Vide, quam mihi persuaferim, te eſſe alterum me:* ſuperiorem autem in opibus agnoſcit, quia longe maiorem, cum utramque Galliam proconſul adminiſtraret, ornandi augendique Trebatii facultatem haberet.

Prolixe] Liberaliter. lib. 3. epiſt. 8. prolixam beneficamque Appii naturam vocat.

Mirificus] *Mirificus, mirus, mirandus, admirandus, mirabilis, admirabilis,* ſynonyma ſunt.

Quaſi] Quia, quod hominum eſt, ad caſum tranſtulit, ideo, *quaſi*, dixit.

Teſtis opinionis meae] Cuius teſtimonio comprobaretur id, quod ego de te exiſtimaram.

Sponſor humanitatis tuae] Cui, tamquam ſponſori, de tua credendum humanitate videretur.

Cum Balbo noſtro] Hic eſt L. Cornelius Balbus, Gaditanus, Caefaris et Ciceronis amiſſiſſimus, pro quo exſtat oratio. peruenit Caefaris beneficio ad maximas divitias, et conſulatum poſtremo eſt adeptus. Plinius lib. 7. c. 43.

M. Orſum ERN. *M. Iſſum*] Antiquos libros inſpexi multos. alii habent, *M. Iſſum*: alii, *M. Iſſum*: alii, *Miſſum*: alii, *Iſſum*: quidam, m. v. *Finiſum*. nonnulli, *M. Iſſum*: vel, *M. Iſſum*: vel, *M. Iſſum*: vel, *M. Iſſum*: vel, *M. Iſſum*: alii aliter: nullus, *Orſum*: quod ta-

men nonnullis placuit, opinantibus eum esse, de quo lib. 2. ad Q. Fr. epist. 14. fit mentio, qua de re scripsi olim, tempora non congruere: nam hunc, qui nominatur in hac epistola, iuisse ad Caesarem, constat, ante Trebatium, illum autem post; cum in ea sit epistola in extremo, *Trebatium ut valde ames, vehementer terrogo*. Hic a coniectura subsidium quaerunt; et aiunt posse fieri, ut Orsius in Galliam antea sit profectus; deinde, sui negotii causa, vel ab ipso Caesare missus, Romam venerit; unde cum litteris Ciceronis ad Q. fratrem in Galliam redierit. haec facile possunt excogitari: sed nihil cogimur credere, nisi quod ratio persuadeat. nam illa verba, quae sunt in ea ad Q. Fr. epistola, *est tribunus militum in exercitu vestro*, mihi quidem argumentum asserere non videntur, cur ille Orsius antea fuerit in exercitu Caesaris. fortasse etiam contrarium significant. nam si fuerat antea tribunus militum in exercitu Caesaris: cur, quasi de homine ignoto, scriberet ad fratrem Cicero, *est tribunus militum in exercitu vestro*? quis putet a legato legionis Quinto ignoratum esse tribunum militum cuiuscumque legionis? Dicit igitur Cicero, ut opinor, hoc: venit ad Caesarem tribunus militum creatus. Non enim soli imperatores tribunos militum creabant, ut iidem credunt; sed ea potestas populi quoque fuit. *Tribunorum militarium*, inquit Asconius in Act. I. in Ver. c. 10. *duo sunt genera; primum eorum, qui Rufuli dicuntur; hi in exercitu creari solent, alii sunt Comitii, qui Romae comitiis designantur*. Idem legitur apud Festum. idem

et a Livi lib. 9. c. 30. significatur. Erat igitur Orsius e comitiis. quo refellitur illud argumentum: non potuisse Ciceronem diuinare tribunum militum Orsium a Caesare creatum iri: itaque antea creatum esse, et in exercitu fuisse.

Vel regem Galliae faciam] Hoc non faciam, ergo id, quod cupis. Modus loquendi, cum vel hoc, vel illud promittentes, alterutrum nos facturos esse, credi volumus, excluditur enim difficilior.

Leptae delega] Video scriptum esse, *dilegam*, in quattuor antiquis libris, in aliis omnibus, *delega*. utroque modo locus, ut arbitror, mendo non vacat: nec ipse mihi in coniectura satisfacio.

Sustulimus manus] Ob admirationem. manus enim tollere consueuimus, aliquid admirantes. lib. 4. Acad. c. 19. *Hortensius vehementer admirans, quod quidem perpetuo Lucullo loquente fecerat, ut etiam manus saepe tolleretur*. Catulus carm. 53.

Admirans ait haec, manusque tollens:

Di magni, Salicippium disertum!

Nescio quod ERN. Nescio quid] Sic malo, quam *nescio quod*: idque videtur vsus postulare Latinae linguae. utrumque habent veteres libri.

Non fortuitum, sed diuinum] Fortuitis diuina praestant. nam, quae a fortuna sunt, ratione carent. Deus autem summa ratio est. Non igitur casu, inquit, accidisse videbatur, ut eo tempore litterae mihi abs te darentur, cum de hoc ipso Trebatio cum Balbo nostro loque-

loquerer; sed ita, Deo volente, factum, vt opinio mea de tua erga me voluntate confirmaretur.

Inuitatu tuo] *Inuitatus, inuitatio; permissus, permissio; concessus, concessio; consensus, consensio; discessus, discessio; aliaque similiter dicuntur.*

Per me] Non propter me; (non enim se ponit vt causam, quo spectetur) sed, mea opera et commendatione; vt sit ipse causa efficiens. Sic lib. 13. epist. 8. *Magna me affeceris non modo laetitia, sed etiam quodammodo gloria, si P. SEXTIUS homini maxime necessario satisfecerit per me, vt ego illi uni plurimum debeam.*

In meos] Non modo propinqui, sed amici etiam significantur. lib. 16. epist. 11. de Curione non propinquo dixit: *Curio meus illum incitabat.* et epist. 3. de folis propinquis non scripsit illud: *Ego cum meis (si quidquam nunc cuiusquam est) etiam in meis esse malui.*

Spondeo] Ita promitto, vt me sponforem constituam, et in me ipsum recipiam, si secus acciderit. lib. 1. ad Attic. epist. 8. *Tulliola, deliciae nostrae, tuum munusculum flagitat, et me, vt sponforem, appellat. mihi autem abiurare certius est, quam dependere.* Sponfor, praes, vas, in quo differant, ostendit Varro lib. 5. de L. L.

Vetere verbo meo] Quo antea vsus eram in Milone commendando. Cum infra videam subiungi, *sed more Romano*; et, *more Romano commendare*, sit exquisitè laudare, et praestanti quodam vti genere commendationis: quod hic locus demonstrat; et ille in epist. 18. *Ego te Balbo, cum ad vos profici-*

setur, more Romano commendabo: facile possum coniicere, frigidum fuisse verbum illud Ciceronis, quod scriptum de Milone Caesar luserat. itaque sequitur minime frigida laudatio, *probiorem hominem, meliorem virum, pudentiolem esse neminem.*

De Milone] Hoc anno P. Clodium nondum occiderat Milo. qua porro in causa eum Caesari Cicero commendauerit, suspicari difficile est. in magistratus petitione, non puto. nam praeturam non petiit Milo; sed, ea omissa, consulatum petiit Caluino et Messalla co. cum aedilitatem gessisset biennio post tribunatum, id est, Pompeio et Crasso iterum co. fortasse igitur Milonem in aliqua contentione, quae illi cum Clodio esset, eum Cicero commendauit. nam Caesar, licet absens, gratia et opibus in vrbe plurimum valebat.

More Romano] Grauiissime. epist. 17. *Sic ei te commendauit et tradi, vt grauiissime diligentissimeque potui.* Epist. 18. *Ego te Balbo, cum ad vos proficiscetur, more Romano commendabo.*

Quomodo homines non inepti loquuntur] Ineptorum igitur hominum est, frigide laudare: siquidem non inepti exquisite laudant.

Probiorem hominem, meliorem virum] Coniuncta notentur: *probus homo, bonus vir*, potius, quam, *bonus homo, probus vir.*

Pudentiolem] Epist. 7. *Multum te in eo frater adiuuabit meus, multum Balbus: sed, mihi crede, tuus pudor et labor plurimum.*

Quod familiam ducit in iure civili, ERN. *Quod familiam ducit*] Hoc non ad ipsum Trebatium refero;

fero; vt dicatur, suos habere fecit; verum ad eius excellentem in iure civili memoriam atque sciendam. cum enim laudare Trebatium Cicero coepisset, adiunxit ea, quae in eius laudibus ita prima sunt, vt quasi familiam ducere et excellere videantur. laudatur enim, et necessaria in primis est, in iuriconsulto memoria; sine qua scientia non consistit: nec tamen memoria sola laudem habet, sed ita, si cum intelligentia coniungatur: ex vtraque enim fit scientia. itaque post memoriam adiunxit Cicero scientiam, vt optimum iuriconsultum describeret. Quod ad loquendi genus attinet, confirmatur exemplo lib. 4. de Fin. c. 16. *Primum*, inquit, *illud vide, grauissimam illam vestram sententiam, quae familiam ducit, honestum quod sit, id esse solum bonum: honesteque viuere, bonorum finem, communem fore vobis cum omnibus, qui in vna virtute constituunt finem bonorum.* Et Phil. 5. c. 11. *Lucius frater eius, utpote qui per egre depugnauit, familiam ducit.* Translatio ab iis, qui ceteros ducunt, quia potestate, aut honore, scientiae antecellunt.

In iure civili singularis memoria] Necessariam esse iuriconsultis memoriam, et eorum maxime propriam, ostendit lib. 1. de Orat. c. 28. cum ait: *In oratore autem acumen dialecticorum, sententiae philosophorum, verba prope poetarum, memoria iuriconsultorum, vox tragicorum, gestus paene sumorum actorum est requirendus.*

Tribunatum] Militum, qui, post consulum et legatos, honor in castris erat maximus, et post eum praefectura equitum, de qua sequi-

tur mentio, vide quae de tribunis militum diximus lib. 5. epist. 20.

Certum nomen] Modestiam seruat, quia nihil petit nominatim: et plus tamen petit, quam si nominatim peteret: quia nihil est, quod a Caesaris beneuolentia et liberalitate expectari non possit.

Peto] Repetit hoc verbum elegantiae causa, similiter vt lib. 5. ad Attic. epist. 15. *Denique haec non desidero; lucem, forum, urbem, domum, vos desidero.*

Gloriolae] Quasi non omnino verae ac solidae gloriae sint insignia vel tribunatus, vel praefectura, sed aliquam tamen gloriae imaginem habeant.

De manu, vt aiunt, in manum tuam istam] Curam suam et cupiditatem ornandi Trebatii significat; quia, non contentus eo, quod dixerat, mitto ad te Trebatium, subiungit, totum hominem tibi tradere: plus est enim tradere, quam mittere. idque etiam atque etiam magis exprimitur hoc addito, *de manu, vt aiunt, in manum tuam.* quod vero intulit, *istam*, ex laude Caesaris beneuolentiam quaerit: quod ipsum Trebatii causa facit. Ingeniose autem, quia dixerat, *in manum tuam*, de victoria et fide subiunxit: manus enim et victoriam parit, et fidem promittit. quod vtrumque ostenditur in orat. pro Deiot. c. 3. *Per dexteram te istam oro, quam regi Deiotaro hospes hospiti porrexisti: istam, inquam, dexteram, non tam in bellis, et in proeliis, quam in promissis et fide firmiorem.* Terentius de fide, in Andr. Act. 1. Sc. 5. v. 54.

Quod ego te per hanc dextram oro, et ingenium tuum.

Nec

Nec ab re fides hic in Caesare laudatur: sed exigitur quodam modo, ut quem ad se mitti voluerit, eum pro sua fide tractet. scripserat enim, *si vis tu, ad me alium mitte, quem ornem.*

Simus ERN. Sumus enim *putidiusculi*. Excusat se, quod in Trebatio commendando plura verba consumpserit, quam Caesaris humanitas patiatur. *Putidum* appellat Cicero, in quo nimia diligentia reprehendi possit, ut lib. 3. de Orat. c. 11. *Nolo exprimi litteras putidius, nolo obscurari diligentius.* Et lib. 1. de Offic. c. 37. *Litterae neque expressae, neque oppressae, ne aut obscurum esset, aut putidum.* Vidi scriptum in qui-

busdam antiquis libris, *blandiusculi*: sed in plerisque, *putidiusculi*: quod magis probo. et fortasse, *blandiusculi*, glossema fuit.

Quamquam ERN. *Quam per te vix licet*. Non vis me tam diligentem esse in eo commendando, quem et scis diligi a me non mediocriter, et vides mitti ad te invitatu etiam tuo. dicit autem, *vix licet*: quod quasi medium est inter *licet*, et, *non licet*. ita excusat suam diligentiam, et eam tamen parum necessariam ostendit.

Verum, ut video, licebit. Accipies in bonam partem officium meum: non tibi molestiam asseret haec nostra, quamvis nimia, in Trebatio commendando diligentia.

EPISTOLAE VI.

ARGUMENTVM.

Trebatium, desiderium urbis vix ferentem, hortatur, ut urbis urbanitatisque curam et memoriam, quasi quasdam ineptias, abiiciat; operamque det, ut, quod ei ab urbe discedenti propositum fuerat, id assiduitate et virtute consequatur. Eodem anno.

EXPLANATIO.

[Legitima] Vsitata, ut quae lege sunt.

Cum aliquo insigni indicio meae erga te benevolentiae. Id, more Romano commendare, dicitur epist. 5. et 18.

Urbanitatis. Hic urbanitas non est virtus, sed pro rebus urbanis accipitur, quarum desiderio Trebatius flagrare se significauerat. epist. 17. *Mihi interdum levis in urbis urbanitatisque desiderio videbare.*

Quo consilio profectus es. Profectus erat eo consilio, ut benevolentiam Caesaris assiduitate et virtute adipisceretur.

[Medeae] Hunc locum vir excellentis ingenii Angelus Politianus primus illustravit. nam illud, quae Corinthum arcem altam habebant; et matronae opulentae optimates; et quae sequuntur, recte vidit ex Ennio poeta, verborum ordine non nihil immutato, esse sumpta. Graecos etiam versus Euripidis, (in Medea 214. seqq. ab Ennio conuersos, adduxit: quos hic subscribere visum est.

Κορίνθιαι γυναῖκες, ἐξήλθον δόμων,
Μὴ μοί τι μέμνησ'. οἶδα γὰρ
πολλὰς βροτῶν

Σεμνὸς

Σεμνὸς γεγῶτας, τὰς μὲν ὀμμάτων
ἀπο,

Τὰς δ' ἐν θυραίοις. οἱ δ' ἀφ'
ἡσύχης ποδῶς,

Δύσκειαν ἐκτίσαντο, καὶ βαθυμίαν.

Corinthum arcem altam] Vrbs ipsa, Achaiae caput, quam cepit eueritque L. Mummius, Corinthus dicta, arx vero Acrocorinthus; quod editiore loco exstructa immineret vrbi. hic tamen eodem, quo vrbs, nomine appellatur; quia scilicet pars vrbs est arx; et potest, quod in toto, idem in parte nomen usurpari. Medeam cum viro suo Iasone Corinthum exsulem deuenisse, demonstrat hic locus; et ex ipsa, quae exstat, Euripidis tragoedia cognoscitur, habitasse ibi diutius, Pindari significat interpretes. nam, ἐν τῷ εἰ-
δει ἢ τῶν Ὀλυμπ. vbi Xenophon Corinthius laudatur, ad illa verba v. 74. καὶ τὰν πατρὸς ἀντί Μήδειαν
θεμέναν τὸν γάμον αὐτῆς, interpretes haec affert: Μήδειας μένηται, ὅτι ἐν Κορίνθῳ κατοίκει, καὶ ἔπαυσε Κο-
ρινθίους λιμῷ κατεχομένους, θύσασα
Δήμητρι, καὶ νύμφαις Λημνίαις. Alia quoque, vt Pindari verba explanet, adducit idem interpretes, vt solet obscuris in locis esse varius: verum ea referri ad exsulem Medeam, de qua hic sermo est, mihi non videntur. nam Euripides, et eum secutus Ennius, venisse Corinthum Medeam exsulem, ostendunt: interpretes autem ille, Corinthum, Aeaetae, Medae patris, fuisse patriam ait, ideoque in laudibus Corinthi Medeam nominari. quod ego absurdum puto. Plutarchus etiam in Theseo, venisse Medeam Corintho Athenas, auctor est.

Habebant] Pro, habitabant. Plautus in Bacch. Act. 1. Sc. 2. v. 6.

Quis istic habet? Et Varro lib. 4. de L. L. *Cispius mons, ubi aeditum habere solet.* Et L. 12. D. de seru. praed. urban. *Quidam Iberus, qui habet post borrea mea.*

Optimates] Nobiles, principum virorum vxores. *Optimatem* Cicero describit in orat. pro Sextio c. 45. qui se ita gerit, vt sua consilia optimo cuique probet; quique nec natura improbus est, nec furiosus, nec malis domesticis impeditus. hic propter opes et claritatem familiae dicuntur *optimates*.

Manibus gypsatis] Verbum opinor Enniam, pro *candidissimis*. nam Ciceronem ita locutum, numquam crediderim. in hac quidem, quae exstat, Euripidis Medea gypsatarum manuum nulla mentio.

Ne sibi vitio illae verterent, quod abesset a patria] Quaerit excusationem apud mulieres Corinthias Medea, quod egressa domo sit, id est, quod patriam reliquerit. id enim sequentes duo versus indicant. vtrum autem Euripidis verba, vnde hoc Ennius transtulit, id ipsum significant, an errauerit Ennius, et eum secutus Cicero; dubitari fortasse potest, e doctorum hominum sententia. nos tamen, qui Ciceronem interpretamur, disputare de Euripidis mente non debemus: illud quidem, ἐξελθὼν δόμων, de patria, non de priuatis aedibus, Ciceronem intellexisse, satis constat: quemadmodum et epist. 5. *Vt cum, meis omnibus studiis, beneficiis quam ornatissimum, domum reducerem.* Et epist. 17. *Domum redire properabas.* Et epist. 30. *Te nec hortor, nec rogo, vt domum redeas.* Iam illud, *domi forisque, domi militiaeque*, quam saepe

saepe dicatur, omnes norunt. Nec sane video, si, *ἐξῆλθον δόμων*, de privatis aedibus accipiat; cur mulieres Corinthias Medea rogaret, ut sibi ignoscerent, quia prodiiisset; cum earum nomine, ut prodiret, rogata iam esset. Apte vero dicitur: ne mihi vitio deis, quod ex patria discessi: quando, idem qui fecere, multi gloriam sunt assecuti. ut verbum *σεμνός*, Ennius verterit, *qui rem suam et publicam bene gessere*: recte fortasse: cum *σεμνόν*, tam ad laudem, quam ad infamiam referatur: ut exempla, non modo quae Suidas collegit, verum alia quoque non pauca demonstrant. Nam, quod in hoc ipso Euripidis loco, *σεμνός*, idem Suidas accepit pro *ὑπερηφάνος*, id est, arrogantes: equidem, quod ad me attinet, sequor libentius veterem poetam Ennium, quam recentiore Grammaticum Suidam: cum praefertim Cicero noster, qui Euripidis verba et videre potuit, et opinor, vidit, Ennii sententiam probaverit.

Nam multi suam rem — sunt improbi] Duo videntur esse versus: nec tamen, quae mensura sit, apparet. itaque vir acuti ingenii distinguendum ita censuit:

— *Nam multi suam*

Rem bene gessere, et publicam patria procul:

Multi, domi qui aetatem egerunt, propterea

Sunt improbi. —

in quo assentirer, nisi viderem scriptum esse in omnibus antiquis libris, *qui domi aetatem agerent*; non, *domi qui aetatem egerunt*. itaque tentare volui, an alia sit probabilior, id est ab antiquis li-

bris minime dissentiens, distinguendi ratio. occurrit autem haec:

Nam multi suam rem bene gessere, et publicam

Patria procul: multi, qui domi aetatem age-

Runt, propterea sunt improbi.

Primi versus pes secundus, *ti suam*, spondeus est, more satis noto, ex tragicorum comicorumque consuetudine. in secundo versus extremam syllabam transfero ad mensuram tertii: quemadmodum dixit Virgilius lib. 1. Georg. v. 295.

Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem,

Et foliis undam trepidi despumat apeni.

translata ad sequentem versum postrema syllaba. et Catullus carm. 40.

Quaenam te mala mens, miselle Rauide,

Agit praecipitem in meos iam-bos?

Et Horatius lib. 1. Carmin. od. 2. v. 18.

— *Vagus et sinistra*

Labitur ripa (Ione non probante)
Vxorius amnis:

cum primam syllabam, *V*, transferri necesse sit ad superiorem versum: quod apud comicos ac tragicos, quorum est maior licentia, usitatum fuisse, negari non potest. Nam illud in eodem versu, *qui domi*, datylum esse, nemo, opinor, ignorat: licet in verbo, *domi*, secunda syllaba produci soleat. hic enim idem accidit, quod in illo Virgilii ecl. 8. v. 108.

Credimus? an, qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?

quo

quo loco non modo omittitur syn-
aloephe, verum etiam quae sua
natura producit syllaba, ob se-
quentem posterioris verbi vocalem
contrahitur; et fit dactylus, *an qui a.*
Sic idem poeta lib. 1. Georg. v. 281.

*Conati ter sunt imponere Pelio
Ossam.*

Et lib. 5. Aen. v. 261.

*Victor apud rapidum Simoenta
sub Illo alto.*

Et lib. 6. v. 507.

*Nomen et arma locum seruant:
te, amice, nequini*

Conspicere. —

Antiquior etiam poeta Lucretius
lib. 5. v. 75. dixit:

*Pectora, terrarum qui in orbi
sancta tuetur.*

Nec simplices modo vocales, sed
diphthongi quoque naturam mu-
tant, vt lib. 4. Georg. v. 461.

— *Flerunt Rhodopeiae arces.*

Et lib. 3. Aen. v. 211.

Insulae Ionio in magno. —

Ceteris cauere] Cum iuriscon-
sultus sis: iurisconsultorum enim
est, aliis cauere. Idem iocus epist.
10. *In re militari multo es cau-
tior, quam in aduocationibus.* Et
lib. 3. epist. 1. *L. Valerium, iure-
consultum, valde tibi commendo:
sed ita etiam, si non est iuriscon-
sultus. Melius enim ei cauere volo,
quam ipse aliis solet.* Et ad eun-
dem Trebatium Topic. c. 1. *Cum tu
mibi meisque multa saepe cauis-
set.* Et lib. 2. de Offic. c. 19. *In iure
cauere, consilio iuuare, atque hoc
scientiae genere prodesse quam plu-
rimis, vehementer et ad opes au-
gendas pertinet, et ad gratiam.*

Didicisti] A legibus, et iure ci-
vili.

In Britannia] Iuuisse Trebatium,
vel iturum cum Caesare in Britan-
niam, Cicero arbitrabatur. non
iuisse constat ex epist. 10. et 14.

Ab essedaris] Iis, qui pugnant
ex essedis. epistola sequenti: *Esse-
dum aliquod suadeo capias.* Epist.
10. *Neque spectare essedarior.* Et
Caesar de Britannis ita loquitur
lib. 5. de bell. Gall. c. 9. *Il i equi-
tatu, atque essedis ad flumen pro-
gressi, ex loco superiore nostros pro-
hibere, et proelium committere coe-
perunt.* Et paullo post c. 15. *Equi-
tes hostium essedarii que acriter
proelio cum equitatu nostro in i-
nere conflixerunt.* Videntur et
apud Belgas esseda fuisse. Virgilius
lib. 3. Georg. v. 204.

*Belgica vel molli melius feres
esseda collo.*

Romae quoque, vt peregrina per
luxum saepe amamus, essedo ute-
bantur ditiores. Phil. 2. c. 24. *Ve-
hebatur in essedo tribunus plebis.*

Decipiaris] Turpe est iuriscon-
sulto decipi; cum ipse, ne alii de-
cipiantur, sua scientia praestare so-
leat. caue igitur, ne te laedant.

*Qui ipse sibi sapiens prodesse ne-
quit, (non quit ERN.) nequidquam
sapi]* Quaerendum est, cuius poe-
tae Latini sit hic versus, ex quo
poeta Graeco translatus, ex qua fa-
bula. Versus est Ennii. dixit enim
Cicero lib. 3. de Offic. c. 15. *Haec
est illa perniciēs, quod alius bonos,
alios sapientes existimant, ex quo
Ennius, nequidquam sapere sapien-
tem, qui sibi ipsi prod se nequiret.*
Graecum autem Euripidis versum
conuertit Ennius, recitatum a Ci-
cerone in epistola ad Caesarem lib.
13. 15.

Μισθ σοφιστῶν, ὅτις ἑχ' αὐτῶ σοφός.

Ex

Ex Medea tragoedia sumptam esse hanc sententiam, quis dubitet? cum dicat Cicero: *et, quando Medeam agere coepi, illud semper memento: Qui ipse sibi, etc.* Nunc scrupulus remanet, sane molestus et difficilis, nam in hac, quae exstat, Euripidis Medea non reperitur hic versus: ut necesse omnino videatur, vel ex altera eiusdem Euripidis Medea sumptum esse, vel duos Euripides fuisse, qui Medeam conscripserint. Duas fuisse eiusdem Euripidis Medeas diserte nemo dixit, quod equidem sciam: contra, potius vnam fuisse, ostendit Suidas, cum de Nephronē ait: ἡ φασὶν εἶναι Εὐριπίδου Μήδειαν. Praeterea, si duas idem scripsisset, notasset utramque inscriptione diversa, ut in Iphigenia fecit, et Sophocles in Oedipo, Aeschylus etiam in Prometheus. Interpres etiam Aristophanis in eo loco eius comoediae, quae inscribitur, Εἰρήνη, v. 1012. Εἴτε μονῶδῃν ἐκ Μήδειας: Ὀλόμαν, ὀλόμαν ἀποχειρῶδεις: vnam videtur legisse Euripidis Medeam, quae exstat. subiungit enim: Μήποτε ἐκ τῆς Εὐριπίδου Μήδειας παραγράφει ἐκεῖνοι. ὃ δὲ στήνος ἐγὼ, μελέα τε πόνων, πῶς ἂν ὀλοῖμαν; Rursus, oritur coniectura de duabus non modo, quia non est, ut dixi, versus hic in ea, quae nunc est in manibus, Medea; sed etiam quia Stobaeus Euripidem bis appellat in Medea, recitatque versus, qui ab hac absunt tragoedia, quam nouimus, quos etiam subscribam:

Πάλλ' ἐν κηκοῖσι θυμὸς εὐνηθεῖς
δρᾷ,

Μεγαλόσπλαγχνος δυσκατάταυτος
ψυχὴ διχθεῖσα κηκοῖσι.

Et alio loco:

Τὸ θρέψω δ' ἐν βρετοῖσι πολλάνης
Πλείω πορίζει φίλτρα τῷ φύσιν
τέννῃ.

Latini quoque veteres Grammatici modo Ennii Medeam simpliciter, modo Medeam Exfulem appellant, in quo quaerendum, si sunt duae Medae, vtra sit, quae vocatur Exsul. Sane Nonii testimonio Exsul videtur ea, quam ab Euripide scriptam habemus, quis enim non videt, duos illos versus,

Antiqua, herilis, fida custos corporis,

Quid sic ante aedes exanimata eliminas?

quos ex Ennii Medea Exfule recitat Nonius, ex illo Euripidis loco v. 49. translatos esse?

Παλαιὸν οἶκον κτήμα δεσποίνης
ἐμῆς,

Τί πρὸς πύλαισι τὴν δ' ἄγρῳ
ἐρημίαν,
Ἐσηκας, αὐτὴ θρεομένη σαρτῇ
κακῇ.

Ecce aliud eiusdem Nonii de Medea Exfule, ab Ennio conscripta, testimonium:

Nam ter sub armis malim vitam cernere,

Quam semel modo parere.

Eadem sententia legitur in Euripide v. 250. his elata verbis:

Τρὶς ἂν παρ' ἄσπιδας
Στήνοι θέλοιμ' ἂν μᾶλλον, ἢ τέ
κεῖν ἄπαξ.

Accedit Probus, et Eclogarum Virgilii antiquissimus, et idem eruditissimus interpres. is ex Ennii Exfule Medea adducit hos versus:

*Iuppiter, tuque adeo summe Sol,
qui res omnes inspicis,
Quique tuo lumine mare, terram,
ac caelum contines, inspicere
Hoc*

*Hoc facinus: priusquam fiat,
prohibe scelus.*

Quod ex Euripide v. 1252. mutatio-
ne quadam, Ennio vsitata, conuer-
sum est: ait enim chorus:

Ἰὼ γὰρ τε, καὶ παμφαῆς ἀκτὶς
Ἀελίῃ, κατείδετε, εἶδετε τῶν
Ὀλομένων γυναῖκα, πρὶν φονίαν
τέκνοις προσβαλεῖν χερὲς αὐτοκτόνων.

Praeterea videtur Iason post inter-
fectum a filiabus, fraude Medae,
Peliam, Thessaliae regem, Corin-
thum vna cum Medea profugisse,
ibique aliquandiu, tamquam exsu-
lem vixisse. atque ipse querenti
Medae, quod, se repudiata, Glau-
cam, Creontis filiam Corinthii re-
gis, duxisset vxorem, factum suum
excusat his verbis:

Τὶ τῷδ' ἂν εὖρεμ' εὖρον εὐτυχέτε-
ρον,

ἢ παῖδα γῆμι βασιλέως, φυγὰς
γεγώς.

Medae quoque nutrix, initio fa-
bulae v. II. exsulum herae suae
nominat, haec dicens:

Ἀνδάνεσσα μὲν

Φυγῇ πολιτῶν, ὧν ἀφίκετο χθόνα.

Et alibi. Argumentum igitur Me-
dae, quae exstat, post ipsius Me-
dae fugam ex Thessalia, natum
videtur, vt exsul vere nuncupari
possit. Quod si haec Euripidis Me-
dea, quam omnes norunt, Exsul est:
cur eadem non vocatur Exsul a Do-
nato et Prisciano, versus illos ex
Ennii Medea recitantibus?

*Vtinam, ne in nemore Pelio se-
curibus*

*Caesa cecidisset abiegna ad ter-
ram trabes.*

et quae sequuntur. Qui versus
hanc aggredientibus legere occur-
runt primi. Et apud Nonium ap-

pellatur Ennius in Medea, Exsulis
cognomine praetermissio: verbaque
illa ipsius Medae subiunguntur
suos liberos ad complexum inui-
tantis:

*Saluete, optima corpora: certe
manus vestras, measque
accipite.*

Quem locum ex illo Euripidis
v. 1070. conuersum esse, licet non
plane Graecis Latina respondeant,
satis liquet:

Προσεπιῖν βέλομαι· δότ' ὃ τέκνα,
δότ', ἀσπάζεσθε, μητρί δεξιᾶν χεῖρα.

Quare in Exsulis Medae cognomi-
ne, modo addito, modo omisso,
cum tamen eadem tragoedia signi-
ficetur, valde conturbor. Quod si
obscura difficilique in re senten-
tiam licet dicere: crediderim omni-
no, duas fuisse, quas conuertit En-
nius, Graece scriptas Medaeas, non
ab eodem Euripide, vt satis iam
videor probasse; sed vnā ab Euri-
pide maiore, quae exstat, alteram ab
Euripide minore, qui ex maioris fra-
tre natus est. nam Suidas haec pro-
didit: Εὐριπίδης, τραγικός, τῷ πρα-
γικός, τῷ προτέρῳ ἀδελφιδῆς, ὡς Διο-
νύσιος ἐν χρονικοῖς. δράματα αὐτοῦ
ταῦτα, Ὁρέης, Μήδεια, Πολυξένη.
Et Cicero, cum illum versum Μισῶ
σοφιστῶν, tribuit Euripidi, de poste-
riore alterius Euripidis Medea,
quae desideratur, locutus est: quam
cum videret, Euripidis nomine in-
scriptam, non quaesivit homo, ad
maiora natus, duone, an vnus fuisset
Euripides; et vtrum, quae tunc
erant duae Medae, ab vno maiore
Euripide, an a duobus factae es-
sent: satis habuit, Euripidem no-
minare, cuius erat ille versus. Sunt
igitur duae Medae Graece scriptae,
quarum alteram habemus inte-
gram: ex altera, quae amissa est,
versus

versus quosdam, praeter proxime nominatum, ponit Stobaeus: duae item Latinae, utraque ab Ennio conuersa; quarum ex prioribus sunt illi versus:

*Nam multi suam rem bene gesserunt,
et publicam patriam praecul,*

*Multi, qui domi aetatem age-
rent, propterea sunt impro-
bati.*

et illi,

Vtinam, ne in nemore Pelio:

et quos praeterea iam recitavi: qui reperiuntur omnes in Euripidis Graeca peruulgata. Ex posteriore autem, praeter illum;

*Qui ipse sibi sapiens prodesse ne-
quit, nequidquam sapit;*

qui de Graeca, quam nobis ademit temporis iniuria, translatus est, alii quoque sunt, ut ille apud Varro- nem et Diomedem,

*Quis tu es mulier, quae me in-
sucto nuncupasti nomine?*

et ille, quem idem Varro ponit,
*Contempla, et Cereris templum
ad laenam adspice.*

et qui est in Nonio,

*Sol qui candentem in caelo sub-
limat facem.*

et qui apud eundem:

*Vtinam, ne unquam me de cor-
dis cupido corde pedem ex-
tulisse.*

et alio loco:

*Fructus verborum aures aucu-
pauit.*

Item alibi:

*Adsta, atque Athenas, antiquum,
opulentum opidum, contem-
pla.*

Qui versus cum in Ennii Medea no- minentur, ab hac tamen Medea

Graeca, quae integra legitur, ab- sunt omnes. Hic posset aliquis credere, unam ab Ennio Medeam de Graeco in Latinum sermonem translatam, alteram vero ab ipso confictam; ideoque versus illos non reperiri in Graeca, quae hodie in manibus est. Infirmat hanc opi- nionem illa ratio, quod is Ennii versus,

*Qui ipse sibi sapiens prodesse ne-
quit, nequidquam sapit,*

tamquam versus Euripidis agnosci- tur a Cicerone, ut supra docuimus. Medeam praeterea scripsere inter Graecos Euphorion et Sophocles: de quibus Aristophanes Grammati- cus, πρῶτος, inquit, Εὐφρόριον, δεύ- τερος Σοφοκλῆς, τρίτος Εὐριπίδης. Scripsit et Neophron; ex qua lu- culentos admodum versus, ex per- sona interfecturae filios Medae, recitat Stobaeus: item Melanthius, ut interpretes Aristophanis demon- strat. De Latinis autem, praeter Ennium, Attius Medeam fecit, se- cutus fortasse Euphorionem, aut Sophoclem, aut Neophronem, aut minorem etiam Euripidem. nam, ut apparet, maiorem, cuius tragoe- diam habemus, in aliqua parte po- tuit imitari, in toto argumento cer- te non potuit: quippe cum hic a Glaucae nuptiis et Medae ira, At- tius autem a profectioe Argonau- tarum suam tragoediam sit exorsus: recitat enim Cicero lib. 2. de Nat. deor. c. 35. versus illos Attianos de Argo naui, qua delecti heroes cum Iafone, vellus aureum petente, vehabantur:

— Tanta moles labitur

*Fremebunda ex alto, ingenti so-
nitu, et spiritu:*

*Prae se vindas voluit: vortices
vi suscitavit, etc.*

Ff

Ex

Ex qua Attii tragoedia sint hi versus, Priscianus ostendit, quod omisit Cicero: ait autem esse ex Medea. Quartam tragoediam de Medea scriptam a Pacuio, ne quis credat, nam, etsi apud Nonium saepe appellatur, *in Medea*: tamen ubique veteres libri habent, *in Medo*: quod esse rectius, minime dubito. fuit enim filius Medae Medus: tragoediaeque de eo a Pacuio conscriptae, Festus ter, Carisius bis, testimonium afferunt. Quod attinet ad mensionem versus: ego nihil desidero: nec video causam, cur nonnulli legere maluerint, *prodesse non quit*: cum praesertim antiqui libri, quibus quidem vtor, omnes sine vlla varietate habeant, *nequit*. Est autem tetrameter catalecticis, e septem pedibus, et vna syllaba, quae trocheum, extremum pedem, sequitur, hoc modo, *Qui ip* — spondeus est; *se sibi*, tribrachus; *sapiens*, anapaestus; *prodes* spondeus; *se nequit*, anapaestus; *ne quid* spondeus; *quam sa* trochaeus; *pit*, vltima syllaba, propter quam Catalecticis dicitur versus. deest enim altera syllaba, quae si adesset, octonarius esset integer, et diceretur, Acatalecticis. Sunt, qui distinguant, legantque sic: *Qui ip* *sus*

sibi Sapiens prodesse non quit, nec quidquam sapit. Quos neque reprehendo, neque sequor: hoc tantum dico, me nondum in vlllo veteri libro, *ip* *sus*, pro *ipse*, hoc in loco scriptum animaduertisse. Etiam illud confirmo: vbi ipsi legunt, *non quit*, in meis antiquis esse, *nequit*. At senarius esse non potest, si legatur, *nequit*. Intelligo: et mutationis hanc opinor fuisse causam. Sed in tragoedia, aut comoedia, non solis senariis locus est. Eodem modo lib. 3. de Offic. c. 15. dixit Cicero: *Ex quo Ennius, nequidquam sapere sapientem, qui sibi ipsi prodesse nequirit.* Sic enim est in libro viri integerrimi, et incredibili quadam ingenuarum artium doctrina referti, Gulielmi Sirletti, non, *non quiret*, vt ipsi dicunt esse in suis exemplaribus. Quod si ita esset in omnibus, non tamen admodum mouerem; nec putarem, fracti et dissoluti versus testimonio, mutationem in versu integro beneque constituto, qualis est in hac epistola, faciendam esse. Quod ad sententiam attinet, similem animaduertimus apud Isocratem, ἐν τῷ πρὸς Νικοκλέα, περὶ τῆ βασιλείου· Ὁ μὲν ὦν αὐτῷ χρησίμος, εἰ δ' αὖ ἄλλον φρόνιμον ποιήσειεν.

EPISTOLAE VII.

ARGVMENTVM.

Studium suum in commendando Trebatio significat: monet, vt assiduam Caesari operam nauet, ab eius liberalitate expectet omnia. Eodem anno.

EXPLANATIO.

In Britannia] Putat in Britanniam iuuisse Trebatium, aut certe breui esse iturum. Idem existimat

epist. 8. non iuuisse tamen, cognoscitur ex epist. 10. et 14. et 16. et 17.

Nihil

Nihil neque auri, neque argenti] Lib. 4. ad Attic. epist. 16. *Illud iam cognitum est, neque argenti scriptum esse illum in illa insula, neque ullam spem praedae, nisi ex mancipiis.*

Ad nos quam primum recurras] Locatur. nam omnino vult ab ipso Caesare Trebatium expectare omnia: quod ex epistolae clausula cognoscitur.

Sin autem] Dubitatio videtur: sed affirmatio est per dubitandi speciem inducta. quasi dicat: cum vero sine Britannia id, quod volumus, assequi possumus; perfice, etc.

Tuus pudor] Epist. 5. *Pudentiorum esse neminem.* Et epist. 17. *Saepe etiam, quod a te alienissimum est, subimpudens videbare.*

Imperatorem] De hoc nomine supra diximus. infra etiam imperator Caesar vocatur, epist. 17.

Aetatem opportunissimam] Rebus gerendis, et conciliandae tibi imperatoris benevolentiae.

Singularem] Vel totum, quo usus est in multis ad Caesarem literis, officium significat: vel illam notat epistolam, qua Caesari Trebatium more Romano commendavit. epist. 5. et 10.

Vnum timendum] Adfunt enim cetera. epist. 8. *Quin tu urges istam occasionem et facultatem, qua melior numquam reperietur?* Similis sententia epist. 17.

Ne ipse tibi defuisse videre] Epist. 9.

EPISTOLAE VIII.

ARGUMENTVM.

Quid Caesar ad se de Trebatio scripserit, quid ipse Caesari responderit, officiose significat. deinde Trebatium quasi molli brachio reprehendit, quia delatum a Caesare tribunatum militum recusauerit: hortaturque, ut in occasione et facultate optima sibi ne desit. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Liberalitatis] Plus in officio, quam studio, plus in liberalitate, quam officio, continetur.

Tribunatus] Militum: quem Caesar honorem, cum vacatione militarium onerum, Trebatio detulerat. Est autem, ut diximus iam, in castris prima dignitas consulis, altera legatorum, tertia tribunorum militum, quarta praefectorum equestrium turmarum, quinta centurionum, deinceps minorum ordinum.

Vacerra] Cognomen est Romanac familiae. Accusabo te, inquit,

apud amicos tuos. Videntur fuisse iurisconsulti, Vacerra, Manilius, Cornelius: ut infra cognoscitur epist. 9.

Manilio] Epist. 10.

Cornelio] Q. Cornelio epist. 17.

Nihil audeo dicere] Ne magistrum offendam, reprehensio discipulo. A Cornelio ius civile Trebatius didicerat: ut, sine praceptoris culpa, stultus esse non posset. L. 2. §. 45. D. de orig. iur.

Sapere] Tu autem stultus es, itaque nec magister videtur sapere.

Ff 2

nau

nam a sapientibus magistris insipientes discipuli fieri non solent.

Quin tu urges? Cur non urges? modus loquendi Ciceroni familiaris.

Occasionem et facultatem] Plus est *facultas*, quam *ocasio*. nam facultas, posse rem fieri, demonstrat; occasio suadere videtur, ut fiat.

De illo Preciano iureconsulto] Qui erat apud Caesarem gratiosior, ut videtur, quam Trebatius; cum ipsum Trebatium ei Cicero commendet. Praeciorum gens Romae fuit, unde Praecilii. fortasse hic

ex Praeciis in aliam familiam adoptione transferat.

Gratias agere] Quia suo te iu-
verit officio. quod cum ignoraret Cicero, subiunxit: *de eo quid sit, cura, ut sciam.*

Vestras] Opinatur in Britanniam cum Caesare iuisse Trebatium, ut epist. 7. non iuit tamen. epist. 10. 14. 16. 17.

Britannicas] Litterae nominantur a loco, unde dantur; unde *Olbensis epistola*, lib. 2. ad Q. Fr. epist. 3. *Epiroticae litterae*, lib. 12. ad Attic. epist. 53. *Britannicae*, lib. 3. ad Q. Fr. epist. 1.

EPISTOLAE IX.

ARGVMENTVM.

Litterarum officium a Trebatio requirit: monet, ne reditum in urbem praepropere cupiat.

EXPLANATIO.

Hiematurus] Hiemabant legiones diuersis in locis, ut commodius villiusue putabat imperator. quod, Caesaris commentarios qui legerit, animaduertet.

Propter eius occupationes] Soleo, quam maxime possum, ad antiquorum librorum testimonium opiniones meas accommodare. itaque olim, cum in nullo vetere libro hoc verbum, *occupationes*, reperirem; desiderari Graecum aliquid, aut mendosum esse locum existimaui: quod etiam nunc arbitrarer, nisi viderem in quattuor veteribus libris diserte scriptum esse, *occupationes*. idque rectum puto. notae sunt autem, et nominantur saepe in his epistolis occupationes Caesaris Gallico bello, omnium maximo. Nam, quod a multis hoc

verbum abest antiquis libris: non est, cur miremur. nota librorum varietas est: ex varietate autem, quod speciem veritatis maiorem prae se ferat, id eligimus in emendando; si modo veritatem ipsam potius, quam coniecturas nostras, amamus. *Luctum* autem, quod verbum alii ex ingenio reposuerunt, in vetustis libris, cum paene innumerabiles viderim, nondum inueni.

Ad Balbum] Ut eius opera hiemares cum Caesare. Id Cicero cupiebat, quo facilius in Caesaris familiaritatem Trebatius perueniret. nam et epist. 7. *perfice*, inquit, *ut sis in familiaribus Caesaris.*

Tu deesse tibi noli] Idem monet epist. 7.

Plenior]

Plenior] Ditiore. sic *tenues* dicuntur hi, qui domesticam rem non habent.

Battara ERN. Vacerra] Cum quo suauiter viuere solebas.

Quid constitueris] De mansione vel redditu.

Cn. Octavius, an Cn. Cornelius quidam] Notat hominis ignobilitatem, cuius prope certum nomen ignoretur. propterea cum ironia subiunxit, *summo genere natus*: et, *terrae filius*: quod in obscurissimi loci homines confertur. itaque lib. I. ad Attic. epist. 13. *haec*, inquit, *terrae filio*, nescio cui, *committere epistolam tantis de rebus non audeo*. Arnobius autem lib. 8. sic de Saturno: *Terrae et Caeli fi-*

lius, quod apud Italos esset ignotis parentibus, proditus: ut in hodiernum inopinato visos, caelo missos; ignobiles et ignotos, terrae filios nominamus. Omitto, quae alii, ut adagium confirmarent, exempla coniecerunt: sunt enim in promptu. Lusit in eundem Octavius epist. 16. *Oro te, quis tu es?*

Crebro ad cenam inuitat] Ineptum hominem carpit, qui crebro Ciceronem, summis honoribus functum, homo ignotus ad cenam inuitaret, quia sciret esse Trebatii, communis amici, familiarem.

Non potuit perducere] In quo habuit Cicero rationem suae dignitatis, quam non habebat, cum eum crebro inuitaret, Octavius.

EPISTOLAE X.

ARGUMENTVM.

Obiicit haec Trebatius vitia per iocum, ambitionem, inscitiam, paupertatem, timiditatem: deinde petit, ut quam primum significet, quid profecerint litterae ad Caesarem de eo diligenter scriptae; et omnino de toto statu suo consiliisque omnibus certiores se faciat. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Valde iureconsultum videri] Hoc significauerant litterae Trebatii: in quo notat eius ambitionem cero.

Aliquid sapere] Quasi nihil sapere Romae videretur, ubi peritiores plurimi essent.

Peritior te] Laudare videtur, et vituperat. nam in Britannia iuris civilis nulla peritia. quis igitur eum laude dignum putet, qui sapere videtur inter stultos, aut esse doctus inter ignaros litterarum? ea demum vera laus est, cuius praestantia cognoscitur ex compa-

ratione similium. itaque nec Homerus Achillem cum ignauo, sed cum omnium Troianorum fortissimo Hectoris committit: et Virgilius certamen facit inter Aeneam et Turnum; ut, superato Turno, cui primas fortitudinis partes tribuit, magis Aeneam extollat. Alterum igitur hoc est, in quo Trebatium tamquam imperitum irridet.

A te inuitatus] Dupliciter hoc accipi potest; vel quod in suis litteris aperte iocatus erat Trebatius; vel quod magni se a Caesare aestimari dixerat: quo se ad ridendum

dum esse inuitatum Cicero demonstrat; quasi eius gloriolam ridere merito posset. huic sententiae congruunt ea, quae statim sequuntur.

Vltro te etiam arcessitum ab eo] Id scripserat Trebati: ideoque iocans Cicero respondit, intellexi, te Caesari nostro valde inreconsultum videri. *Vltro* et cum verbis actionem significantibus iungitur, vt, *vtro ad me venit, vltro se mihi obtulit*; cuius generis exempla satis patent; et cum verbis, quae patiendi notionem continent: quo modo dixit Cicero orat. 3. in Catil. c. 9. *Vt homines Galli ex ciuitate male poeata, — spem imperii et rerum amplissimarum vltro sibi a patriciis hominibus oblatam negligerent.* Et Caesar lib. 5. de bell. Gall. c. 40. *Ipsa Cicero, cum tenuissima valetudine esset, ne noturnum quidem sibi tempus ad quietem relinquebat; vt vltro militum concursu, ac vocibus sibi parcere cogeretur.* Et Terentius in Adelph. Act. 4. Sc. 3. v. 3.

Nisi si me in illo credidisti esse hominum numero, qui ita putant;

Sibi fieri iniuriam vltro, si quam fecere ipsi exposulant.

Occupationem] Venit in mentem nonnullis, legendum, occupationes, contra veteres omnes libros, et consuetudinem Latinae linguae. nam *occupatio*, quamquam singulare nomen, multarum tamen rerum curam aequè complectitur, vt *occupationes*. epist. 17. *Si qua te forte res aliquando offenderit, cum ille aut occupatione, aut difficultate tardior tibi erit visus, perfero.* Lib. 5. epist. 12. *Potest mihi denegare occupatio tua.*

Adspirare non possunt] *Adspirare*, pertinet ad ea, quae consequi nequimus. lib. 2. ad Attic. epist. 24. *Caesar Vettium in Rostra produxit; eumque in eo loco constituit, quo Bibulo consuli adspirare non liceret.* In Bruto c. 21. *Ex bellica laude adspirare ad Africanum nemo potest.* Eodem spectant reliqua Ciceronis exempla.

Ne frigeas in hibernis.] Quia Trebati hiemabat, hinc occasionem iocandi sumit Cicero. *Frigere* autem est, nihil agere: nam actio calefacit. Metuo, inquit, ne non optime tecum agatur; quandoquidem opera tua Caesar in bello non vitur. Coelius lib. 8. epist. 6. *Quod tibi supra scripsi, Curionem valde frigere; iam calet.*

Camino luculento utendum censeo] Caminus non idem apud nos est, qui apud veteres. quae enim quasi gula adscendentem e foco ignem excipit, et extra tectum educit innocenter, is *caminus* a nobis appellatur. illi modo pro fornace, cui *caminus* Latine respondet, modo pro hypocausto, interdum pro igne usurpabant. De fornace Virgilius lib. 3. Aen. v. 580.

— *Ruptis flammam exspirare caminis.*

Iuuenalis sat. 14. v. 117.

Sed crescunt quocumque modo, maioraque fiunt,

Incude assidua, semperque ardente camino.

De hypocausto accepisse videtur Galenus lib. 5. de sanitate tuenda. De camino, quo homines calefiunt, hic Cicero. nam in castris, vbi Trebati erat, fornacibus aut hypocaustis milites vsos esse, verisimile non videtur. Et Cato de re rust.

Abena

Athena duo, haras decem, focum, ianuam maximam. Eodem sensu Horatius lib. I. Serm. sat. 5. v. 79.

— *Nisi nos vicina Trivici
Villa recepisset, lacrimoso non
sine fumo,
Vdos cum foliis ramos vrente
camino.*

Et lib. I. epist. II. v. 19.

*Per brumam Tiberis, Sextili
mense caminus.*

De hoc tertio genere, quo caminus noster vocabulo saltem refertur, nec multa, nec ita pauca dicam, ut, qui antiquitate capiuntur, aliqua ex parte contenti esse possint. Loco et forma differebant a nostro. non enim, ut nunc, in excavato pariete, quo simul cum fumo ignis excipitur, sed, ut monere videntur exempli, in medio cubiculo hiberno, quod conclaue dicebatur, (nam in aestivis et exhedris focum non fuisse, colligitur ex Vitruvio lib. 7. c. 3.) fieri solebant. propterea dixit Cato de re rust. c. 143. *Focum purum circumuersum quotidie prius quam cubitum eat, habeat.* Quo modo enim circumuerti focus posset, si fuisset, more nostro, in excavato pariete? nostri a lateribus verruntur, a tergo nec possunt, nec opus est. Et cum ait Columella lib. II. c. 1. *Consuescat rusticus circa larem domini, focumque familiae em semper epulari:* quid aliud significat, nisi larem et focum, circa quem epularetur familia rustica, medium in conclaui locum tenuisse? Nunc agatur de forma. Exitum ignis caminus antiquus non habebat. itaque molestia fumi vacare non poterat, nisi vel ligna vrerent, quod Cato docuit, amurca illita, vel aper-

tis fenestris vterentur: quorum alterum impensae non minimae: alterum qui ferri posset, cum per fenestras, hieme praesertim, frigori et ventis aditus pateret, non intelligo. Sed certe Horatius, *lacrimoso non sine fumo*, cum dixit, exitu caminum caruisse demonstrat. Clarior haec tota res fiet aliorum testimoniis: nam vno remanet obscurior. Columella lib. I. c. 6. *Oleum, quod minus prouenit, si congelatur, fracescet. Sed ut calore naturali est opas, qui contingit positione caeli, et declinatione: ita non est opus ignibus, aut flammis: quoniam fumo et fuligine sapor olei corrumpitur.* Palladius quoque Columellam, ut videtur, imitatus, lib. I. c. 20. de cella loquens, *olearia, inquit, si quis maiori diligentiae studet, subiectis hinc inde cuniculis pavimenta suspendat, et ignem suggerat fornace succensa. ita purus calor olei cellam sine fumi nidore vaporabit: quo saepe infectum colore corrumpitur, et sapore.* Si caminus nostro similis fuisset, quo ignis cum fumo et fuligine excipitur: quid erat, cur ignem remouerent, ne fumus et fuligo saporem olei corrumperent? Eodem loco subiunxit Columella de utilitate camini, qui vinariis supponatur apothecis. *Apothecae recte supponentur iis locis, unde plerumque fumus earum exoritur: quoniam vina celerius vetustescunt, quae fumi quodam tepore praecoquem maturitatem trahunt.* Et lib. 8. c. 3. de gallinariis: *luncta sint ea furno, vel culinae, ut ad eam perveniat fumus, qui est huic generi praecipue salutaris.* Quo modo ex culina fumus in gallinarium transit, nisi quia per caminum

num adscensum ad superiora non habet? Confirmat idem subiungens paullo post: *Huic autem focus applicetur tam longus, ut nec impediat praedictos aditus, et ab eo fumus perveniat in utramque cellam.* Iam fuligo non inhaeret hodie quidem tecto, sed camino. fit enim ex fumo: fumum autem caminus excipit. At Columella lib. 11. c. vii. tectis eam dicit inhaerere: nimirum quia fumus exitum non haberet. *Fuligo, inquit, quae supra focos tectis inhaeret, colligi debet.* Et quoniam, si fumo exitus non datur, sequitur, ut nec igni: propterea culinam altam fieri in rustica villae parte, ut contignatio careat incendii periculo, iubet idem Columella lib. 1. c. 7. Vitruvius quoque fumum et fuliginem in conclauibus, id est in hibernis cubiculis, vitari non posse, lib. 7. c. 3. auctor est. *Coronarum, inquit, aliae sunt purae, aliae caelatae. Conclauibus, aut ubi ignis, aut plura lumina sunt ponenda, purae fieri debent, ut eas facilius extergeantur. in aestiuis et exhedris, ubi minime fumus est, nec fuligo potest nocere, ibi caelatae sunt faciendae. et eiusdem lib. c. 4. Tricliniis hibernis non est utilis haec compositio, nec megalographia, nec camerarum coronario opere subtilis ornatus: quod ea et ab ignis fumo, et ab luminum crebris fuliginibus corrumpuntur.*

Mucio] Iurisconsulto, de quo L. 2. §. 39. D. de orig. iur.

Manilio] Et hic iurisconsultus erat. epist. 8.

Placebat] Sic infra, epist. 17. Hoc, quemadmodum vos scribere soletis in vestris libris, idem Q. Cornelia videbatur. Solebat enim

iurisconsultorum opinio, praesertim in re dubia, aliorum testimonio comprobari. unde illa L. 10. §. 1. D. de negot. gest. *Idque etiam Labeo probat.* L. 11. §. 3. D. ad L. Aquil. *Quod et Marcello videtur, et est probabilius.* L. 47. §. 4. D. de pecul. *Idque Iuliano videtur.* L. 13. pr. D. de in diem addict. *Celsus quoque lib. 8. Digestorum refert, Mucium, Brutum, Labeonemque, et Sabinum ita existimare: ipse quoque Celsus idem probat.* L. 14. §. 1. D. eod. *Et ita Labeoni et Neruae placet.* L. 1. §. 2. D. de peric. et com. rei vend. *Si dolium signatum sit ab entore, Trebatius ait, traditum id videri: Labeo contra. quod et verum est.* L. 19. §. 1. D. loc. et cond. *Et ita Servio, Labeoni et Sabino placuit.* L. 17. §. 15. D. de aedil. edict. *Contra placere debere, Caelius ait: et Labeo probat.* L. 5. §. 1. D. de acquir. rer. dom. *Trebatius placuit.*

Sagis] Sagum vestitus militaris. itaque saepe in tumultu aliquo perturbationeque reipublicae, togis depositis, saga in vrbe sumpta.

Satis calere] Plus habere negotii, quam vellem. hoc dicit propter allatum antea nuncium de hostibus in Britannia vehementer contra Caesarem pugnantis.

Cautior] Cauere aliis iurisconsulti dicebantur. epist. 6. et lib. 3. epist. 1.

Quam in aduocationibus] Et hic notatur inscitia: quasi non optime Trebatius caueret iis, quorum esset aduocatus. Quid autem aduocatus et aduocatio sit, Asconius ad Diuin. c. 4. ostendit his verbis: *Qui defendit alterum in iudicio, aut patronus dicitur, si orator est,*

aut

aut *aduocatus*, si aut *iur* suggerit, aut *praesentiam* suam commodat amico, aut *procurator*, si *negotium* suscipit, aut *cognitor*, si *praesentis* causam nouit, et sic tuetur, ut suam. Idem ad lib. I. in Ver. c. 49. Vel, uti consulantur, conueniunt *aduocati*, vel, ut alterutri parti apud arbitros adsint, vel, ut ipsi iudices in rem aliquam capiantur. Epist. II. Ego omnibus, unde petitur, hoc consilii dederim, ut a singulis interregibus binas *aduocationes* postulent. Et epist. 14. Minus multi iam, te *aduocato*, causa cadent. Posterior aetas ad causarum actores hoc vocabulum trans tulit. Tacitus in prooemio dialogi de orat. Horum, inquit, temporum deserti *causidici*, et *aduocati*, et *patroni*, et quidvis potius, quam *oratores*, vocantur.

In Oceano nature] Iocatur in Trebatii timiditatem, qui cum Caesare in Britanniam nauigare noluerit.

Effedarios] Quorum impetum timuerat.

Ne Andabatam quidem] Lusus fuisse genus, quo clausis oculis certaretur, existimo. nec tamen, luisse antea, ut andabatam, Trebatium, et id a Cicerone significari, putemus. Sed hoc dicitur: antea spectare quidlibet volebas: nunc effedariorum spectaculum vitasti. Prouerbum, *ne andabatam quidem defraudare*, videtur in eos usurparsi solitum, qui omnia cernerent, ut nihil iis, non si oculos quidem andabatarum more clauderent, occultum esse posset. Eodem modo dicitur in Trebatium, nullo eum spectaculo priuari voluisse, quem admodum andabatae, licet oculis

clausis, tamen interdum ludentes defraudari non possunt. Vtus est hoc prouerbio duobus in locis D. Hieronymus, aduersus Heluidium, et contra Iouinianum. Nonius Varronem appellat in Andabatis.

Quid agas] Hoc refertur ad illud, de toto statu tuo.

Quid exspectes] Quid commodi. Putes] Hoc ad illud pertinet, quod proxime dixerat, consiliisque omnibus.

Attraham] Plus est, quam, vocem.

Aduoles] Et hoc plus, quam, venias.

Non modo hostes] Non dicam hostes: patet enim congressionem nostram esse iucundissimam, hostes autem formidabiles, et permolestos: sed ipsi Aedui, fratres nostri, quorum consuetudine delectamur. Aedui fratres populi Romani, cognita eorum fide, vocati sunt. lib. I. ad Attic. epist. 19. Aedui, fratres nostri, pugnant. Tacitus lib. II. Annal. c. 25. Primi Aedui senatorum in vrbe ius adepti sunt. datum id foederi antiquo, et quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo Romano usurpant. Plutarchus in Caesare.

Aut consolando, aut consilio, aut re iuvero] Senarius integer, e Terentii Heautontimorumeno translatus in hunc locum. sic enim in ea fabula Act. I. Sc. I. v. 32. cum Menedemo loquens Chremes inducitur:

Ne lacruma; atque istuc, quidquid est, fac me, ut sciam:

Ne retice, ne verere, crede, inquam, mihi,

Aut consolando, aut consilio, aut re iuvero.

Ff 5

Teren-

Terentius porro, vt opinor, a Plauto, paucis immutatis, accepit: apud quem in Pseud. Aët. 1. Sc. 1. v. 16. ita loquitur Pseudolus servus:

— *Fac me certum, quid tibi est.*

Inuabo aut re, aut opera, aut consilio bono.

Ad hunc Terentii versum respexit etiam lib. 9. ad Artic. epist. 6. *Eripe, inquit, mihi hunc dolorem, aut minue saltem, aut consolatione, aut consilio, aut quacumque re potes.*

EPISTOLAE XI.

ARGVMENTVM.

Primum iocatur, vt solet, occasione sumpta ab interregnis: deinde suadet, vt, si honestatem facultatesque suas auget, maneat apud Caesarem; sin minus, Romam se recipiat. Anno Urbis DCC. in interregno.

EXPLANATIO.

Relinqueret] Ob interregna: quibus iudicia iacebant; cum nullus, qui ius diceret, in vrbe magistratus esset. nam interrex non iuris dicendi causa creabatur, sed vt haberet comitia consulibus rogandis. Interregnum Romae primum fuit, cum, Romulo mortuo, nondum Numa rex creatus esset. inde factum, liberata regio dominatu civitate, vt, cum in annum sequentem extracta comitia essent, nec ulli creati curules magistratus, interrex habendorum comitorum gratia proderetur. Liuius, Dionysius, Plutarchus, alii.

Tot interregnis] Quot interregna fuerint eo anno, facile inueniet, qui Dionem et Pedianum attente legerit. quorum ille lib. 40. scripsit, eo anno, quo Caluinus et Messalla consulatum gessere, urbem sine magistratibus fuisse per sex menses: Pedianus autem ad orat. pro Mil. c. 5. interregni dies non plures quinque fuisse tradidit. sunt igitur hac ratione interregna XXXVI. in sex mensibus. Duo

sunt praeterea, quae docet idem Pedianus, non omittenda, vt arbitrator: vnum, interregem non nisi a senatoribus patriciis et ipsum patricium, prodi solitum; quod et Cicero pro domo sua c. 14. dixit: alterum, vt ab eo, qui primus interrex esset proditus, comitia haberentur, moris non fuisse.

Desiderat] Vere. nam interrex ius non dicit. cessat igitur opera iurisconsultorum, et iustitium in vrbe tam diu est, quamdiu interregnum. Haecenus Cicero vere et serio, reliqua iocans, vt infra demonstrabo.

Vnde petitur] Vnde petitur, dicebatur is, a quo pecunia in iudicio, tamquam debita, petebatur. non enim, *unde petitur*, et *debitor*, idem sunt. nam quia vel interdum non debita pecunia petebatur; vel petebatur ante, quam esset coepta deberi; propterea debitor dici non semper poterat is, unde petebatur; sed tunc vere, cum pecuniam debebat. Atque hunc loquen-

loquendi modum antiquis iurisconsultis, quorum scripta perire, familiarem arbitror fuisse. hodie quidem exempla habemus perpauca: quorum vnum, vt mihi nunc in mentem venit, subiungam. lib. I. de Orat. c. 37. *Quid? his paucis diebus, nonne, nobis in tribunali Q. Pompeii, praetoris urbani, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, vt illi, vnde peteretur, vetus atque usitata exceptio daretur, CUIVS PECVNIAE DIES FVISSET? quod petitoris caussum comparatum esse, non intelligebat.*

Binas aduocationes postulent] Quasi beneficii loco. nam, cum interreges singuli per dies tantum quinque sint, nec dies omnes fasti sint, quibus tantum iudicia fieri licet: non esset litigantibus incommoda conditio, si binas aduocationes a singulis interregibus impetrare possent. Binarum autem aduocationum mentio vnam et alteram causlae actionem significat, cum enim a patronis agitur causa, tunc adsunt aduocati iurisconsulti, qui ius suggerant.

Satisne tibi videor abs te ius ciuile didicisse] Hic ostenditur, superiora per iocum esse dicta: quia scilicet de industria Cicero ita locutus est, vt ius ciuile parum didicisse videretur. in quo autem haec deprehendi possit inscitia, quaerendum est. mihi videtur in eo, quod suadere se debitoribus dixit, vt binas aduocationes ab interregibus postulent. quo quid imperitius? non enim is, qui pecuniam debet, sed is, cui debetur, a magistratu iudicium postulat eius exigendae pecuniae causa. deinde, quis tam rudis in foro, tam ignarus iudiciorum

est, qui nesciat ab interregibus aduocationes peti non solere? quippe cum interreges non iuris dicendi, sed tantum habendi comitia curam gerant. Mihi haec interim placebit sententia, donec meliora quis attulerit.

Haec signa] Signa, et indicia sunt, et statucae. hic iocus est in ambigua significatione.

In meo Tusculano] Quam villam signis ornauerat. epist. 23. et lib. I. ad Attic. epist. 4.

Consuli te a Caesare] Consuli dicuntur iurisconsulti, cum aliquis dubia in re quaerit, quid verum sit optimumue factu. In Bruto c. 26. *In eo (P. Crasso) industriam constat summam fuisse, maximamque gratiam, cum et consuleretur plurimum, et diceret.* epist. 13.

Tibi ab illo consuli] Tuis commodis Caesarem consulere. Iocus est in varia eiusdem verbi significatione. *Consulere aliquem*, et *alicui*, quid sit, vel hic locus declarat.

Perfer] Quasi grauem, quam Trebatius non libenter ferret.

Ego enim desiderium tui, spe tuorum commodorum consolabor] Epist. 10. eadem sententia, verbis mutatis: *Sic tibi persuadeas velim, vnum mihi esse solatium, quare facilius possim pati, te esse sine nobis, si tibi esse id emolumento sciam.*

Sin ista sunt inaniora] Infra: *Sin ista frigebunt.*

Vna mehercule] Epist. 10. eadem sententia.

Collocutio] *Congressio*, dixit epist. 10.

Omnes Samarobrinae ERN. Samarobrinae] Non modo vna, sed omnes, quotquot esse possunt. Vrbs

Vrbs in Gallia inter Belgas, vbi tum videtur cum Caesare fuisse Trebatius. epist. 12. et 16. vide Caesarem lib. 5. de bell. Gall. c. 24.

Laberium] Qui timendus erat vt mimus. de hoc Suetonius in Caesare c. 39. et Macrobius lib. 2. Saturn. c. 7. qui etiam praeclaros eius senarios, victum se a Publio mimo conquerentis, recitat. Eius Mimi nominantur, quos reliquit, Rector, Salinator, Scripturae, apud Gellium; Aquae, Aries, Augur, Caeculi, Creuus, Tuscus, apud Carisum; Annales, Aquae Caldae, Aulularia, Belbum, Calli, Carcer, Catularium, Centenarium, Xzige, Cithera, Compitalia, Cropium, Fimalia, Fullonica, Imago, Lacus Auernus, Macchus, Nuptiae, Panilica, Paupertas, Primum, Sedigitus, Sorores, Tueca, Tuscus, Virgo, apud Nonium. Horatius Laberii mimos non probat. ait enim lib. 1. Sermon. Sat. 10. v. 5.

Nec tamen hoc tribuens, dederim quoque cetera: nam sic

Et Laberi mimos, vt pulchra poemata, mirer.

Valerium] Non opinor significari Q. Valerium Catullum poetam, sed L. Valerium iurisconsultum, quem Cicero lib. 1. epist. ult. et lib. 3. epist. 1. commendat. magis enim credendum, cum *sodalem* Cicero vocet, eum significari, qui utrique familiaris erat, quam Catullum poetam, quem nec Cicero, nec Trebatii sodalem aut familiarem fuisse, quisquam scripsit. Praeterea, vel notam praenominis, quod eis diuersum fuit, *Lucius*, Valerio iurisconsulto, *Caius*, Valerio Catullo poetae, adiungi oportuit; vel, si modo poeta significa-

batur, cognomen apponi, quod iurisconsulto nullum fuit; aut etiam solum cognomen nominari: quod fecit Nepos in Attici vita c. 12. Quinctilianus lib. 10. c. 1. Gellius lib. 7. c. 20. qui omnes Catulli non modo nomen, verum etiam praenomen omisere, solo cognomine contenti.

Mira] Ad risum excitandum.

Persona] Vt in scenam inducuntur ab histrionibus personae diuersorum.

Britannici iureconsulti] Ipsius Trebatii, qui noluerat in Britanniam cum Caesare proficisci. Rideri igitur duabus causis poterat Trebatius: tum quia iurisconsultus in militiam iuerat; cum ceteri suam in vrbe, magna cum laude, scientiam exercerent; tum quia, cum in militiam iuisset, Caesarem tamen ex Gallia in Britanniam transeuntem sequi noluerat. in hoc metus, in illo iuris ciuilis inscientia describitur.

Non rideo] Non contemno, et si iocor, vt soleo: ne me tamen putes haec parui facere.

Tuam dignitatem obtinebis] Istic eris cum ea, qua te decet esse, dignitate.

Honestatem] Honorem et estimationem: vt epist. 17. *Quae ego tibi et incunda et honesta praestabo.* sic *honestus* pro honoratus, lib. 2. epist. 15. *Emori Caesarem honestum esse cupio.*

Facultates] Paulo latius accipio, quam pro re domestica: vt lib. 3. de Offic. c. 15. *Singulorum, facultates, et copiae diuiciae sunt ciuitatis.* Et lib. 11. ad Attic. epist. 2. *Illam, miseram mea culpa et*

negli-

negligentia, tueare meis opibus, si quae sunt; tuis, quibus tibi molestum non erit, facultatibus. Studio] Quo fit, vt te Caesari vehementer commendemus.

EPISTOLAE XII. ARGUMENTVM.

Locatur more suo, et in ioco reprehendit opiniones Epicureorum, ipsumque Trebatium; quem Epicureum esse factum, ex Pansa cognouerat. Eodem anno, in interregno.

EXPLANATIO.

[Indicauit] Litteris e Gallia missis.

[Pansa] C. Vibius Pansa, qui consul postea fuit cum Hirtio.

[Meus] Pronomen amorem indicans, vt *Curio meus*, lib. 16. epist. 11. Epistolarum libri Ciceronis ad Pansam appellantur a Nennio et Prisciano.

[Tarentum] Mollem ciuitatem, nequitiaque deditam. Horatius lib. 2. Serm. sat. 4. v. 34.

Pectinibus patulis iactat se molle Tarentum.

Athenaeus lib. 4. solitos dicere Tarentinos ait, aliis laboriosam vitam, sibi voluptariam placere.

[Et Titius] Sic antiquus liber, ex quo fortasse legendum, et *Titus*: vt significetur T. Pomponius Atticus, Ciceronis familiaris, idemque Epicureus. alii libri varie, *Eticius*, *Esicius*, *Ericius*, *Etrius*, *Erbiceus*, *Eticius*, *Erbeius*. in nullo, *Zeius*, esse video: quod aliis placuit, ex auctoritate veteris libri. Romanae familiae nomen esse potest: mihi tamen ignotum.

[Cum omnia tua causa facias] Ex Epicuri sententia. Pertinet ad hunc locum illud ex orat. pro Sextio c. 10. *Laudabat homo doctus*

philosophos, nescio quos — eosdemque praeclare dicere aiebat, sapientes omnia sua causa facere: rempublicam capessere hominem bene sanum non oportere: nihil esse praestabilius oiosa vita, et plena, et conferta voluptatibus.

[Non ciuium] Hoc non habent mei duo veteres libri: et fortasse additum ex ingenio, sententia non requirente.

[Vt inter bonos bene agier oportet] Haec formula bis ponitur lib. 3. de Offic. c. 15. omisso verbo, *oportet*: secundo loco, vt: in Topicis c. 17. item vt hic, legitur, *vt inter bonos bene agier oportet*. Vnus omnino antiquus liber hic non habet *vt*. Sententia non obsecuta, siue *vt* retineatur, siue deleatur: bene agi oportere inter bonos: vel, ita bene agi oportere, tamquam inter bonos res agatur.

[Quis enim est, qui facit nihil, nisi sua causa] Et abest hoc totum a duobus antiquis libris; et mihi quidem satis frigidum videtur. iam cum superioribus formulae verbis qui cohaeret?

[Communi diuidendo] Titulus est apud iurisperitos.

Iouem

Iouem Lapidem iurare] Superiora in iurisconsultum proprie, hoc in omnes communiter conuenit. euenit enim, vt iuremus fidei faciendae gratia. at Epicurei cur iurent, non est. deos enim iratos non timent, quos aiunt non curare mortalia, neque ipsos habere molestiae quidquam, neque cuiquam inferre. Hunc morem, Iouem Lapidem iurandi, satis ostendimus in illo loco, *si sciens fallo*, epist. 1. huius libri.

Populo Vlubrano] Qui erat in Trebatii clientela. epist. 18. Vlubrae autem non colonia, non municipium, sed praefectura fuit, vt haec vetus inscriptio, ab egregio iurisconsulto, et cum humanitate, tum omni liberali doctrina politissimo, Ioanne Turritiano ad me missa, declarat.

C. OPIVS. SP. F. COL.
RVFVS. PAGI. MAGISTER
IDEM. PRAEFFECTVS. VLV-
BRIS.

IVRE. DICVNDQ.

Praefecturae autem ius Romanae ciuitatis habebant, Romanisque tum legibus, tum magistratibus utebantur, vel a populo creatis, vel a praetore urbane delectis.

Πολιτεὺς δὲ] *Rempublicam administrari*: vt eadem de re dixit in orat. pro Sextio. sed hic maluit Graece loqui, fortasse vt ipsum Epicuri, Graeci hominis, verbum referret. Vide hac de re sententiam Epicureorum lib. 2. de Orat.

Si plane a nobis deficiis] Si non fide, vt assenteris Pansae, sed vere et ex tua sententia Epicureus factus es.

A nobis] Qui Epicurei non sumus, et honestum rebus omnibus anteponimus.

Pansae assentari] Epicuri sectam et instituta persequenti. lib. 15. epist. 19.

Commodum est] E re tua est.

Modo scribe] Si dixisset, *modo scribas*, hortaretur: cum dicat *modo scribe*, hortatur simul, et imperat.

Aliquando] Quasi hoc Trebatius aut numquam, aut non nuper, sed multo antea scripsisset. iam enim, vt prima epistolae verba significant, litteras mittere intermiserat.

Quid agas; et a nobis quid fieri aut curari ERN. *quid agi, quid fieri, aut curari velis*] Quaeri potest, cum dixerit iam, *agi*, cur subiungat, *fieri*. Sciendum, non idem utroque significari. nam *agere*, quasi genus est; *facere*, tamquam species. non enim, qui cogitat, aut loquitur, proprie dicitur *facere*, sed *agere*: cum tamen, quidquid fiat, id etiam *agi* dicatur. qua de re subiiciemus verba Varronis ex lib. 5. de L. L. quae significant actionis nomine tria comprehendendi, cogitare, dicere, *facere*. *Actionum*, inquit, *trium primus cogitatus mentis; quod primum ea, quae sumus acturi, cogitare debemus, deinde tum dicere, ac postremo facere. de his rebus minime putat vulgus esse actionem cogitationem: tertium, in quo, quid facimus, id maximum. sed et cum cogitamus, quid et in eam rem cogitamus, in mente agimus; et, cum pronunciamus, agimus. itaque ab eo orator dicitur agere causam: et augures agere augurium dicuntur, cum in eo plura dicant, quam faciant*. His verbis ostendit Varro, *agere*, genus esse; *facere* autem speciem. Idem infra,

infra,
diuer
tionem
gradu
faciunt
nem a
quida
vnum
et non
lam, e
et non
fit, et
tur, e
tor, c
neque
id est
citur
quam
facie
aliud
Qui q
non e
venia
quam
magis
ter, c
tis v
facere
quid
Haec
genus
desum
autem
riore
lib. 3
actio
talis,
et fa
Idem
contin
in fa
renti
He

Et ibi

infra, subtilius haec distinguens, diuerſam viriusque verbi ſignificationem demonſtrat. Tertium, ait, gradum agendi dicunt, ubi quid faciunt. in eo, propter ſimilitudinem agendi, et faciendi, et gerendi, quidam error iis, qui putant eſſe unum. poteſt enim aliquis facere, et non agere: vt poeta facit fabulam, et non agit; contra actor agit, et non facit. et ſic a poeta fabula fit, et non agitur; ab actore agitur, et non fit. Contra, imperator, qui dicitur res gerere, in eo neque agit, neque facit, ſed gerit, id eſt ſuſtinet. Proprio nomine dicitur facere a facie: quod rei, quam facit, imponit faciem: a qua facie diſcernitur, vt dici poſſit, aliud eſſe veſtimentum, aliud vas. Qui quid adminiſtrat, cuius opus non exſtat, quod ſub ſenſum non veniat; ab agitato, magis agere, quam facere, putatur. Sed quod magis his promiſcuae, quam diligenter, conſuetudo eſt uſa; translatitiis utimur verbis. nam et quidem, facere verba, dicimus, et qui aliquid agit, non eſſe inſufficientem. Haec Varro: quibus conſtat, et genus, et ſpeciem eſſe poſſe. nec deſunt generis exempla. de ſpecie autem ſic Cicero in epistoſa ſuperiore: Quid agis? ecquid fit? Et lib. 3. de Fin. c. 17. Eſteius generis actum quoque quaedam, et quidem talis, vt ratio poſtulet agere aliquid et facere eorum. Et ſan Lucullo c. 7. Idem in ſimilibus quoque artibus contingat: quarum omne opus eſt in faciendis atque agendo. Et Terentius Adelphi. Act. 5. Scen. 3. v. 3.

Hei mihi, quid faciam? quid agam? —

Et ibidem, Scen. 5. v. 2.

— O Syre noſter, ſalue: quid fit? quid agitur?

Graeci quoque πράττειν, et ποιεῖν diſtinguunt, illud pro agere, hoc pro facere uſurpantes. horum verborum differentia in artium quoque diſtinctione cognoscitur. aliae enim vocantur πρακτικά, cum poſt actionem opus non remanet, vt ſaltandi vel canendi ſcientia; aliae ποιητικά, cum opus remanet, vt quae ab Ariſtotele ναυπηγική, et quae χαλινοποιητική nominatur. quamquam Ariſtoteles videtur uſurpaſſe τὸ ποιεῖν ἀντὶ τῷ πράττειν, initio artis Poeticae. Sed hoc ei uſitatum eſt, verba paullo liberius accipere, vel antequam ea definierit, vt cum pro mutatione motum accepit Phyſ. lib. 3. licet motus et mutatio non idem ſint, quae poſtea definiuit lib. 5. vel cum ſingulorum verborum exquisitam proprietatem ſententia non requirit. Idem tamen Polit. lib. 1. διαφέρει, ait, ἡ πολιτικὴ εἶδει, καὶ ἡ πράξις. ὁ δὲ βίος, πράξις, ἢ ποιησις ἐστίν. Et Rhet. lib. 1. Καὶ τὰς ἀρετὰς δὲ ἀνάγκη ἀγαθὸν εἶναι. κατὰ γὰρ τούτων εὖτε διδύκνεται οἱ ἔχοντες, καὶ ποιητικαὶ τῶν ἀγαθῶν εἰσι, καὶ πρακτικά. Hanc diſtinctionem comprobabat Quintilianus lib. 2. c. 18. his verbis: Cum ſint artium aliae poſitae in inſpectione, id eſt, cognitione et aeſtimatione rerum, qualis eſt Aſtologia, nullam exigens actum, ſed ipſo rei, cuius ſtudium habet, intellectu contenta, quae θεωρητικὴ vocatur: aliae in agendo, quarum in hoc finis eſt, et ipſo actu perficitur, nihilque poſt actum operis relinquit, quae πρακτικὴ dicitur, qualis eſt ſaltatio: aliae in effectu, quae operis, quod oculis

ſubſci-

subiicitur, consummatione finem accipiunt, quam ποιητικὴν appellamus, qualis est pictura: fere iudicandum est, rhetoricen in actu consistere. hoc enim, quod est officii sui, perficit. Quod igitur Cicero dixit, quid agi, vel tamquam genus, vel tamquam speciem accipiamus hoc verbum: genus, ut se paratum ad omnia, quae Trebatius vellet, ostenderet: quod apertius indicauit, diuidendo mox genera in species, fieri, et curari: speciem, ut tribus verbis, agi, fieri, curari,

tria diuersa demonstrantur. aliud enim est, agi, et fieri; aliud curari, ut aliquid agatur, aut fiat. Tenuia fortasse videntur haec, neque digna satis, in quibus elaboretur. nos, quod ad usum Latinae linguae pertineret, nihil umquam contemptimus. nec poenitet consilii. nam, si veteribus illis in scribendo similes esse cupimus; ponderanda singula sunt, ut ex multis partibus, apte conuenientibus, egregium illud, quod quaerimus, vniuersum fiat.

EPISTOLAE XIII.

ARGVMENTVM.

Intermissionis litterarum causam exponit: quam non agnoscente Trebatio, inde occasionem arripit liberius iocandi. Scripta eodem anno, et in interregno: quia dies adscripta, III. non. Mart. Interregnum autem sex mensibus hoc anno fuisse, iam diximus.

EXPLANATIO.

Adeone me iniustum esse existimas? Simile principium lib. 2. epist. 8. Quid? tu me hoc tibi mandasse existimas, etc. Sic et Coelius non semel orditur lib. 8.

Primis litteris] Epist. 17. Primorum mensum litteris tuis vehementer commonebar, etc.

Satisfactionem] Excusationem. lib. 8. epist. 12. Posteaquam illum, ne, cui satisfacere quidem, me dignum habere sensi. Et lib. 11. ad Attic. epist. 13. Quintus mihi per litteras satisfacit, multo asperioribus verbis, quam cum grauissime accusabat.

Testa] Cognomen Trebatii, epist. 21. 22.

Quae tua gloria est] Quae ambitio tua. Interdum gloriae no-

men pro inani quodam gloriae studio sumitur.

Artificium tuum] Scientia iuris civilis.

Non ex iure manum ERN. manu confertum] Enniani versus ex octauo Annali, quos lib. 20. c. 10. recitat Gellius, hi sunt:

Pellitur e medio sapientia: vigeritur res.

Spernitur orator bonus: horridus miles amatur.

Haud doctis dictis certantes, sed maledictis,

Miscent inter sese inimicitias agitantes.

Non ex iure manu confertum, sed magis ferro

Rem repetunt, regnumque petunt, vadunt solida vi.

Eosdem

Eosdem versus ponit Cicero in orat. pro Murena c. 14. D. Augustinus lib. 15. epist. 8. Seruius in vltima ecl. Virgilii. Istic, ait, non litibus, vt Romae, sed armis res geritur: itaque metuo, ne fructum ex artificio tuo paruum capias. *Manum conferere*, et *manu confertum* vocare, non idem esse, Gellius loco supra nominato satis ostendit. *Ex iure*, inquit, *manu confertum*, *verba sunt ex antiquis actionibus: quae, cum lege agitur, et vindictiae continentur, dici nunc quoque apud praetorem solent.* Et infra: *De qua re discipatur, in re praesenti, siue ager, siue quid aliud est, cum aduersario simul manu prendere, et in ea re omnibus verbis vindicare. Vindicta, id est correptio manus in re atque in loco praesenti, apud praetorem ex XII. tabulis fiebat.* — Sed postquam praetores, propagatis Italiae finibus, datis iurisdictionibus, negotiis occupati, proficisci, vindictarum dicendarum causa, in longinquas res grauabantur: institutum est contra XII. tabulas, tacito consensu, vt litigantes non in iure apud praetorem manum conferrent, sed ex iure manu confertum vocarent; — atque profecti simul in agrum, de quo litigabatur, terrae aliquid ex eo, vti vnam glebam, in ius in urbem ad praetorem deferrent: et in ea gleba, tamquam in toto agro, vindicare. Idque Ennius significare volens, ait, non, vt ad praetorem solitum est, agi legitimis actionibus, neque ex iure manu confertum, sed bello ferroque, et vera vi, atque solida vadi. Quod videtur dixisse, conferens vim illam civilem, et festucariam, quae verbo diceretur, non quae manu fieret, cum vi bellica et cruenta. Haec Gel-

lius. Illud moneo, placere mihi quod aliis quoque placuisse video coniuncte legi, et vnico verbo *manuconfertum*, alioqui legendum videretur, *manus confertum*, ve *manuum confertum*. Si enim manus conferebatur; quod Gellius aperte demonstrat: certe, *manuum confertum*, id est, ad manum conferendam, vt Gellius idem interpretatur, non, *manu confertum*, dici debuit est etiam vetus apud me liber, in quo legitur vnico verbo, *manuconfertum*.

Sed magis ferro] Abiicitur s, in magis, metri causa. quod qui ignorabant, fecere, *mage*, vt in Gellio et in orat. pro Murena. in hac quidem epistola scripti libri omnes, nulla varietate, habent, *magis*.

Et tu soles ad vim faciendam adhiberi] Nonnulli veteres libri, *facundiam adhibere*: mendose: factum enim ex *faciundam*, *facundiam*: et vt facile ruit, quod inclinare semel coepit, mutatum est *adhiberi* in *adhibere*: vt esset, *adhibere facundiam ad vim*. sic deformata maculis pulcherrima sententia suam venustatem amiserat. habet enim leporem haec interrogatio, *et tu soles ad vim faciendam adhiberi?* in quo timiditatis arguitur Trebatius; qui, cum facienda vis esset, non adhiberetur. quod infra quoque demonstratur in iis verbis: *scio te non esse procacem in laceffendo*.

Neque est, quod illam exceptionem in interdicto pertimescas: quod tu prior vi hominibus armatis non veneris.] Omnes antiqui libri, non veneris. quod ideo dictum volui, ne quis, propter obscuritatem sententiae, mutandi licentiam arripiat. *Interdictum* quid sit, docuere

cuere multi. est autem praetoris actio, cum aliquem in eam possessionem, unde vi deiectus est, restitui iubet, donec iudicio planum fiat, uter possidere debeat: exceptionem tamen his fere verbis addere consuevit: *nisi si, qui restitui postulat, prior vi hominibus armatis praesentem possessorem deiecit*. Iocatur hic Cicero cum Trebatio, tamquam cum homine bellica certamina libenter vitante: numquam, ait, ad te pertinebit illa exceptio, qua praetor in interdicto uti solet, quod tu prior vi hominibus armatis quemquam de possessione deieceris. facit enim tua timiditas, ne quem prior laedas. Huic sententiae videtur illud, *non veneris*, aduersari: nam exceptio illa non solebat in eum fieri, qui prior vi hominibus armatis non venisset, sed qui prior venisset. Vidit hoc olim Bernardinus Rutilius, putauitque legendum, *conueneris*. Alii post eas, non discedendum a veteribus libris, recte censuerunt: sententiam tamen Ciceronis non omnino, ut arbitror, sunt assecuti. nam, quod aiunt Ciceronem hoc dicere, non esse Trebatio pertimescendam exceptionem illam, qua utuntur illi ad praetorem, qui cum confessi sint se deiecisse, clamant tamen se non interdicto teneri, nec debere restituere; nam se prius ab aduersariis vi hominibus armatis deiectos esse: ego non arbitror exceptione illa eos ad praetorem uti solitos, qui aliquem de possessione deiecerant; sed ipsum praetorem, cum eum, qui deiectus erat, interdicto restitui iuberet, excipere solitum esse, nisi is, qui postularet interdictum, prior vi hominibus armatis aduersarium deiecisset. quod si probare-

tur, interdictum ei nullam opem ferebat; sed vetus possessor, donec lis ad exitum peruenisset, in suo statu permanebat. Non dubium est autem, cum ait Cicero, *quod tu prior vi hominibus armatis non ueneris*, uisitata cum exceptionis uerba recitare; sed particulam, *non*, addit de suo, ioci causa, et immutat exceptionis morem, ut Trebatio timiditatis notam inurat: quasi minime prior uenisset vi hominibus armatis. Eadem licentia, cum iocaretur, peruenit historiam Cicero, siue fabulam potius lib. 1. epist. ult. Nam cum dicturus esset, *tamquam Vlysses, cognosceris a tuorum nemine*; (id enim Vlyssi contigit, nec eum, praeter canem, quisquam cognouit) repente mutauit, et dixit, *tamquam Vlysses, cognosces tuorum neminem*. ita, quod volebat, obiecit ignobilitatem Valerio, et paucitatem propinquorum: quam obicere non poterat, si dixisset, *cognosceris a tuorum nemine*. Cum haec legisset, admodum probauit egregius iuriconsultus, a recentiorum iuriconsultorum barbarie longe remotus, quodque multo pluris facio, moribus et probitate excellens, vetere mihi necessitudine coniunctus, Octavianus Populus Mediolanensis.

Non esse procacem] Hoc addit Cicero, quasi sensum exceptionis iam expressisset: quem tamen ostendimus ioci causa esse immutatum.

Ego quoque] Licet iuriconsultus non sim, nam iuriconsultorum est, aliis cauere. epist. 6. et lib. 3. epist. 1.

De nostris cautionibus] Pro, e nostris cautionibus. *Nostris*, inquit, iocans: quia iuriconsultorum

rum

rum cautiones erant: et oratorem cauere iuriconsulto, miſum videtur.

Treuiri] Galliae populos, Rhe-
no flumini finitimos: qui, accerſi-
tis Gallorum auxiliis, cum Labie-
num, Caesaris legatum, obſediſſent,
ab eo caſtris erumpente fuſi fugati-
que ſunt. Caesar lib. 5. de bell.
Gall. c. 58.

Capitales] Exitium ferentes, ca-
put petere ſolitos. Phil. 5. c. 12.
*Legi epistolam Antonii, quam ad
quendam septemviri, capitalem
hominem, collegam ſuum, miſerat.*
Et lib. 4. de Fin. c. 12. *capitalis
aduerſarius.* Iocatur hic Cicero
in verbo *capitales*, quia Romae
triumviri capitales erant.

*Mallem auro, aere, argento
ERN. argento, aere eſſent*] Tre-
viri erant, vt diximus, in Gallia:
Treviri item Romae, qui *moneta-
les* dicebantur, quia monetae prae-
erant, id eſt, auro, argento, aeri,
tum flando, tum feriundo: quod
illa veterum nummorum inſcri-
ptio declarat, A. A. A. F. F. qua
de re editam olim a nobis Petri
Bembi, viri plane ſingularis, epi-
ſtolam hic ſubſcribemus.

PETRVS BEMBV. BER-
NARDINO SANDRO S.

*Quod hodie mane quaerenti tibi
a me de illis Ciceronis ad Treba-
tium verbis: Treuiros vites cen-
ſeo: audio capitales eſſe: mallem
auro, argento, aere eſſent: respon-
di, iocum eſſe et multiplicem, et
feſtiuum: qui quidem iocus in an-
tiquis et nummis et ſcriptoribus
deprehenderetur: itaque, quoniam
eram in via, vt neque libros, ne-
que nummos haberemus, reieci te*

*in alium diem; id, ne te diutius
torqueat, eſt eiſmodi, vt ioci
cauſſa, quod quidem Cicero ad il-
lum ſcribens more ſuo fere ſemper
facit, et Treviri, et capitales in
ambigui genere ſint poſita. nam,
cum videatur monere illam, vt vi-
ret Treuiros Galliae populos, qui
capitales bellicoſique ſint; ludit
cum in Treuiriſum, tum in capi-
taliſum verbo. erat enim Romae
magiſtratus, Triumviri capitales,
qui etiam Treviri dicebantur. ſed,
quoniam hoc ipſum Triumvirum
nomen iterum in ambiguo poni po-
terat, cum eſſent etiam apud Roma-
nos Triumviri pecuniae eudendae:
quos ita inſcribebant, A. A. A. F. F.
hoc eſt, auro, argento, aere flando,
feriundo: iocatur iterum in hoc
verbo, luditque Cicero, vt mihi qui-
dem videtur, belliffime, addens,
mallem Treuiros iſtos eſſe pecunio-
ſos, quam bellicoſos; vt, Caefare
eos vincente, tu diſceſceres. itaque
inſert, mallem eſſe Treuiros auro,
argento, aere, quam ſcilicet capi-
tales. Triumviriſum autem Treui-
ros ſolitos dici, Liuius ſatis locu-
ples eſſe teſtis poteſt: cuius ſunt
haec lib. 40. c. 29. Colonia Gra-
viſere eo anno deducta eſt in
agrum Etruſcum, de Tarquinenſi-
bus quondam captum. Quina iu-
gera agri data. Treviri deduxe-
runt, C. Calpurnius Piſo, P. Clau-
dius Pulcher, C. Terentius Iſtra.
Quod vero Triumviri pecuniae ſc,
*vt dixi, inſcriberentur; eſt apud me
nummus aereus perantiquus ita
inſcriptus, C. PLOTIVS. IIII.
VIR. A. A. A. F. F. ſunt et alii
nummi aliorum nominum, eiſ-
dem tamen tituli; quos inſpicias,
cum voles.* Haec ad te ſcripſi,*

Gg 2

cum

cum domum redissem, et nummos admonitus. Vale. Pridie Idus ac librum sumpsissem, amore tui lun. MDXXXII.

EPISTOLAE XIV.

ARGVMENTVM.

Familiariter et iocose Trebatium, qui litteras nullas miserat, obiurgat. Eodem fortasse anno.

EXPLANATIO.

Chrysippus] Architectus. lib. 14. ad Attic. epist. 9.

Cyri] Et hic libertus fuit ab architectura nobilis: de quo lib. 2. ad Attic. epist. 3. et lib. 2. ad Q. Fr. epist. 2. hic obiit eo anno, quo P. Clodius occisus est, ipsumque Clodium et Ciceronem reliquit heredem: ut ex orat. pro Milone c. 17. 18. intelligitur.

Libertus] Ergo et Cyrus Vettius, a quo nomen Chrysippus acceperat.

Scribere] Videtur loqui simpliciter; sed, ut solet, per iocum unico verbo duas res attingit. simul enim de iurisconsultorum seripione significat: quod sequentibus verbis ostenditur. et Pomponius L. 2. §. 47. D. de orig. iur. *Plerumque, ait, iudicibus aut ipsi scribebant, aut testabantur, qui illos consuluerant.* Pro Murena c. 9. *Hanc urbanam militiam respondendi, scribendi, cauendi.* scribebant formulas sponsonum, stipulationum, actionum, testamentorum etiam. Nam lib. 2. de Orat. c. 6. *Si, inquam, Scaeuola, nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te ci-*

ves cum tabulis veniemus, omnium testamenta tu scribes vnus. Est igitur, ut cauere, sic scribere, iurisconsultorum.

Te aduocato] Alibi *aduocatus* est is, qui praelentiam, ut ait Alconius, reo commodat: hic est is, qui per formulas, praescripta litigandi forma, cauet iis, a quibus consulitur. vnde illud epist. 10. *Tu in re militari multo es cauior, quam in aduocationibus.*

Causa cadent] Litem amittent, qui enim scriptis tuis freti litigabant, cadebant causa. nunc id non accidet: quia, si scribere oblitus es, nemo tuis in sua re scriptis utetur.

Aestiurorum timor] Timor futuri belli, quod aestate renouabatur.

Debilitat] Sic afficit, ut litteras ad amicos mittere non possis.

Aliquid excogita] Caue tibi quoquo modo ab armorum periculo, ut cauisti ab esedariis Britannicis, cum in Britanniam transire noluisti.

Beneuolentiae] Cuius iura postulabant, ut amicos de rebus nostris nos ipsi certiores faciamus.

EPISTOLAE XV.

ARGUMENTVM.

Declarat suum absentis Trebatii desiderium: gratulatur de C. Matii familiaritate. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Morosi] *Morosus* est, cui non placet id, quod placere debet: vel. qui plus, quam oportet, exigit ab aliquo: vel, qui non fert, quod ferendum videtur. In Oratore c. 29. *In quo tantum abest, ut nostra miremur, ut usque eo difficiles, ac morosi simus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes.*

Ea, quae spero] Honestatem, et commoda. epist. 11.

C. Matii] Cuius exstat grauissima epistola lib. 11. 28. apud Caesarem gratia valuit, ut lib. 6. epist. 12.

Doctissimi] Quinctilianus lib. 12. c. 6. ait Matium ante quaestoriam aetatem orasse. Columella lib. 12. c. 4. et c. 44. scripsisse eum de pistore, coquo et cellario libros tres. A Gellio quoque et Macrobio laudari video doctrinam Cn. Matii. Sed ibi Cnaeus, hic Caius nominatur: ut vel duo Matii fuerint, diuerso praenomine, uterque in primis eruditus: vel, si vnus fuit, mendum sit in alterutro praenomine.

EPISTOLAE XVI.

ARGUMENTVM.

Laudare Trebatium videtur ut sapientem, qui belli discrimina vitaret: sed re vera notat ut timidum: quod saepe facit. adscribit quaedam per iocum, de Cn. Octavio, de futuris Trebatii diuitiis, de eiusdem superbia. Scripta videtur eodem anno: quod ex eo cognoscitur, quia scribis Cicero et in Britanniam ire Trebatium noluisse, et adhuc quidem Samarobrinae esse; ubi eum fuisse, cum interreges crearentur, indicat epist. 11.

EXPLANATIO.

In Equo Troiano] Tragoediae nomen, sed vtrum Liuii Andronici, quem Nonius appellat in Opitula, an Naevii, quem Macrobius lib. 6. Saturn. c. 1. ignoro.

Sero sapiunt] Subaudi, *Phryges*: qui cum Helenam initio belli reddere nolissent, postea, fractis iam eorum opibus, et spe salutis amissa, velle se eam reddere dixerunt.

inde natum prouerbium: de quo Festus.

Mi vetule] Amatorie, per iocum.

Rabiosulas] In quibus, teneri se vrbis desiderio, et cupere statim aliquid auferre, atque a bello discedere, scripserat Trebatius. id fuit primum argumentum, cur non sero, sed mature sapere visus est. alterum, quod in Britanniam ire noluit.

Gg 3

noluit. tertium, quod Samarobrinae diu mansit, nec ullam rei bellicae partem attigit. Inde iocandi materiam Cicero sumpsit.

Sat fatuus] Quia, cum iuisset in Galliam eo consilio, ut Caesaris beneuolentiam obsequio officioque suo consequeretur, ita statim auferre ab eo pecuniam, et domum redire properabat, quasi non litteras commendatitias, verum syngrapham ad eum attulisset.

Non nimis φιλοθεωρον] Non valde cupidum spectandi: quia transire in Britanniam noluit, neque spectare esedarios. Hic locus alio loco epist. 6. illustratur. Secutus autem sum Politiani correctionem: licet libri veteres, pro *nimis, minus*, et pro *φιλοθεωρον*, quam *Philosophetem*, omnes habeant, vno tantum excepto, in quo est, *non minus philotheorum*, item ut esse in Mediceo libro Politianus idem scripsit.

In hibernis injectus mihi videtur] Hibernorum tempus nondum erat: sed hibernare Trebatius videbatur, quia se Samarobrina non commouebat. epist. 11. 12. et in hac in extremo.

Vsquequaque sapere oportet] Vbiq: quod tu facis: qui tibi optime caues, nec periclitari, quamquam sis in bello, de vita vis. huius aduerbii vis eadem semper est. exempla et palam sunt, et quaedam Carisius quoque recitat, M. Catonis, C. Gracchi, Frontonis.

Telum acerrimum] Summum est in sapientia praesidium. Serio videtur hoc dicere, sed iocatur: quasi dicat: nae tu rationem tuendae salutis tuae optimam iniuisti:

et, quod alii telis acerrimis, id tu sapientia tua consequeris.

Non defuissem] Non negassem: obsecutus essem.

Quis tu es] Ineptum hominem significat: qui Ciceronem, cui ne notus quidem esset, ad cenam invitaret. epist. 9.

Homo bellus] Lepidus, quo uti incunde quiuisset. *Bellus* ad formam non refertur, sed ad quandam venustatem, quae amorem conciliat.

Abduxisses] Nondum a ioco discedit; quamquam dixerit, *extra iocum*. nam *abduxisses*, videtur esse, tecum duxisses ut hominem bellum, voluptatis et laetitiae tuae causa: sed valet, ut hominem ineptum, quo minime delectamur. In hac autem structura, *homo bellus est, vellem eum tecum abduxisses*: inesse quiddam sentio, quod capiat aures meas: nec id tamen, quale sit, explicare satis queo: cuiusmodi multa sunt in Latina lingua, quae malim imitari, quam docere. Huic loco respondere videtur ille lib. 10. epist. 28. *Quam vellem ad illas pulcherrimas epulas me Idibus Martiis inuitasses! reliquiarum nihil haberemus*. Et lib. 15. ad Attic. epist. 22. *Gratulor nobis Q. filium exiisse: molestus non erit*.

In Italiam] Puto me iam dixisse, Italiam aliter iure naturae, aliter iurisdictione terminari: iure naturae, Alpibus; iurisdictione, Rubicone amne: ultra quem incipiebat Cisalpina Gallia: quae cum Transalpina et Illyrico erat in imperio Caesaris. Dixit igitur Cicero, *in Italiam*, id est, in Cisalpina Gallia, quo se Caesar quotannis ad conuen-

conuentus peragendos hieme conferre solitus erat. ipse enim Commentariorum suorum lib. 1. in extremo de se ipso ita scripsit: *Ipse in citeriorem Galliam ad conuentus agendos profectus est.* Et lib. 2. item in extremo: *Legionibus in hiberna deductis, in Italiam profectus est.* Et lib. 5. primis verbis: *L. Domitio, Ap. Claudio coss. discedens ab hibernis Caesar in Italiam, ut quotannis facere consuevit, legatis imperat, etc.* Et lib. 6. in extremo: *Ut instituerat, in Italiam ad conuentus agendos profectus est.* Quibus exemplis utendum putavi, ut constaret, ab eodem Caesare modo citeriorem Galliam, modo Italiam vocari eam imperii partem, quae Alpibus et Rubicone amne contineretur.

Venturi sitis] Venerunt: ut Caesaris verba lib. 6. quae iam recitavi, demonstrant.

Stoici] Qui sapientis esse omnia confirmant: ut in Zenone Laetius ostendit. Iocus in Trebatium, qui nummatus esse possit sine nummis, more sapientum.

Caelo et terra frui] Fruuntur autem soli sapientes. Huc illud pertinet ex lib. 5. de Fin. c. 28. *Paupertas si malum est, mendicis beatus esse nemo potest, quamvis sit sapiens. At Zeno eum non beatum modo, sed etiam diuitem dicere ausus est.*

Postea videro] Modus loquendi, quo significamus, nondum nobis constitutum ac certum esse, quid

aliqua de re sentiamus. simile illud epist. 25. *Praeter duo nos, loquitur isto modo nemo: bene malene, videro.* Et lib. 9. ad Attic. epist. 10. *Si hic, qua ratione initium fecit, eadem cetera aget, sincere, temperate, prudenter; valde videro, et consideratius utilitati nostrae consulero.* Et lib. 1. de Leg. c. 21. *Cui tamen ego assentiar in omnibus, nec ne, mox videro.*

Superbiam tuam] Non quod superbus esset, sed quod a nemine consuleretur. idem iocus lib. 1. epist. 10. *Qui istinc veniunt, partim te superbum esse dicunt, quod nihil respondeas: partim contumeliosum, quod male respondeas. Respondere dicuntur iurisconsulti, cum iis, a quibus consuluntur, de iure ostendunt, qualis eorum causa sit, quid vitandum, aut agendum. vnde in Bruto c. 30. *Rutilius magnum munus de iure respondendi sustinebat.* Et pro Murena c. 13. de Servio: *vestra responsa atque decreta.**

Sed tamen] Quamquam nemo te consulat; hoc tamen laetare, quod istuc veneris, ubi ius civile melius, quam tu, nemo calleat. Iocus est: nam quae laus, Samarobrinae bonum iurisconsultum videri? Eiusdem generis illud epist. 10. *Quod si in Britanniam quoque profectus esses: profecto nemo in illa tanta insula peritior te fuisset.* Et lib. 1. epist. 10. *Ibi malis esse, ubi aliquo numero sis, quam istic, ubi solus sapere videre.*

EPISTOLAE XVII.

ARGVMENTVM.

Gratulatur Trebatio, quod urbis urbanarumque rerum desiderium aliquando deposuerit: eumque cohortatur, ut Caesaris amicitiam plurimi faciat: quam fore fructuosam promittit, in seque ipsum recipit. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Quinto fratri] Legato Caesaris in Gallia.

Gratias egi] Quod officiis te suis complectatur.

Leuis] Quia, cum iuisset ad Caesarem, ut honestatem augetet facultatesque suas, redire statim ad urbem cupiebat.

Urbanitatisque] Non est hic urbanitas eadem, quae lib. 3. epist. 7. in eo loco: *Homo summa prudentia, multa etiam doctrina, plurimo rerum usu, addo urbanitorem, quae est virtus, ut Stoici rectissime putant.* Nam hic pro rebus urbanis accipitur.

Piger] Quippe tribunatum contemplerat. epist. 8.

Syngrapham] Syngrapha est, in qua scribimus, certam nos esse aliqui pecuniam soluturos. Pro Murena c. 17. *Pergitisne vos, tamquam ex syngrapha, agere cum populo.*

Ad imperatorem] Ad Caesarem, a quo pecuniam tamquam e syngrapha debitam exigeres, et statim domum redires.

Alexandriam] Ut a Ptolemaeo, Alexandrino rege, pecuniam suam, ei Romae creditam, exigerent. Iocatur Cicero in re vera: ut ex orat. pro Postumo, in qua etiam c. 3. syngraphae in Albano Pompeii factae nominantur, satis constat. iidem Pto-

lemaei creditores significantur lib. 1. epist. 1.

Nummum adhuc nullum] Aliquot etiam ex iis in vincula coniecti: et nudus egensque Postumus, qui non modo suam, sed amicorum quoque pecuniam expulso regi crediderat, e regno fugit: ut eadem docet oratio.

Si mei commodi rationem ducere] Quod Epicurei faciunt, qui suis commodis omnia metiuntur. epist. 12. et lib. 3. epist. 9.

Augendum atque ornandum] Augendum, commodis; ornandum, honoribus.

In prouinciam] In Hispaniam cum proconsule Pompeio. hac de re vid. epist. 5.

Utro] Quod summi est amoris argumentum. itaque lib. 13. epist. 55. cum, inquit, iam diu diligerem M. Anneium, deque eo sic existimarem, ut res declarat, quod ultro ei detulerim legationem, cum multis petentibus denegassem. Et in orat. pro Coelio c. 2. *Nemini umquam praesenti Puteolani maiores honores habuerunt, quam absenti M. Coelio: quem et absentem in amplissimum ordinem cooptarunt, et ea non petenti detulerunt, quae multis petentibus denegarunt.*

Attulerim] Multis rebus potuit Cicero, si legatus cum Pompeio in Hispania.

Hispaniam iuisset, Trebatius consulere. quod ipse ait epist. 5. C. Trebatium, inquit, cogitarem, quocunque extrem, mecum ducere, ut eum, meis omnibus studiis, beneficiis quam ornatissimum, domum reducerem.

Mea mutata ratio est] Mutavi consilium. Sic locutus lib. 3. epist. 5. *Tua ratio postea est commutata. Honorificentissime*] Lib. 1. epist. 9. Hic multum valuit cum vetus amicitia, quam tu non ignoras mihi et Q. fratri cum Caesare fuisse, tum humanitas eius ac liberalitas, brevi tempore et litteris et officiis perspecta nobis et cognita. Et ibidem infra: *Commemoranda quaedam, et divina Caesaris in me fratremque meum liberalitas.* Et lib. 4. ad Attic. epist. ult. *Perspicue cum Caesare suauiusnam coniunctionem, (haec enim me una ex hoc naufragio tabula delectat) qui quidem Quintum meum tuumque, dii boni! quemadmodum tractat honore, dignitate, gratia? non secus, ac si ego essem imperator.*

Incredibilem] Commemorandam et diuinam vocauit lib. 1. epist. 9.

Fidem] Qui, quos semel in amicitiam suam recepit, numquam deserit.

Commendauit] Epist. 5.

Et tradidi] Plus est, quam commendavi. epist. 5. *Totum denique hominem tibi ita trado de manu, ut aiunt, in manum tuam istam, et victoria et fide praestantem.*

Grauiissime] Grauius verbis, summum amorem ac studium declarantibus.

Diligentissimeque] Sic, ut nihil praetermisit.

Accepit] Ita te est complexus, ut ego te grauiter commendavi.

Hunc tu virum nactus] Epist. 7. *Imperatorem liberalissimum habes.*

Si me aut sapere aliquid, aut velle tua causa putas] Si me nec iudicio falli, et fideliter tibi suadere existimas.

Difficultate] Quae sit in ea re, quam consequi cupias.

Iucunda et honesta] Iucunda quaedam sunt, ab honore seiuncta: ideo addidit, et honesta: sicut epist. 11. coniunxit honestatem et facultates. iucunda igitur et honesta, pro vtilia et honorifica. non enim hic honesta, valet, recta.

Praestabo] Aliter tamen scripsit lib. 3 ad Q. Fr. epist. 1. *Trebatium, ait, meum quod isto admisceas, nihil est. Ego illum ad Caesarem misi, quia mihi iam satisfecit. si ipsi minus, praestare nihil debet.*

Confirmandae] Iam enim est instituta, commendatione mea grauissima ac diligentissima.

Vberioris prouinciae] Hoc est, quod Suetonius de Caesare scriptum reliquit. 22. *Ex omni prouinciarum copia, Galliam potissimum elegit, cuius emolumento, et opportunitate, idonea sit materia triumphorum.*

Aetatis] Ipsius Trebatii. epist. 7. *Aetatem opportunissimam habes.*

Si hoc amiseris] Epist. 7. *Vt tibi unum timendum sit, ne ipse tibi defuisse videare.*

In vestris libris] Dixi iam, solitos esse veteres iurisconsultos suae sententiae pondus addere, aliorum iurisconsultorum adscripto iudicio. vide epist. 10. *Idem Mucio et Manilio placebat.*

Q. Cornelio] Trebatii magistro. epist. 8.

Labore] Militari, quem soles vitare tum pigritia, tum timore. Paulo ante in hac ipsa epistola dixit, *interdum piger, interdum timidus in labore militari.*

Non audiam] Gloriantem de rebus a te gestis. Festiua iocatio.

Qua spe, aut conditione] Spe futuri, conditione praesentis comodi.

EPISTOLAE XVIII.

A R G V M E N T V M.

Laudat Trebatium, quod videretur certa aliquando in sententia constituisse, et velle in militia permanere. Tam iocatur in eius parsimoniam, quia scripserat in palimpsesto. Eodem anno.

E X P L A N A T I O.

Diuersis temperibus] Eodem tamen omnes exemplo, ut infra cognoscitur.

Cetera delectarunt] Hoc pendet usque ad illud, quod est infra: *cetera belle: illud miror.*

Fortem] Non, ut antea videbatur, timidum. epist. 17.

Aestuari] Aestus est commotio vel in igne, vel in aqua; vel per translationem, in animo.

Tempore] Cum opus erit. *Tempore et tempori*, duobus casibus dicitur: ut e Cicerone, Plauto, et aliis cognoscitur.

Vestrae cautiones infirmas sunt] Tuum istic artificium tibi parum prodest: friget enim in bello ius civile. epist. 13. *Tantum metuo, ne artificium tuum tibi parum profit.* Et epist. 16. *Qui istinc veniunt, superbiam tuam accusant, quod negent te percunctantibus respondere.* Occasionem dubitandi in verbo, *cautiones*, nonnulli attulerunt, affirmantes in antiquis libris esse, *causationes.* Ego in meis omni-

bus, qui sunt undecim, plane video scriptum, *cautiones.*

Graeculam cautionem chirographi mei] Litteras commendatitias ad Caesarem graece scriptas mea manu. sic enim malo, quam, Graecis mistas versibus. *Cautionem* appellat, quod ita utilis ei futura esset illa commendatio, ut iurisperitorum cautiones iis utiles esse solent, a quibus de iure consuluntur. sic epist. 13. *ut ego quoque*, inquit, *te aliquid admoneam de nostris cautionibus: Treuiros vites censo.*

Gallici belli] Videtur iam absolutum esse bellum Britannicum: de quo in superioribus epistolis.

Ignauissimo cuique] Fortes enim rem gerunt: ignaui spectant, et singula notare solent: itaque narrantibus ignaui maior habenda fides est, quam fortibus.

Cetera belle] Redit ad id, quod coepit dicere, *in quibus me cetera delectarunt.*

Quis

Quis solet eodem exemplo] Miror, inquit, cum tua manu scribas, eodem exemplo plures a te epistolas mitti. Hinc licet conicere, epistolas illas, quas Cicero se diversis temporibus accepisse dixit, eodem exemplo omnes fuisse.

In palimpsesto] *Palimpsestus* membrana fuit iterum abrasa, ut aliquid rursus in ea scriberetur. ynam autem ex illis epistolis, non omnes, in palimpsesto scripserat Trebatius.

Chartula] Palimpsesto. breuem epistolam fuisse constat, quae scripta fuerat in palimpsesto.

Quam haec scribere] Cum in hoc loco diuersis temporibus innumerabiles prope inspexerim veteres libros, omnes tamen consentire animaduerti: quo magis adducor, ut dissentiam a Bernardino Rutilio, qui primus legendum arbitratus est, *quam haec non scribere*. At sententia postulare negantem particulam videtur. Esto: quis praestabit, numquam falli nos in eo, quod videtur? quod si mutandum, quod facile concesserim, et ego ipse in emendandis libris uti coniectura interdum soleo: mutatio modica sit, quaeque a litterarum similitudine non discedat. itaque crederem, non absurde legi posse, *quam exscribere*. diuinat enim Cicero, quod ex illa chartula deletum sit, exscriptum non esse: siquidem, qui scribit in palimpsesto, chartae laborat inopia: itaque delere mavult, quam exscribere. Haec ita opinabar, ut mihi ipse nec placerem valde, nec omnino displicerem.

Formulas] *Formulae* sunt ea, quae iurisperiti litigantibus prae-

scribunt, ne causa cadant: quae *cautiones* etiam dicuntur. sunt et quaedam quasi normae iudiciorum, aequae omnibus observandae, ut *formulae fiduciae*, epist. 12. et *Aquilii de dolo malo formulae*, lib. 3. de Offic. c. 14. et *dati damni formula*, apud Plinium lib. 9. c. 59. Ex hoc genere non fuere Trebatii formulae, sed ex illo superiore, cum scribebantur, hodieque scribuntur, clientibus in re controversa.

Non enim puto] Per iocum significat, pluris esse epistolas suas, quam formulas Trebatii.

Frigore te] Nullum te istic fructum capere e scientia iuris ciuilis. epist. 11. *Sin autem ista frigeant, recipias te ad nos*.

Suppeditare] Neutrum absolutum, ut in orat. pro Scauro: *Vndique mihi suppeditat, quod pro M. Scauro dicam, quocumque non modo mens, verum etiam oculi inciderint*. Et lib. 1. de Offic. c. 4. *Studeat parare ea, quae suppeditent et ad cultum, et ad victum*. Cum agendi vero significatione notius est, quam ut exempla requirantur.

Tecum extuleris] Nam, si eam tecum non attulisses, sine verecundia peteres: nunc, quia te pudor a petendo deterret, nihil accipis. Haec quoque per iocum. nam epist. 5. pudorem in laude posuit, cum dixit: *meliozem virum, pudentiozem esse neminem*. Et epist. 7. *Multum te in eo frater adinuabit meus, multum Balbus: sed, mihi crede, tuus pudor et labor plurimum*.

More Romano] Grauiissime et diligentissime. epist. 5.

Metrilii Philemonis] Veteres libri nonnihil dissentiunt: alii enim,

enim, Metilli, alii Meulii, alii Meritini, alii aliter habent. suspicatus sum adolefcens, neque nunc muto sententiam, legendum esse, M. Aemilii Philemonis: vt sit libertus Aemiliae gentis, et is fortasse, de quo Pedianus haec in argumento orationis pro Milone: Munatius Plancus tribunus plebis produxerat in concionem M. Aemilium Philemonem, notum hominem, libertum M. Lepidi.

Iam audieram] Quia non longe aberant.

Fremitum] Cum ad salutandum patronum suum Ciceronem ire vellet honoris causa.

Clientium meorum] Clientes suos Trebatius, in Galliam proficiscens, Ciceroni commendauerat. ideo sequitur: quos quidem tumi-

hi conciliafi. et epist. 12. *Quid fiet populo Vlubrano, si statueris, potius esse non oportere?*

Vlubris] Vlubrae, opidum non celebre. *vicum desertissimum* appellat Porphyrio in Horatii lib. I. epist. 11. v. 30.

Vini maximam] Maximum numerum. nota significatio.

Ranunculorum] Quia paludes Vlubris propinquae, ranunculos vocauit Vlubarum incolae, iocans in Trebatii clientes.

Arruntio] Sic scribitur hoc nomen in antiquis lapidibus.

Innocentem] Cum in ea nihil scriptum esset, quod, si efferretur, nocere tibi posset.

Tam nouis rebus] Gestis a Caesare in Gallia: quae leguntur in ipsius Commentariis.

EPISTOLAE XIX. ARGVMENTVM.

Post obitum Caesaris, M. Antonio, P. Dolabella coff. cum ciuitas respirasse, et quasi reuixisse respublica videretur; repente Kal. Iun. Antonii consulis culpa, ita mutata sunt omnia, vt boni viri tum de statu reipublicae, tum de sua quisque salute vehementer timere cogerentur. Quae cum Cicero vidisset; desperata libertate, consilium cepit in Graeciam proficiscendi, discessitque ea mente, vt adesset Kal. Ian. quod initium cogendi senatus, Pansa et Hirtio consulatum ineuntibus, fore videbatur. Hanc rem attingit Cicero lib. 10. epist. 1. et lib. 12. epist. 25. et in Phil. 1. c. 1. seqq. et lib. 3. de Offic. in extremo. Cum igitur in Graeciam proficiscens Veliam peruenisset; ab ipsa vrbe, Trebatii amantissima, admonitus, Topicorum librum scripsit, de quo iam rogatus erat a Trebatio, cum in Tusculano simul essent. id significat in hac epistola: Topica vero ipsa obscuriora esse dicit, nec legenda sine interprete: exercitationem esse necessariam, si expeditam in quaestionibus habere doctrinam velit. Hanc epistolam post sequentem scriptam esse, adscripta vtrique dies ostendit.

EXPLANATIO.

Praesenti tibi] In Tusculano. vide prooemium Topicorum.

Prope subnegarem, non tribuerem certe] Cum Trebatius disciplinam

plinam et rationem peteret inueniendorum argumentorum; hortatus est eum Cicero, vel ut Aristotelis Topica per se ipse legeret, vel ut a doctissimo quodam rhetore totam illam rationem acciperet. Hoc est, quod ait: *prope subnegarem*. Vide prooemium Topicorum.

Debere non potui] Id volui persolvere. Quod ab amicis petitur, id, donec tribuamus, deberi a nobis dicimus: cum vero, id omnino a nobis tribuendum, significare volumus, deberi non posse dicimus. exemplum est hac ipsa de re in Topicorum prooemio, et lib. 4. ad Attic. epist. 2. *Oratio inuenturi nostrae deberi non potest*. Et lib. 3. de Orat. c. 5. *An me tam impudentem esse existimatis, ut vobis hoc praesertim munus putem diutius posse deberi?* Et Tusc. 2. in extremo: *Et tibi hoc video non posse deberi*.

Aristotelen] Quod in eum librum praecepta Aristotelis multa transtulit, nonnulla tamen addidit de suo.

Ab ipsa urbe commonitus] Similiter lib. 2. epist. 11. *Mihi, mehercule, magnae curae est aedilitas tua. ipse dies me admonerebat. scripsi enim haec ipsis Megalensibus*. Quo loco vide quae diximus.

Amantissima tui] Vel quod Trebatius Veliae notus: vel quod ibi possessiones, a patre relictas, haberet.

Rhegio] Scribendum cum adspiratione: dictum enim ῥῆγιό τῆς πατρίας, ait Strabo lib. 6.

Litteris] Ex ipsis tantum litteris, et quasi muto libro.

Non longe abieris] Non longe petantur exempla.

Doctorem tamen unum quem ERN. lumenque] Qui doceat et illustret ea, quae obscuriora sunt. Dixit iam: *sin tibi quaedam videntur obscuriora*. Et cum negaverit ullam artem sine interprete et sine exercitatione aliqua litteris posse percipi: hic pro interprete, doctorem nominat: de exercitatione autem subiungit iis verbis: *ut vero etiam ipsi tibi loci, proposita quaestione, occurrant, exercitatione consequere*. Veteres libri non consentiunt. duo habent, *lumenque*, quos secutus sum: alii varie, *usumque, unumquemque, nonnumquam*.

Per te] Sine doctore.

Vt certe] Si non omnia, hoc certe, ut intelligas, consequere. Notanda vis vocabuli, quam et Terentius indicat in Andr. Act. 4. Sc. I. v. 16.

Ingeram mala multa? atque aliquis dicat, nihil promoveris.

Multum molestus certe ei fuero; atque animo morem gessero.

Ipsi loci] Sedes argumentorum. In Topicis c. 2. *Ut earum rerum, quae absconditae sunt, demonstrato et notato loco, facilis inuentio est: sic, cum peruestigare argumentum aliquod volumus, locos nosse debemus: sic enim appellatae ab Aristotele sunt hae quasi sedes, e quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire, locum esse argumenti sedem: argumentum autem, rationem, quae rei dubiae faciat fidem*.

Nos te continebimus] Post oppressam rempublicam contulit ie Cicero ad domesticas exercitationes; ne facultas dicendi, ante parta

parta in foro, exaresceret. lib. 9. epist. 18.

Redierimus] E Graecia: cogitabat enim adesse Romae Kal. Ian.

Salua ista] Res vrbanas, quas

pestime affectas relinquebat; vt in argumento ostendimus.

Rhegio] Vnde discedens, librum Topicorum Trebatio mittebat. dixit enim: *eum librum tibi misi Rhegio*.

EPISTOLAE XX.

A R G V M E N T V M.

Scribit de amore Pelienfium in Trebatium: et hortatur, ne paternas possessiones vendat, quae, tam miseris temporibus, periculum esse possint. Adscripta dies indicat, ante superiorem datam esse.

E X P L A N A T I O.

Rufio tuus] Rufionem Trebatii gentilem fuisse, didici ex hoc antiquo lapide, qui est Romae ad portam Latinam.

C. VIBIVS. C. F. MACER. C. TREBATIVS. RVFIO. PACIVND. CVRAVERVNT.

Aedificationem tuam] Aedificabat Trebati in regione Lupercali proxima.

Lupercal] Locus, vbi lupa Romulum et Remum aluit infantes.

Halæthem ERN. *Heletem*] Veteres libri omnes, *Halæthem*: sed ex Strabone lib. 6. et lib. 16. ad Attic. epist. 7. apparet legendum esse, *Heletem*.

Nobilem amnem] Quia Veliam ab eo nomen accepisse traditum est. Strabo.

Papirianam] Emptam de Papirio quodam a Trebatio, vel ab eius patre.

Lotum ERN. *Lucum*] Sunt, qui *Lucum* ideo male legi credant, quod neque luci capax esset priuata domus; et luci, quia sacri, non sine

fecelere incidi possent. Vtraque ratio parum firma. primum enim, lucum illum non intra aedes Trebatii, sed ante eas fuisse, licet existimare: deinde, ne Cicero putetur impie sensisse, qui eum a Trebatio caedi vellet; docet M. Cato, quo modo recte et sine piaculo caedi lucus possit. Quod attinet ad veteres libros; vnum tantum vidi, in quo est, *lacum*: reliqui omnes habent, *locum*. ex quo, *lotum*, quidam legere maluerunt. quam coniecturam probare non possum; cum proxime sequatur, *a quo*: quod certe ad arborem lotum referri posse, nemo dixerit. Praeterea, luo magis, quam vnus arboris umbra vel forma teneri aduenas, credibile est; quod ideo dico, quia sequitur, *a quo etiam aduenae teneri solent*. Iam illud, *multum prospexeris*, aptius pertinere arbitror ad lucum, quam ad arborem. magis enim prospectum lucus impedit, quam arbor: cum praesertim, *prospexeris*, intelligendum videatur, e totis aedibus, non ex vno tantum cubiculo, aut vna aedium parte.

Vide-

Videbis] Pro, curabis. lib. 5. ad Attic. epist. 1. *Antecesserat Statius, ut prandium nobis videret.*

Diis iuvantibus] Sic locutus est in Phil. 3. c. 14.

Ante brumam] Cogitabat esse Romae Kal. Ian. Phil. 1. c. 2. *Ea mente discessi, ut adessem Kalendis Ianuariis, quod initium senatus cogendi fore videbatur.* Bruma di-
citur est breuissimus Decembris mensis dies, folis hiemale solstitium. Festus.

Niconis] Medici.

Abstuli] Veliae.

Περί ποσότητας] De edacitate.

Docilem] In illo, opinor, libro documenta inerant, quo modo, incolumi valetudine, plurimum edi posset.

Increbescit] Flare incipit vehementius. creber enim venti spiritus magis intendit vela, quam rarus. Quaestio est, utrum dici debeat, *increbesco*, an *increbresco*, et *increbuit*, an *increbruit*. Ego sequor similitudinem. nam quia *ruber* et *creber* eodem plane modo desinunt; et a *ruber* fit verbum *rubescere*; a cuius deinde secunda persona, addita syllaba *co*, fit *rubescere*: sic a *creber* deductum est inusita-

tum hodie verbum, *crebesco*; a cuius item secunda persona factum est *crebesco*, unde *increbesco*. non enim me mouent *nigresco*, et *macresco*: quia deducuntur a *nigreo*, et *macreo*: cum *rubescere* non a *rubreo*, sed a *rubeo* deriuetur; et cum *rubescere* et *erubescere* maiorem habeat similitudinem cum *increbesco*, quam cum ceteris verbis, quippe cum a similibus nominibus, *creber*, et *ruber*, deducantur. Nam, quod aiunt viri docti, ideo scribendum, *increbresco*, quod a nominibus iis, quorum patrius casus exit in *ri*, ut *integri*, *sacri*, fiat *integrare*, *sacrare*: ostendi iam, sic excipi ab hac regula *increbesco*, ut excipitur *erubescere*. Quod autem iidem affirmant, *rubescere*, unde fit *erubescere*, non a *rubeo*, sed a *rubore* formari, ut *pallesco* a *pallore*, *puteo* a *putore*, *feteo* a *fetore*, *candeo* a *candore*, *caleo* a *calore*: argumentum componitur ex dissimilibus. nam illa, *puteo* a *putore*, *feteo* a *fetore*, *candeo* a *candore*, *caleo* a *calore*, similia sunt, et recte dicuntur: at, *pallesco* a *pallore*, non eodem modo recte dicitur. fit enim *pallesco* a *palleo*, *palles*: et *palleo* a *pallore*. itidemque *rubescere*, a *rubeo*, *rubescere*: et *rubeo* a *rubore*.

Velia] Cum in Graeciam iret.

EPISTOLAE XXI.

ARGUMENTVM.

*Silii causam, viri optimi, amici sui, Trebatio commendat. Incertus videtur annus epistolae: ego tamen suspicor esse scriptam, quo anno Caesar necatus est. Suspicio autem ex mentione Q. Caepionis praetoris: qui, nisi fallor, est M. Brutus, is, qui in Caesarem coniurauit. ges-
sit enim praeturam eo anno, ut ex historicorum libris, et lib. II. epist. 2. et 3. cognoscitur: et Q. Caepio vocatur in Phil. 10. c. 11. quod erat, ut arbitror, adoptatus ab amiculo Q. Servilio Caepione; quem nominat Plutarchus in Catone Uticensi.*

EXPLANATION.

EXPLANATIO.

Sili] Ad quem sunt epistolae lib. 13.

Sponsionem] Ne boni viri litibus iniustis pro aliena libidine vexarentur; cogebatur et is, qui de aliqua re, tamquam sibi debita, verbi gratia, de hereditate, litem intenderet, et is, qui infitiaretur, promittere, se daturum, nisi iudicio vinceret, certam pecuniam aduersario: ut, eo metu iniecto, reprimeretur litigandi libido. haec actio vocabatur *sponsio*: quia *spondere* est promittere. Simile erat, non tamen idem, *sacramento contendere*. nam pecunia vtriusque deponabatur apud pontificem: ut is, qui causa cecidisset, duplici damno afficeretur, primum amissae litis, deinde pecuniae litis causa depositae, qui vicerat, suam pecuniam auferbat: victi pecunia in rebus diuinis consumebatur. In sponsione similiter pecunia deponabatur: sed exitus non idem, qui in sacramento, erat, nam, qui sponsione vicerat, non modo sua, sed aduersarii quoque pecunia potiebatur. in sacramento autem suam tantum pecuniam victor auferbat: victi redibat ad aerarium, ut ait Varro. Sed de sacramento infra, in epist. 32.

Illam] Quae sequitur: *si bonorum Turpiliae, etc.*

Nos] Silium. Nos dicit, tamquam ageretur de sua re.

Sine periculo] Quod enim is, qui litem infert, probari a se posse putat, id in sponsione pronunciat. itaque videndum, quibus verbis sponsionem faciat.

Ni ERN. Si bonorum Turpiliae

possessionem Q. Caepio praetor ex edicto suo mihi dederit] Hereditatem sibi a Turpilia relictam Silius ex edicto praetoris acceperat. vocatus in iudicium a Turpilio propinquo, eandem hereditatem repetente, quia Turpiliae factionem testamenti fuisse negaret, sponsionem facere cogebatur: de qua consuluit peritissimos iurisconsultos, Ser. Sulpicium, et Ofilium: et, cum Trebatii quoque sententiam scire vellet, Ciceronis opera usus est. Videtur autem pro, *si*, legendum *ni*: ut ita sponderet Silius: *ni* bonorum Turpiliae possessionem Q. Caepio praetor ex edicto suo mihi dedit, spondeo me daturum aduersario tantum pecuniae, quantum in sponsionibus promitti solet. Reliquae quoque sponsiones eodem modo incipiebant, ut illa in orat. in Pison. c. 23. *Cum ego Coelioniana porta introissem, dixissem, sponsione me, ni Esquiliana introisset, homo promptissimus lacecessit.* Et lib. 3. in Ver. c. 57. *Quid? cum palam Syracusis, re audiente, maximo conuentu P. Rubrius Q. Apronium sponsione lacecessit, NI APRONIVS DICTITARET, TE SIBI IN DECVMIS ESSE SOCIVM.* Et alibi.

Seruium] Sulpicium, principem iurisconsultorum, ut ait Cicero in Bruto c. 41.

Instituiſſet] Fecisset.

Factionem testamenti] Ius faciendi testamenti. Ita locutus in Topicis c. 11. et Papinianus L. 3. D. qui testam. fac. poss. *Testamenti factio*, inquit, *non priuati, sed publici iuris est.*

Ofilium]

Ofilium] Clarum iuriconsultum,
de quo Pomponius L. 2. §. 44. D.
de orig. iur.

Testa] Cognomen Trebati
epist. 13. et 22.

Veneris] In vrbe videtur fuisse
Trebati, extra urbem Cicero.

EPISTOLAE XXII.

ARGUMENTVM.

Probat auctoritate iuriconsultorum, quod dixerat dubitari, posset ne heres, quod furtum antea factum esset, recte furti agere. Scrip- tam opinor eodem anno, quo superiore proximam.

EXPLANATIO.

Pluieras heri inter scyphos] Scyphus vas potorium fuit. Tibullus lib. I. el. II. v. 7.

— *Nec bella fuerunt,*

Faginus adstabat cum scyphus ante dapes.

Macrobius lib. 5. Saturn. c. 21. Herculis ait poculum fuisse, ut Liberi patris cantharum: et Virgilium Graeca poculorum nomina posuisse, carchesia, cymbia, cantharos, scyphos. Scyphos aureos conviviis apposuit Claudius Caesar. vitreis in priuata mensa Ciceronem ac Trebatium usos esse, credibile est. Incertae mensurae fuit: nam *capaciores scyphos* Horatius, Epod. 9. v. 33. et Trebellius Pollio in Claudii vita c. 17. trilibres nominat duos Claudio a Galieno donatos. quod patet, minoris etiam mensurae fuisse. Vasa autem vinaria mensurae fuerunt vel certae, vel incertae: certae, ut culeus, amphora, vrna, congius, sextarius, hemina, cyathus. culeus capit amphoras vicenas, amphora vrnas duas, vrna congios quattuor, congius sextarios sex, sextarius heminas duas, hemina cyathos sex, cyathus unciam et bessem. quae si ad eorum vasorum, quibus hodie Romae utimur, mensuram redigan-

tur; culeus barillum decem erit quae fortasse veteris bottae Romanae mensura fuit: amphora dimidium barilis capiet: vrna quartam barilis partem: congius buccalia duo: sextarius tertiam partem buccalis: hemina foliatae duas tertias capit. Incertae mensurae dolium unde in vasa minora vinum diffundebatur, quo usus commodior esset: nam dolia loco non mouebantur: item cadus, seria, cupa, lagena, (si tamen a lagyno differt, quod Athenaeus lib. 1. capere ait duodecim choas Atticas) praeterea, cirrinea crater, scyphus, calix, cymbium, culullus, patera, cantharus, alia. Bottis nostratibus Romae olim non utebantur, sed vina doliis fictilibus asseruabant. circa Alpes tantum, frigidissima coeli plaga, ligneis vasis, quae circulis cingerentur, vinum condi solitum, Plinius ait lib. 14. c. 21. nam cupa lignea quidem, sed inter minora vasa videtur fuisse, quibus non diu custodiendum, ut doliis, sed assidue promendum, vinum reponeretur, quod illud Ciceronis in Pisonem c. 27. declarat: *Panis et vinum a propola, atque de cupa.* Et illud Naeuii apud Nonium: *Duas cupas mero*
Hh
plenas

plenas exhausit, quamquam aduersari videntur illa Plinii verba lib. 23. c. 2. *Vini faeci tanta vis est, ut descendentes in cupas enecet.* Hinc enim licet opinari, magnum vas fuisse. nec dissentit Lucanus lib. 4. v. 420. cum ait:

Namque ratem vacuae sustentant undique cuppae.

Vlpianus quoque L. 15. §. 6. D. de vsufr. dolia cum cupis simul nominat. Cupa vero a Catone nominata, diuersum quiddam est.

Furti recte agere] Haberetne actionem aduersus eum furem, qui furatus esset, ante quam ipse heres esset. ideo enim dubitari potest, quia non videtur heres ea, tamquam sua, posse repetere, quae nondum ad eum hereditario iure pervenissent. Sed controuersiam tollunt Paulli, veteris iurisconsulti, verba, L. 47. D. de furt. *Si dominum, inquit, rei subreptae quacumque ratione mutatum sit, domino furti actio competit, veluti heredi, et bonorum possessori, et patri adoptiuo, et legatario.*

Bene potus] Bene pro valde, vt epist. 16. *bene nummatum*: et Afriani lib. 10. epist. 32. *bene pecuniatus*.

Sex. Aelium] Acutum hominem: vnde ab Ennio *catus* vocatus est in illo versu,

Egregie cordatus homo, catus Aelius Sextus.

lib. 1. de Orat. c. 45. ibidem lib. 3. c. 33. et in Brut. c. 20. et in Tusc. 1. c. 9. et Varro lib. 6. de L. L. et Pomponius L. 2. §. 37. D. de orig. iur.

M. Manilium] Opinor huius Manilii praenomen fuisse Manius, quod ita scribebatur, *M'*. vnde fluxit error, similitudine litterarum, et praenominis ignoracione. In fastis etiam Capitolinis, anno 604. video consulem esse *M'*. Manilium. nominatur lib. 11. de Orat. c. 48. et ibidem lib. 3. c. 33. et in Bruto c. 28. et apud Pomponium L. 2. §. 39. D. de orig. iur. et alibi.

M. Brutum] Qui septem de iure ciuili libros, vt ait Pomponius L. 2. §. 39. D. de orig. iur. reliquit.

Scaeuolae et Testae] Trebatium suis cognominibus appellat. *Testa* enim vocatur epist. 13. et 21. *Scaeuola* vero lib. 9. ad Attic. epist. 15. locatur Cicero, et post verbum *Scaeuolae*, addit copulam *et*: vt videatur de duobus loqui, cum de vno loquatur. Aut dic, *P. Mucium* significari, quem et lib. 1. de Fin. c. 4. cum Manilio et Bruto nominat, eosque vocat principes ciuitatis: nisi si Mucium Scaeuolam illum notat, de quo epist. 10.

EPISTOLAE XXIII.

ARGVMENTVM.

Signa quaedam Ciceroni, pictas potius tabellas cupienti, Gallus emerat. ex illis emprionibus nullam a se desiderari, Cicero rescribit. Tum subiungit, sibi esse vehementer gratum, quod proximam domum cupiat conducere. Incertus epistolae annus. non enim scripta videri potest eodem tempore, quo illae ad Attic. lib. 1. in quibus item de signis agitur. nam illae ante consulatum, quod probauimus olim in Commentariis,

rariis, haec vero post consulatum scripta. quod, opinor, illa verba satis ostendunt: Martis vero signum quo mihi pacis auctori? Praeterea, d. Tulliola, tanquam nupta, in hac mentio sit: illae vero, nondum nupta scriptae sunt. Accedit, quod in hac non de Xysto, verum de porticula ornanda cogitare se ostendit: in illis de Xysto, qui porticus amplior fuit, atque etiam de palaestra et gymnasio.

EXPLANATIO.

Tantum quod] Tempus indicatur proxime praeteritum: quod alibi et ab ipso Cicerone, et a Terentio, commodum dicitur.

Auiani] Statuarii, qui nominatur lib. 1. epist. 2. quo loco vide, quae diximus.

Nomina se facturum] Accepti et expensi ratio in tabulas referebatur: quae vocabantur *nomina*: quia debitorum et creditorum nomina scribebantur. *Nomina igitur facere*, est, id, quod Cicero pro hoc vel illo signo deberet, in tabulas referre.

Qua ego vellem die] Vt soluerem, quando vellem.

Fas, quae so, qui ego sum, esse te] Lib. 3. epist. 12. *Suscipe paulisper meas partes, et cum te esse finge, qui sum ego.*

Plus annua] Plus annua die. lib. 12. ad Attic. epist. 3. *Delegationem a manipe, annua die.*

Ad eam summam] Non pluris, quam volueram. In delectu enim et in pretio peccauerat Gallus. *Infra: Ista quidem summa nae ego etc.*

In omni iudicio elegantissimum] Qui nihil vulgare, nihil abiectum, aut sordidum probare solitus es, quacumque de re iudicas.

Maneat Damaspippus in sententia] Scripserat, opinor, Gallus, empturum ea signa Damaspippum, si

Ciceroni non placerent. Horatius lib. 2. Serm. Sat. 3. v. 64.

Isaniti veteres statuas Damaspippus emendo.

Ex istis emptionibus] E signis a te emptis. alia enim Cicero desiderauerat.

Instituti mei] Quod est huiusmodi, ut omnia signa tanti non aestimem, quantum a te in ista quattuor erogatum est.

Ista quattuor aut quinque] Bacchas tres, Martem quartum, trapezophorum quintum.

Bacchas] Musarum sacerdotes.

Cum Musis Metelli] Cum signis Musarum, quae erant apud Metellum. forasse Metellus ille Scipio.

Quid simile] Idem loquendi modus lib. 9. epist. 15. *Cutulum mihi narras, et illa tempora. Quid simile?*

Primum] Lector expectat, deinde: sed hic, ut etiam alibi, desideratur: sententiae tamen nihil deest. nam quae vis in deinde, eadem continetur in eo quod sequitur, *sed tamen*. vide illud lib. 2. epist. 9. *Primum tibi, ut debeo, gratulor.*

Tanti] Quanti emisti Bacchas istas.

Musis omnibus approbantibus] Ipsae Musae, non aestimari se tanti, quanti a te istae Bacchae aestimatae sunt, non moleste ferrent.

Hh 2

Ioci

Ioci genus est: *Ipsas ego Musas nunquam tanti putassem: atque id fecissem Musis omnibus approbantibus.* Similem in sententia venustatem quaesivit, cum dixit in libro de Consolatione in fragm. *Te omnium optimam, doctissimamque, approbantibus diis immortalibus ipsis, in eorum coetu locatam, ad opinionem omnium mortalium consecrabo.* Et lib. 12. epist. 25. *Quinquatribus frequenti senatu caussam tuam egi, non inuita Minerua. Etenim eo ipso die senatus decreuit, ut Minerua nostra, custos urbis, quam turbo deiecerat, restituere-tur.*

Saepe vidi] Non illa ipsa, quae Gallus emerat, sed similia Baccharum signa. Cum et nouerim, inquit, optime Bacchas istas, et saepe viderim, nec tamen tibi, ut eas emereres, nominatim mandauerim: me non iis delectari, poteras facile suspicari.

Ea enim signa — in palaestra locum] Quae sit in palaestra villae meae Tusculanae locum exornent, ut publicis in gymnasiis, praestantium virorum aut deorum signis locus idem exornari solitus est. *Gymnasium* et *palaestra* diuerso nomine rem eandem significant. *gymnasium* enim dictum, quod in eo nudi homines luctarentur: *palaestra* vero ἀπὸ τῆς πάλης, id est, a lucta, nomen accepit. In hac tamen opinione non nihil conturbor, quod lib. I. ad Attic. epist. 10. *palaestrae* et *gymnasii*, tamquam diuersarum rerum, mentionem fieri video. Si quod, inquit, aliud οἰκεῖν eius loci, quem non ignoras, reperies, et maxime, quae tibi *palaestrae*, *gymnasii*que videbuntur

esse. Et Plautus in Rud. Act. 2. Sc. 1. v. 6.

Ex urbe ad mare huc prodinus pabulatum:

Pro exercitu gymnastico et palaestrico, hoc habemus.

Et in Amphitr. Act. 4. Sc. I. v. 3.

— *Omnis plateas perreptant, gymnasia et myrpolia:*

Apud emporium, atque in macello, in palaestra atque in foro.

Rursum idem Plautus in Bacch. Act. 3. Sc. 3. v. 20. 21. *palaestram* a *gymnasio* non distinguit: ait enim:

Ante solem exorientem nisi in palaestram veneras,

Gymnasii praefecto haud mediocris poenas penderes.

Et Quintilianus lib. 2. c. 8. *Si quis palaestrae peritus, cum in aliquod plenum pueris gymnasium venerit.* Dubitatio tollitur, si patere latius *gymnasii* nomen, quam *palaestrae*, existimemus: ut *palaestra* *gymnasii* sit pars, in qua lucta exercetur: *gymnasium* autem et *palaestram*, et alia loca complectatur: cum in eo disputetur etiam, et deambuletur, et alia fiant, ita nomen *gymnasii*, quamquam ab una re natum, ad alias producitur: *palaestrae* non item. neque hanc sententiam, ut opinor, exempla, quae attulimus, infirmant. quis enim non intelligit, transire Ciceronem a parte ad totum, cum ait in epistola illa ad Atticum: *quae tibi palaestrae gymnasiique videbuntur esse?* Et hic, cum inquit, exornent mihi in *palaestra* locum; de *gymnasii* parte, luctae dicata, loqui videtur: in qua parte locum signis exornare cogitabat.

Act

Aes alienum] Martis enim et Saturni signa nihil prosperum promittere, astrologi confirmant: stulte, qui diuinationem rerum futurarum, quae soli Deo notae sunt, ad suam scientiam reuocent.

Mercurii] Cuius astrum propitium putatur.

Felicis] In emptione signorum. is autem feliciter transigit, qui rem expetitam paruo emit. Video esse, qui legendum putent, *facilius*, pro *felicis*. ego, cur mutetur, causam nullam video. nam et sententia factis aperta: et omnes libri veteres habent, *felicis*. Porro, quod aiunt, nullam felicitatem in hoc negotio reperiri potuisse: dixi iam, *feliciter transigere*, quid sit. Felicitatem autem in emendis ab Auiano signis, non, ut iidem arbitrantur, in vendendis post emptionem, hic significari, nomen Auiani demonstrat, qui et supra tamquam venditor signorum appellatus est. Praefuisse Mercurium lucris, docet Plautus in Amphitr. Prol.

Transigere possemus] Transactum iam erat, ut supra constat: conuenerat enim de summa inter Gallum et Auianum: solutionis tamen dies definita non erat; sed scripserat Auianus, nemina se facturum qua Cicero die vellet. dicit igitur, *possemus*, in emptione: et praeteritum tempus reducit ad praesens, ut si deat: liceret nobis ab Auiano minoris emere, quam tu emisisti.

Destinaras] Assignaueras. Pro Sextio c. 30. *Quid dicam? qui locus orbis terrarum iam non erat alicui destinatus?*

Trapezophoron ERN. *Trapezophorum*] Qui mensam fert. veteres

libri, *trapezophorum*: sed Graece, *τραπεζοφόρος*, et *τραπεζοποιός* cum o in tertia syllaba, et *ραζοφυλάκιον*, ut in aliis similibus. Suidas.

Diuerforium] De diuerforio diximus lib. 6. epist. 19.

Tarracinae] Vetus nomen *Anxur* fuit, recentius *Tarracina*. Livius lib. 4. c. 59. *Anxur fuit, quae nunc Tarracinae sunt; urbs pro-na in paludes*. Plinius lib. 3. c. 5. *A Circetis palus Pontina est, dein flumen Vfsens, supra quod Tarracina opidum, lingua Volscorum Anxur dictum*. Horatius tamen lib. 1. Sermon. Sat. 5. v. 26. praeter consuetudinem dixit,

Impositum saxis late candentibus Anxur,

versus commoditatem quaerens ex antiquo nomine. Prius igitur nomen mutauit, deinde etiam locum, sed infra aetatem Horatii. nam, cum dixit,

Millia tum pransi tria repimus, atque subimus

Impositum saxis late candentibus Anxur:

perspicue demonstrat, sitam in monte Tarracinam fuisse. Et Porphyrio subiungit haec: *Merito repimus, inquit, et, impositum saxis: quia illis temporibus adhuc Tarracinensis urbs in altissimo monte erat, inde postea in aequiorem locum deposita est; ut non solum sint adhuc vestigia aedificiorum in monte, sed et murorum*. Tacitus lib. 10. Annal. municipium vocat.

Exhedria] Loca in porticibus, ubi sedentes disputare soliti erant. Vitruuius lib. 5. c. 11. et Cicero lib. 3. de Orat. c. 5. *Exhedra* tamen,

Hh 3

men, muliebri genere, vſtatius. ſed, *exbidrium*, inde factum, *μονογυμνός*.

Nona] Ergo erant et vetera, in porticula, vt haec, ſed in porticu ampliøre, id eſt, in Xyſto. qui nominatur lib. 1. ad Attic. epiſt. 8.

Arceſſantur] Si diſerunt *arceſſere* et *acceſſere* vt Carifio et Diomedii placet; omnino hic legendum *acceſſantur*, non *arceſſantur*. ſin autem ſequimur eos libros, qui vtuſtate excellunt: vnicum dicemus eſſe verbum *acceſſere*, duplici ſignificatione; pro accuſare, et pro vocare; vel vocatum ire. mihi, quid ſtatuum, non liquet. nam et Carifii ac Diomedis auctoritate moueor, quos de verbo *acceſſere*, non ſomniariſſe credibile eſt, ſed veteres libros vidiffſe, in quibus ita ſcriptum eſſet: et ruſſus antiquiſſimis exemplaribus, quae nunc habemus; multum tribuo: conſentiunt enim vbique omnes in verbo *acceſſere*. vt eam rationem omittam, quod *arceſſo* vnde formetur, apparet: *acceſſo* autem vnde ducatur, non video: nam ſi deduceretur ab *accio*; *acceſſo* eſſet, non *acceſſo*. praeterea, quae ſignificatio ponitur a Grammaticis in verbo *acceſſo*; eadem mihi videtur eſſe poſſe in *arceſſo*. nam, qui accuſat, idem vocat in iudicium. quod ſi credimus; non ab *arceo*, quod nihil ad vocandum pertinet, potiusque contrarium oſtendit, ſed ab *accio*, vel *adicio*, deductum *arceſſo*, mutatione ſecundae litterae, arbitramur.

Pſeudo-Damaſippum] Damaſippi ſimilem, qui omnino ea ſigna emat: quod ſe Damaſippus facturum oſtenderat. ſic *pſeudocato*, lib. 1. ad Attic. epiſt. 14. *Bonis vtimur*

tribunis plebis, *Cornuto vero pſeudocato*. et Pſeudophilippus, lib. 2. de leg.

Vel cum iactura] Vel ſi minoris vendenda ſint, quam tu emiſti.

De domo] Tibi prope me conducenda.

Proſciſcens] Ab vrbe in Arpinatē agrum, vnde redierat paullo ante, quam has litteras daret. itaque dixit initio litterarum: *Tantum quod ex Arpinati veneram*.

Nicia] Grammatico. Lib. 9. epiſt. 10. et Suetonius de clar. Grammat. c. 14.

Caffio] Cum infra ſoror eius *Licina* nominetur; poſſumus opinari, vel, *Cratſo*, legendum; quia *Cratſi* *Licinae* gentis, et feminae gentilitio nomine appellabantur; vel ſororem eius quidem *Liciniam*, germanam tamen non fuiſſe: vt fratres quoque dicuntur, qui patruales, conſobriniue ſunt: itaque mutatio neceſſaria non putetur.

Quaeſui de mea Tullia] Lib. 3. epiſt. 6. *Quaeſui ex Phania*.

Per Liciniam ſe egiſſe] Si poteſtas tradendae domus penes *Liciniam* fuiſſet: non dixiſſet Cicero, *per Liciniam*, ſed *cum Licinia*. *Per Liciniam* autem *agere*, eſt, *Licinae* opera uti, vt cum alio agat, nimirum cum eius fratre *Caffio*, earum aedium domino, quas *Licina* habitabat: quae tamen, quod ad ipſam attinebat, audere ſe negabat, abſente et inſciente viro migrare.

Dexius] Sic in vetuſtioribus libris. alii recentiores varie, *Dextus*, *Deſius*, *Dixi*. Dexiorum gentem nondum habeo cognitam.

Vitae victusque noſtri] Non eſt ſatis, vna viuere: ſed communis victus auget vitae iucunditatem. lib. 9.

lib.
pert
tro
ama
vita
comm
tem
vita
anim
lib. 1
comm
me.

tum

Vel
prox
gium
vel
epiſt.

D
mog
cogn
quo
v. 23

et Sa
oſten
clara
arte
Tige
Gall
Attic
ſi qu
Gall
ſi qu
me
cauſſ

lib. 9. epist. 24. *Monco te, quod pertinere ad beate viuendum arbitror; ut cum viris bonis, iucundis, amantibus tui viuas. Nihil aprius vitae: nihil ad beate viuendum accommodatius. Nec id ad voluptatem refero, sed ad communitatem vitae atque victus, remissionemque animorum. Coniungi haec solent, ut lib. 1. de Offic. c. 17. Vita victusque communis in amicitia vigent maxime.* Et lib. 12. ad Attic. epist. 28.

Nunc plane nec ego victum, nec vitam illam colere possum. Et in Bruto c. 25. *Tuditenus omni vita atque victu excultus atque expolitus.*

Plane mecum habitare] Fortasse, quod paries communis esset: vel quod aedes illae ita Ciceronis aedibus vicinae, ut ad eum percommode Gallus itare posset.

Migrare] In eas aedes.

Experiar] Vt hanc domum habeas.

EPISTOLAE XXIV.

ARGUMENTVM.

Exponit, quam iniuste sibi Tigellius irascatur. Caesare quartum consule, sine collega.

EXPLANATIO.

Vestigia] Video, subauditur.

Vel proxime] Hoc ipsum, quod proxime de Tigellio fecisti, vestigium est amoris tui. De particula *vel* pro *veluti*, diximus lib. 2. epist. 13.

De Tigellio] M. Tigellio Hermogene liberto, quod Hermogenis cognomen indicat. est enim is, de quo Horatius lib. 1. Serm. Sat. 9. v. 25.

— *Inuideat quod et Hermogenes, ego canto.*

et Sat. 2. 3. 10. v. 80. quibus locis ostenditur, quod haec quoque declarat epistola, Tigellium canendi arte praefuisse. Quid autem de Tigellio scripserit ad Ciceronem Gallus, cognoscitur ex lib. 13. ad Attic. epist. 49. *De Tigellio, ait, si quid noui: qui quidem, ut mihi Gallus Fabius scripsit, μέγιστον ἔφαπτεται mihi quandam iniquissimam, me Phameae defuisse, cum eius causam recepissem, etc.*

Capius, opinor, olim] Recte addidit *opinor*, veritus, ne erraret in nomine: nam *Cippium* nominat Festus in huius adagii mentione, *non omnibus dormio*. libri veteres plerique habent, *Citius*, vel *Cicius*: nonnulli *Caepio*.

Olim] Ante Lucilium poetam. Festus.

Non omnibus dormio] Qui hoc dixit, dormire se simulabat, quo liberius vxor moecharetur. Seruo autem pocula clam auferente, *non*, inquit, *omnibus dormio*. Festus; et Plutarchus ἐν τῷ ἐρωτικῷ.

Non omnibus seruo] Quibusdam, apud Caesarem gratiosis, temporum causa seruo; non omnibus tamen seruire vult: quorum in numero Tigellius est.

Olim] Stante republica.

Regnare] Cum ita floreret gratia et auctoritate ob eloquentiam ac virtutem, ut regnare videretur.

Hh 4

Pro

Pro Sulla c. 7. *Hic ait se ille, iudices, regnum meum ferre non posse.*

Obferuor] Lib. 9. epist. 20. et lib. 13. ad Attic. epist. 49.

In lucis pono] Simile illud lib. 13. ad Attic. epist. 49. *Est bellum, aliquem libenter odisse.*

Pestilentio rem patria sua] Tigellii patria Sardinia: de cuius pestilenti caelo illud argumento est lib. 2. ad Q. Fr. epist. 3. *Quamquam est hiems, tamen Sardiniam istam esse cogites.* Et Martialis lib. 4. epigr. 60.

Nullo fata loco possis excludere: cum mors

Venerit, in medio Tibure Sardinia est.

Additum] Studiosum esse coepisse eorum versuum, quos contra me scripsit Caluus Licinius, more Hipponactis poetae: de quo vide Plinium lib. 36. c. 5. et Solinum.

Calui Licinii] Hic est C. Licinius Caluus, Ciceronis primum inimicus, quia patrem suum Licinium Macrum praetor damnauerat, ut ait Plutarchus et Valerius Max. lib. 9. c. 12. deinde etiam amicus, ut ex lib. 15. epist. vlt. cognoscitur.

Praeconio] Ironia, nam acerbissimum poema significat, simile Hipponactis versibus. Idem Caluus in C. Caesarem famosa scripsit epigrammata, ut in Suetonio c. 49. et 73. legimus.

Phameae] Liberti, cuius nepos Tigellius, libertorum autem cognomina Phameas, et Hermogenes; quae prius nomina seruorum fuere.

Ipsius quidem causa] Non propter Tigellium, eius nepotem, sed ipsius causa.

Erat enim mihi sane familiaris] Scribit ad Atticum eadem de re lib. 13. epist. 49. nec se adductum familiaritate suscepisse causam Phameae significat, sed quia petenti sibi consulatum pollicitus erat per Atticum, si quid opus esset. quod tamen non repugnat: nam ex eius officii memoria familiaritas exorta.

Sibi operam dare] Causam cognoscere, patronos audire de controuersia disputantes.

De P. Sextio] Quem ante multos annos reum de vi defenderat, accusabatur hoc tempore lege Pompeia, ut lib. 13. ad Attic. epist. 49. ostendit: vtrum autem de ambitu, an de vi, (nam de vtroque crimine Pompeius tertium consul legem tulit) mihi nondum liquet: suspicor tamen de ambitu potius, quam de vi. nam Sextium, qui Pompeianus fuerat in bello ciuili, et in patriam, venia a Caesare impetrata, redierat, ausum deinde esse vim vllam facere, credibile non est. de ambitu autem fortasse postulatus, quia consulatum petens pecuniam contra leges dederit. praetor enim fuerat ante bellum ciuile; lictoresque in bello habuerat, post bellum etiam beneficio Caesaris, ut supra diximus.

In consilium iri] Cum iudices, de reo sententias laturo, in vnum coeunt, *ire in consilium* dicuntur. non enim eunt in consilium, ut causam audiant, sed ut, cum audierint, sententias ferant. id adeo ex oratione C. Titii, qua legem Fanniam suasisit, potui intelligere. *Veniunt*, inquit de iudicibus, *in comitium tristes: iubent dicere. quorum negotium est, dicunt. iudex testes poscit: ipsius ite minctum. ubi redit,*
ait

ait se omnia audiuisse: tabulas poscit: litteras inspicit: vix prae vino sustinet palpebras. eunti in consilium ibi haec oratio: *Quid mihi negotii est cum istis nugatoribus?* Haec Macrobius lib. 2. Saturn. c. 12. recitat. idem cognoscitur ex orat. pro Cluentio c. 20. nam, audito Scamandri accusatore Canutio, eiusque defensore Cicerone, iudices iuere in consilium, ut de reo pronunciarent. Et infra c. 30. ubi de iudicio agitur Oppianici. Item in orat. pro Quintio c. 13. cum audiret causam iudex Aquilius, quoniam, inquit, tibi instat Hortensius, ut eas in consilium: a me postulat, ne dicendo tempus absumam: queritur, priore patrono causam defendente, nunquam perorari potuisse: non patiar, istam manere suspensionem, nos rem iudicari nolle.

Necesse erat] Cur necesse esset, ostendit lib. 13. ad Attic. epist. 49. Scis enim, inquit, dies illorum iudiciorum praestitutos fuisse. Lex Pompeia praefiniebat eos dies, quibus causam agi oporteret vide Pedianum in argumento Miloniana.

Nullo modo me facere posse, cum vellem] In voluntate obsequendi, facultatem deesse. Similiter locutus lib. 11. ad Attic. epist. 12. Saepo ad eum scripsi, multisque mandavi, non potuisse, cum cupissem, sermones hominum sustinere. Nec dissimile illud in orat. pro Flacco c. 4. *Nihil dixit, quod laederet eum, cum cuperet.* Videndum tamen, an rectius hoc sit: *nullo modo me facere posse: quem vellet, alium diem si sumpsisset, me ei non defuturum.* Sic enim habent quatuor veteres libri: et eadem de re

sic plane scripsit Cicero lib. 13. ad Attic. epist. 49. *Respondi, inquit, non ignorare eum, quid ego deberem Sextio: quem vellet, alium diem si sumpsisset, me ei non defuturum.* Moucor etiam, quod antiquum librum, in quo sit, *cum vellem*, nullum vidi. alii enim habent, *quem vellem*: alii, *quem vellet*: nonnulli, *quem vellet*. quod ego sincerum existimo, nec tamen statuo quidquam, nisi consentientibus eruditis.

Nepotem] Tigellium.

Vinctorem] Sic habet vnus omnino vetus liber: reliqui omnes, *victorem*. si, quid sententia postulet, attendimus, legendum putabimus, *cantorem*. nam excelluisse Tigellium in cantu, Horatii testimonio iam probauimus: fuisse autem ob eam causam Caesaris familiarissimum, cum idem Horatius lib. 1. Serm. Sat. 3. ostendit in his versibus:

— *Sardus habebat*

Ille Tigellius hoc. Caesar, qui cogere posset,

Si peteret per amicitiam patris atque suam, non

Quidquam proficeret. —

tum vero haec ipsa demonstrant, paullo ante dicta: *Obseruor a familiarissimis Caesaris omnibus, praeter istum.*

Habes Sardos venales] Iocum quaesuit in Phameae patria, ex vsitato prouerbio. Sardinia enim a Ti. Sempronio primum consule capta, mancipiorum maximus numerus Romam est aduectus, et eorum vilitate natum est adagium, *Sardi venales*. Liuius lib. 41. c. 17. et in lib. de viris illustribus. *Habes, inquit, de Phamea et Tigellio;*

Hh 5

lio;

lio; vides, quam non merito vterque mihi succenseat: et nimirum, quod de Sardis venalibus dici solitum est, alium alio nequioresse; id in Phameam eiusque nepotem Tigellium, qui et ipsi Sardi sunt, conferri potest. Hoc Cicero festiue significat, cum ait: *Habes Sardos venales; alium alio nequiores.* mentionem facit huius prouerbii Festus, et Plutarchus in Probl. et is, qui scripsit de viris illustribus. De Phamea vero, deque hac re tota, vide lib. 13. ad Attic. epist. 49. De Tigellio sic Horatius lib. 1. Serm. Sat. 3.

Omnibus hoc vitium est cantoribus, inter amicos

Vt numquam inducant animum cantare rogati;

Iniussi numquam desistant. Sardus habebat

Ille Tigellius hoc. Caesar, qui cogere possit,

Si peteret per amicitiam patris atque suam, non

Quidquam proficeret: si collibisset, ab onore

Vsque ad mala citaret, Io Bacche! modo summa,

Voce modo hac, resonat quae chordis quattuor ima.

Nil aequale homini fuit illi: saepe, velut qui

Currebat fugiens hostem; per saepe velut qui

Iunonis sacra ferret; habebat saepe ducentos,

Saepe decem seruos: etc.

Quid mirum igitur, qui hoc ingenio fuerit, tam vario, tam instanti, si is, praefertim qui gratiofus apud Caesarem esset, facile adductus est, vt Ciceroni, quasi nepotem suum destituisset, irascereetur?

[Istius Salaconis iniquitatem] Salaconem vocat, vel propter superbiam, vel propter molliem, aut vtramque. superbiam e Suida cognouimus, qui ait eum, cum esset pauper, se diuitem simulasse: molliem ex Aristophanis interpretatione: nam, cum poeta in comoedia, quae Σφήκες inscribitur, dixisset, Τροφῆδὲν τι διασαλακῶνισον, subiunxit, ἀβρόνδητι, καὶ διαβρόφῃτι. οἱ δὲ, διασαλακῶνισον, ἀπὸ τῆ Σαλακῶνος, μαλακῆ, τῆ Ἀδτολῶνος πατρὸς. Hesychius: Σαλακῶν, ὁ πτωχὸς ἀλαζών. Σαλακῶνία, ἡ ἐν περὶ ἀλαζονείας. Σαλακῶνισσι, σαλακῶνεύσει ἐλεγον τὸς διαβροπτομένους. σαλακῶνας, ἀπὸ τῆ ἀβρόδης καὶ μετὰ βρόφως βρόδίζειν. ὁ δὲ Θεόφραστος σαλακῶνὰ φησὶν εἶναι τὸν διαπνῶντα ὅπῃ μὴ δεῖ.

[Catonem tuum] Non modo Gallus, sed et Cicero scripsit de laudibus Catonis Uticensis, vt patet ex lib. 12. ad Attic. epist. 40. ex Oratore c. 10. ex lib. 2. de Diuin. c. 1. ex Tacito lib. 4. Annal. c. 34. Plutarcho in Caesare, et Cicerone, Gellio lib. 13. c. 18. Macrobio lib. 6. Saturn. c. 2. Iactantio lib. 1. c. 2. Scripsit et eius sororis filius, M. Brutus, vt lib. 13. ad Attic. epist. 46. Contra Catonem vero, Ciceroni respondens, scripsit Caesar libros duos, eosque Anticatones inscripsit. testis Cicero lib. 12. ad Attic. epist. 41. Plinius lib. 3. epist. 12. Quinctilianus lib. 3. c. 7. Iuuenalis Sat. 6. v. 336. Gellius lib. 13. c. 18. Suetonius in Caesare c. 56. Plutarchus in Caesare, et Cicerone, et Seruius Honoratus in Virgilium. Hirtius quoque, Caesaris amicus, in eodem argumento ingenium exercuit: vt lib. 12. ad Attic. epist. 40. et 45.

EPISTO-

EPISTOLAE XXV.

ARGUMENTVM.

Epistolam Galli non conscriptam significat. Monenti, ut de Caesare caute loquatur et scribat, gratias agit. Hortatur, ne scribendi exercitationem intermittat. Eodem anno.

EXPLANATIO.

Quod epistolam conscriptam doles] Familiare principium epistolae, ut epist. 32. et 33.

Mones] Ne iocemur in Caesarem. sequitur enim: *videris mihi vereri, ne rideamus* γέλῳτα σαρκόδιον.

Ne, si] Omnes libri veteres, nisi. verbum tamen, *vereri*, postulat ne.

Si istum habuerimus] Si Caesar dominabitur.

Rideamus γέλῳτα σαρκόδιον] Risus cum dolore coniungatur. Adagium in eos usurpatum, qui, specie boni, malum sustinent; origine ducta vel ab herba, quae nascitur in Sardinia, et gustata mortem affert, ita mutato morientium vultu, ut ridere videantur: vel a Sardone regione, in qua fenes, annum LXX. praetergressi, Saturno immolabantur, ridentes a ridentibus: vel etiam, quod apud Sardoniam gentem parentes aetate confecti a filiis prope fossam, in qua sepeliendi erant, fustibus caesi, atque praecipites deiecti, cum risu perirent. Vide librum Adagiorum.

Heus tu] Huc animum conuertere, hoc attende, audi me monentem.

Manum de tabula] Omittamus, quod coeptum est: ne scribamus, quod Caesaris animum laedat. Sumptum a pueris pingendi artem

discuntibus prouerbum, qui, magistro absente, aliquid in tabula pingunt: magistro veniente, manum de tabula statim tollunt; ne deprehensi verberentur. ideo iocatus est Cicero in magistri nomine: cum reuera non magistrum, qui docet, sed Caesarem significet; qui dictator erat, id est, magister populi. Festus.

Adest] Reuersus ab Hispaniensi bello.

Vereor, ne in Catonium Catoninos ERN. in Catonem, Cato in nos] Vereor, ne nos in Catonem scribamus, id est, eum scriptis nostris laudemus; (*scribere in aliquem*, non in malam tantum, sed in bonam quoque partem accipi, exemplis intelligitur) Cato autem exitio nobis sit, Caesare nos, quod eius inimicum laudemus, male multante. Liber Maffei et Fuluii Ursini sic habent: alii autem, *in Catonium Catoninos*, ut sit: vereor, ne Caesar Catoni deditos in Catonium demittat. *Catonium* autem pro tristi exitu possumus accipere, qualis Catonis fuit, qui sua se manu interfecit.

Ab eo loco] Ab eo loco, in quo scripserat Fabius, cetera labuntur, usque ad finem ita grauius scripta erat epistola Fabii, ut nihil posset melius.

Apellae] Liberto litterato, ut Tiro Ciceronis.

Duo

Duo nos] Pro, *duos*: vt Virgilius lib. II. Aen. v. 285.

Si duo praeterea tales Idaea tulisset

Terra viros. —

Bene malene ERN. *malene]* Sic vnus omnino vetus liber: reliqui, *bene, malene*. magis placet *ve*, quam *ne*: vt fit: *bene, vel male*.

Videro] Nondum statuo: mihi nunc incertum est. idem loquendi modus epist. 16.

Quidquid est, nostrum est] Siue bene, siue male loquimur, dissimiles aliorum sumus: nemo enim, praeter duo nos, isto modo loquitur.

Urge] Perge isto modo, quantum potes.

Nec transuersum vnguem, quod aiunt, a stilo] Subaudi, *discedas*. lib. 13. ad Attic. epist. 20. In omni vita sua quemque a recta conscientia transuersum vnguem non oportet discedere. Et lib. 4. Acad. c. 18. Habeo regulam, vt talia visa vera iudicem, qualia falsa esse non possint. ab hac mihi non licet transuersum, vt aiunt, vnguem discedere, ne confundam omnia. Plautus in Aul. Act. 1. Sc. 1. v. 17.

Istic adflato. si hercle tu ex istoc loco

Digitum transuersum aut vnguem latum excesseris.

Latum et transuersum idem est. Dicitur autem eodem sensu, *vnguem, digitum, pedem non discedere*, pro minimū discedere. In hac epistola tribus adagiis vsus est Cicero, rideamus γέλως σαρδόνιον, *manum de tabula, nec transuersum vnguem, quod aiunt, a stilo*. quod in alia, vt opinor, non fecit.

Prouerbiis autem locus magis videtur esse, cum ad familiares familiariter scribimus. nam ad spectatos viros, in re praesertim graui, sententiis quidem prouerborum similibus, vt Homeri aliorumue poetarum versibus, saepe vixit Cicero: quae vero proueria vere et plane sunt, ea non ita frequenter attingit, arbitratus fortasse Romanae grauitatis non esse, proueria inculcare: cum Graeci, minus de grauitate laborantes, aliter senserint. nam Demetrius, κάλλος, αἶψα, ἐπιτολῆς πυκνοὶ παροϊσμοὶ διότι δημοτικὸν τι ἐστὶν ἢ παροϊσμός, καὶ κοινόν.

Dicendi opifex] Qui studet bene dicere, id agat prius, vt bene scribat. Stilus autem, quo scribebant veteres, lib. 1. de Orat. c. 33. laudatur his verbis: *Stilus optimus et praestantissimus dicendi effector ac magister: neque iniuria. nam si subitam et fortuitam orationem commentatio et cogitatio facile vincit; hanc ipsam profecto assidua ac diligens scriptura superabit.* Infra vero c. 60. *Stilus ille tuus, quem tu vere dixisti perfectorem dicendi esse ac magistrum, multi sudoris est.* Et lib. 3. c. 49. *Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem cum exercitatione, tum stilo, qui et alia, et hoc maxime ornat ac limat, formanda vobis oratio est.*

Aliquantum iam etiam noctis assumo] Cum dicat, *iam etiam*, apparet epistolam scriptam esse in exitu aestatis, vel ineunte autumno, cum noctes incipiunt iam esse longiores. atque illud, *magister adest*, quod de Caesare dictum est, indicare videtur scriptam esse mense Sextili. nam lib. 13. ad Attic. epist. 47.

epist. 47. *Caesar, inquit, adest. antecedit. Aliquid iam noctes te illam vero scriptam Sextili mense, adiunabunt, scripsit ad Sulpicium cognoscitur ex ea, quae proxima lib. 4. epist. 4.*

EPISTOLAE XXVI.

ARGUMENTVM.

Scribit se in morbum incidisse, quia suauiter conditas herbas parum caute comedisset: sibi tamen iam esse melius, et mansurum in Tusculano, quoad se reficiat. Scripta videtur epistola eo anno, quo P. Lentulus et Q. Metellus Nepos consulatum gessere. nam Lentuli filium, cuius auguris cena hic nominatur, eo anno augurem creatum, orat. pro Sextio c. 69. declarat his verbis: Video P. Lentulum, cuius ego patrem, deum ac parentem statuo fortunae ac nominis mei, et fratris, rerumque nostrarum, in hoc misero squalore et sordibus: cui superior annus idem, et virilem patris, et praetextam, populi iudicio, togam dederit.

EXPLANATIO.

Ex intestinis] Aluo profluente, dolor interdum fit in intestinis. *Mea opera]* In forensibus causis. *Probarem]* Persuaderem.

Feb. in] Febrim, tussim, sitim accusatiuo in *im* exire, cetera vero omnia in *em*, scripsit Plinius in libro de dubio sermone: si Carisio credimus, quod equidem miror, nam, hanc regulam non valere exemplo Virgilii admonemur lib. 2. Aen. v. 460. dicentis: *Turrim in praecipiti stantem, non turrem.*

Tuum officium] Ut me viseres.

Abs te requiri] Questus erat Gallus, Ciceronem officio defuisse, quod ipse ab eo expectasset.

Tum quod Epicurum] Non dubito, quin *quo*, rectius legatur, quam *quod*. Timet omnes morbos, sed eum maxime, quo laborantem Epicurum Stoici vituperabant, quia diceret angī se vesicae viscerumque doloribus. Epicuri verba lib. 2. de Fin. c. 30. recitantur ex eius epi-

stola ad Idomeneum. *Tanti autem morbi adeant vesicae, et viscerum, ut nihil ad eorum magnitudinem posset accedere.* Δυσεργικὰ πένθη, stranguarium Graeco verbo; δυσεντερικὰ, tormina Cicero vocat Tusc. 2. c. 19. de Epicuro loquens.

Sibi molesta esse] Cum ipsi dolorem non esse malum dicerent: quod si non malum, cur molestum? Epicurus tamen illa quidem sibi esse molesta, nec tamen vinci se dolore, aut succumbere dicebat. itaque deridens eum Cicero Tusc. 2. c. 19. *forticulum, inquit, se in torminibus, et in stranguria sua praebeat.* Et in eadem c. 7. Epicurus ea dicit, ut mihi quidem risus capere videatur. *affirmat enim quodam loco, si, vratur sapiens, si crucietur: expectas fortasse, dum dicat, patietur, perferet, non succumbet.* — In Phalaridis tauro si erit, dicet, quam suauē est hoc! quam hoc non curo! Ergo, se quidem sentire vim doloris, aiebat Epicu-

Epicurus, nec tamen succumbere, et ex memoria suorum institutorum consolationem capere. Cur igitur, dicit aliquis, eum dolori non succumbentem, Stoici male accipiebant? vel quia causas eorum morborum spectarent, vnius edacitatem, alterius etiam turpiorem intemperantiam: quo in utroque culpa aegrotantis agnosceatur: vel quia ne queri quidem eum de magnitudine doloris oportere dicerent: siquidem index molestiae querela est.

Edacitatis] Quae *δυσεντερίαν* gignit.

Turpioris intemperantiae] Veneris immodicae, quamquam *δυσεντερίαν* medici ad aliam causam referant.

Pertinueram] Alui enim profusum saepe exulceratio viscerum cum sanguine consequitur.

Loci mutatio] Tusc. 4. c. 35. Loci mutatione, tamquam aegroti non conualescentes, saepe curandus est.

Senescentis] Iam enim decem dies ex intestinis laborauerat. lib. 4. epist. 6. Hoc tam graui vulnere, etiam illa, quae consensisse videbantur, recrudescunt.

Remissio] In Bruto c. 34. Cum remiserant dolores pedum, non deerat in causis.

Lex sumptuaria, quae videtur λιτότητα attulisse] Cum infra dicat: terra nata, quae lege excerpta sunt: significare videtur Liciniam legem, de qua Gellius lib. 2. c. 24. haec scripsit: Lex Licinia, cum certis diebus centenos aeris impendi permisisset, nuptiis ducentos indulsit, ceterisque diebus statuit aeris tricenos; cum et carnis aridae,

et salsamenti certa pondera in singulos dies constituerit; sed, quidquid esset natum e terra, vite, arboreque, promiscue atque indefinite largita est. Macrobius quoque lib. 2. Saturn. c. 13. eadem Licinia lege, quod ex terra, vite, arboreue natum esset, exceptum ostendit. Omnino post Liciniam et Sulla dictator sumptuariam legem, et Sulla mortuo, aliam Lepidus consul tulit, ut idem Gellius et Macrobius litteris mandarunt: sed in neutra nominari video terra nata. Cogitavi, num eadem sit lex, de qua lib. 9. epist. 15. *Domum si habebo, in decem dies, singulos sumptuariae legis dies conferam.* Et epist. ult. eiusdem libri: *Epulamur una non modo non contra legem, si vlla nunc lex est, sed etiam intra legem, et quidem aliquanto.* Sed opinari aliquis possit, diuersas esse leges, et hanc, ut dixi, Liciniam esse, illam vero Iuliam, a C. Caesare dictatore post bellum Africanum latam: de qua sic lib. 13. ad Attic. epist. 7. *Venisse a Caesare narrabat litteras; hoc scribere, sibi certum esse, Romae manere; causamque eam adscribere, quae erat in epistola nostra, ne se absente leges suae negligerentur, sicut esset neglecta sumptuaria.* Mihi tamen hoc argumentum non satis certum videtur. non enim ex iis verbis, a Caesare potius quam a quouis alio latam esse legem illam sumptuariam, licet conicere. Adde illud, quod Suetonius in Iulio c. 43. cum ait, *legem praecipue sumptuariam exercuit.* latorem eius legis Caesarem non ostendit, sed custodem et obseruatorem acerrimum. Nec vero eam legem praetermissuros fuisse Gellium et Macrobius, cum cete-

ras

ras omnes sumptuarias nominarent, verisimile est. Obiici tamen potest Dionis testimonium: cuius haec sunt lib. 43. *Τὰ ἀναλώματα τῶν τι ἐχόντων, ἐπὶ πλείστον ὑπ' ἀσώτίας ἐξηγμένα, ὅτι ἐν νόμῳ μόνον ἐμετρίασεν, ἀλλὰ τῷ ἔργῳ ἰσχυρῶς ἐν φυλακῇ ἐποίησαντο.* id est: *Sumptibus ditiorum, quos maxime luxu aucebat, non solum in lege modum statuit, sed re etiam observari vehementer voluit.* Quod ego sic interpretor: Caesarem veterem legem correxisse, non ipsum novam tulisse: aut, si tulit, observatam esse usque ad Augustum duntaxat; deinde exoleuisse, Augusto novam ferente, quam Gellius appellat: ideoque nec a Gellio, nec a Macrobio nominatam. Esto: tulerit sumptuariam legem dictator Caesar: tamen haec esse non potest: siquidem scriptam esse hanc epistolam aliquot annis ante civile bellum, perspicue demonstrat cooptatio Lentuli in augurum collegium. est enim hic Lentulus Lentuli Spintheris filius, qui consul filium creari augurem voluit, ut ait Dio lib. 39. idem colligitur ex orationis pro Sextio extrema parte. Nec vero me illa verba minimum movent: Neque iis, qui mea operam volebant, me probarem non valere. Suam enim operam Cicero post civile bellum in forensibus causis vel nemini, vel certe paucissimis praeiit. huc spectat illud lib. 4. epist. 3. *Tantum dicam, quod te spero approbaturum, me postea quam illi arti, cui studueram, nihil esse loci, neque in curia, neque in foro, viderim, omnem meam curam atque operam ad philosophiam contulisse.* Et epist. 6. eiusdem libri: *Nihil in foro agere li-*

bebat. Et lib. 9. epist. 18. *Sublatis iudiciis, amissa regno forensi, ludum quasi habere coeperim.* Et in eadem paullo post: *Ipse melior fia: primum valetudine, quam, intermissis exercitationibus, amiseram: deinde ipsa illa, si qua fuit in me, facilius orationis, nisi me ad has exercitationes retulissem, exaruisset.* Et epist. 20. eiusdem libri vitam suam ita describit, ut, nihil se temporis dare iudiciis et foro, non obscure significet. Praeterea libri eius tam multi de philosophia post oppressam rempublicam scripti, satis indicare videntur, agendis eum causis impeditum non fuisse. Quod vero dictum est a me, fieri posse, ut paucis quibusdam Cicero suam operam in foro nauaverit; ideo dictum, quia in epist. 24. video P. Sextium ab eo defensum esse. quod etiam lib. 13. ad Attic. epist. 49. scriptum est. nam Ligarii et Deiotari causam non in foro, sed intra priuatos parietes ad vnum Caesarem egit.

[Λιτότητα] Frugalitatem.

[*Ea mihi fraudi fuit*] Ea, videtur abundare, nec tamen abundat. valet enim ad indicandum: ut lib. 13. epist. 28. *Illud, quod supra scripsi, id in me recipio.* Idem observauimus in Tusc. 1. et lib. 2. de Nat. deor.

[*Fraudi fuit*] Non decepit me: sed, mihi nocuit. nam fraudem pro poena et damno veteres interdum usurpabant, Vlpiano teste: quod Ciceronis etiam declaratur exemplis. lib. 5. ad Attic. epist. vlt. *Fit gratia Bruti senatus consultum, et neue Salaminis, neue qui eis dedisset, fraudi esset.* Et lib. 7. ad eundem epist. vlt. *Ego me ducem*
in

in ciuili bello, quoad de pace ageretur, negauit esse: non quin relictum esset; sed quia, quod multo rectius fuit, id mihi fraudem tulit. Et Phil. 5. c. 12. *Censeo, ut iis, qui in exercitu Antonii sunt, ne sit ea res fraudi, si ante Kal. Febr. ab eo discefferint.*

Terra nata] Vt herbas, fungos, similia. nam aues, pisces, quadrupedes, terra ipsa non nascuntur, sed generantur.

Heluellas] Holera minuta: vt ait Festi mutilator Paullus.

Cena augurali] Augures, sacerdotium incuntes, collegis cenam dabant lautam in primis atque opiparam. Varro lib. 3. de re rust. c. 6. *Primus pauones augurali cena posuisse dicitur Q. Hortensius.* Eadem *adiicialis cena* vocabatur. nam Plinius lib. 10. c. 20. *pauonem*, ait, *cibi gratia Romae primus occidit orator Hortensius adiiciali cena sacerdotii.*

Apud Lentulum] Corneliae gentis patriciae, eius Lentuli filium, ad quem scribuntur epistolae lib. 1. is adoptione transiit in gentem Manliam, vt augur fieri posset. verabat enim lex duos eiusdem gentis augures fieri. et erat eo tempore, cum auguratum petiit hic Lentulus, augur Faustus Cornelius, Sullae dictatoris filius. itaque facta legi fraus est. Dio lib. 39.

Διζύσιον] Profluuium alui.

Muraenis] Murena duplex est, marina, et fluuiatilis: marina, sine pinnis, paruis branchiis, vt ait Theophrastus, serpens, non natans, extra minutis distincta maculis, intra aristis valde obsita, ore, vt anguillae, in summo rostro, veterum expetita mensis: quod genus et C.

Caesar triumphalibus cenis dedit, vt ait Varro lib. 3. de re rust. c. 17. eumque secuti Plinius lib. 9. c. 55. et Macrobius lib. 2. Saturn. c. 11. et Cicero videtur hic murenam, vt suauissimum piscem, nominare. Fennestella etiam primum in mensa locum murenis tribuit. *Tripatinum*, inquit, *appellabatur summa cenarum lautitia. una erat murenarum, altera lupo: unum, tertia myxonis.* Nobis molestiam affert aristarum multitudo: veteres autem callebant aristas detrahendi: quod vocabant *exoffare*. vnde Plautus in Amphitr. Act. 1. Sc. 1. v. 163.

Mirum ni hic me quasi muraenam exoffare cogit.

Arcessiebantur ad Romanas piscinas ab usque freto Siculo, quod ibi essent omnium optimae. Graece *πλωται*, Latine *flutae* appellatae; quod in summo supernantes, vt ait Macrobius, torrefactae sole, curvare se et in aquam mergere non possent. recitat idem Macrobius ex libro Varronis, qui inscribitur Gallus, qui hodie non exstat, haec verba: *in Sicilia quoque manu capi murenas flutas, quod haec in summa aqua praepinguitudine fluitent.* Exeunt interdum in sicum, vt tuto fetus edant: coire eas cum viperis, vulgo creditum est: sed Aristoteles, et Andreas, ab Athenaeo nominatus, hanc opinionem confutarunt. Fluuiatilem a marina Dorion apud Athenaeum distinguit: ait enim, vnam duntaxat ei spinam esse. quo signo, et praeterea versibus Aufonii infra scriptis Edyl. 9. 106. seqq. adducor, vt eam existimem esse, quae *lampreda* dicitur, *mustela* etiam a veteribus nuncupata.

Quae.

Quaeque per Illyricum, per
 stagna binominis Istri,
 Spumarum indicibus caperis mu-
 stela natantum,
 In nostrum subuecta fretum; ne
 lata Mosellae
 Flumina tam celebri defrauda-
 rentur alumnis.
 Quis te naturae pinxit color?
 atra superne
 Puncta notant tergum, quae lu-
 tea circuit Iris,
 Lubrica caeruleus perducit ter-
 gora fucus.
 Corporis ad medium partim pin-
 guescis: at illinc
 Vsque sub extremam squalet cu-
 tis arida caudam.

Fluviatilium duo genera, vnum,
 quod e mari subit flumina: quo de
 genere loquitur Aufonius. atque
 hae quidem maiores lampredae
 sunt: quas nonnulli myrum atrum

existimarunt. est enim et subrufus,
 suauitate inferior. Alterum genus
 in fluminibus et nascitur, et degit.
 quod autem de fluuiatilibus, idem
 de lacustribus, dico. eadem enim
 sunt, his notis a marinis murenis
 diuersae, primum, quod latas ha-
 bent maculas in atro tergo, os in-
 fra rostrum, pinnas, et branchias,
 has quidem septenis foraminibus
 inclusas, illas non ab utroque la-
 tere, quibus ut remis alii pisces
 utuntur, sed in extremo dorso:
 itaque nec serpunt, ut marinae,
 quia pinnas habent; nec natant,
 ut reliqui pisces, quia non habent
 eas in lateribus, sed feruntur, et
 corporis impetu, et nonnihil tamen
 pinnis adiuuantibus.

[Vidit] Ante quam Cicero in
 Tusculanum iret.

[Nauseantem] Ob crudelitatem ex
 beta et malua.

EPISTOLAE XXVII.

ARGUMENTVM.

Inique Gallus Ciceronem litteris accusauerat. vicissim igitur eum
 Cicero repungit. Incertus est huius epistolae annus. id tantum constat,
 scriptam esse Caesare dominante. quod illa verba demonstrant: et ais,
 fore, ut te Caesar restituat. Quod si Gallus hic est P. Sextius, ut in-
 fra indicabitur: scripta videri potest vel quo anno Caesar occisus est,
 vel anno superiore.

EXPLANATIO.

Gallo] Alii credunt, hunc esse Q.
 Fabium Sangam, qui de con-
 iuratione Catilinae, quae ab Allo-
 brogibus acceperat, ad Ciceronem
 deduxit. ego illi cognomen Gallo
 fuisse non arbitror. itaque liben-
 tius crediderim, hunc esse P. Sex-
 tium, pro quo exstat oratio, cui
 cognomen fuerit Gallo: fuisse enim
 hoc Sextiae gentis cognomen, in-

telligitur ex orat. pro Milone c. 31
 ubi ita scriptum est: Ante ipsum
 sacrum Bonae deae, quod est in
 fundo T. Sextii Galli. Tribunatum
 autem plebis et petiisse Sextium
 Ciceronis restituendi causa, et pro
 eius salute gessisse, ex ipsius Cice-
 ronis oratione notissimum est. quod
 item de Fabio Sanga dici non pot-
 est. neque enim is, quo tempore

Cicero exfulauit, tribunus fuit. quod facile cognoscitur ex oratione post reditum, in senatu habita: in qua c. 8. nominantur octo tribuni plebis, quorum studio atque opera Cicero sit in patriam restitutus, T. Milo, P. Sextius, C. Sextilius, M. Cispinus, T. Fadius, M' Curtius, C. Mescinius, Q. Fabricius; nulla Q. Fabii Sangaie mentio fit. Addo illud, et hunc exfulasse Gallum, quod illa verba declarant, *ais, fore, vt te Caesar restituat*; et P. Sextium, quem opinor eundem esse cum Gallo. accusatum enim video epist. 24. et lib. 13. ad Attic. epist. 49. damnatum autem conicio ex lib. 14. ad eundem. epist. 1. Iam vero illa verba: *vt isto ipso in genere, in quo aliquid posse vis, te nihil esse cognosceres*: optime in Sextium conueniunt, qui salibus delectabatur. nam epist. 32. *Ais enim, vt ego discesserim, omnia omnium dicta, in his etiam Sextiana, in me conferri*. Quod vero infra dicitur, *si falsa fuerunt, quae tu ad me detulisti*: quis non putet significari ea, quae Sextius, C. Antonii consulis quaestor, ad Ciceronem consulem de ipso Antonio, consule suo, detulit? sic enim in orat. pro eodem Sextio habita c. 3. *Quaestor hic C. Antonii, collegae mei, iudices, fuit sorte, sed societate consiliorum, meus*. Impedior nonnullius officii, vt ego interpretor, religione, quo minus exponam, quam multa ad me detulerit, quanto ante prouiderit.

Non liceat] Non enim habes, cur me accuses.

Non debebas] Propter amicitiam.

Ego enim te in consulatu obseruaram] Verba ex epistola Galli.

Obseruare, minus est, quam *colere*. Phil. 2. c. 20. *Cultus sum a te, tu a me obseruatus in petitione quaesturae*. Est autem *obseruare*, cum ad aliquem honoris officiiue causa saepe accedimus. quod et locus indicat ex Phil. 2. proxime recitatus, et illud lib. 1. ad Attic. epist. 1. *Obseruat L. Domitium maxime*. Obseruamus et animo: vt cum dicimus, *mea in te beneuolentia et obseruantia*.

Restituat] Ab exilio.

Mea causa petisse] Vt restitueres me. quod Sextius in tribunatu maxime curauit. vide orationem pro ipso.

Intercessorem non quaereres] Me non rogares, vt pro te apud Caesarem intercederem. tribunorum enim intercessio est. Iocatur Cicero in ambiguo verbo: quae dicitur *opavvula*.

Negas, me audere, quod sentiam, dicere] Contigit hoc Caesare dominante. lib. 4. epist. 9. *Dicere fortasse, quae sentias, non licet*.

Me rogares] Per litteras. lib. 14. ad Attic. epist. 1. *Cum Sextii rogatu apud eum fuisset*. Quibus ex locis exfulasse Sextium constat. rogauit enim Sextius absens Ciceronem, vt de suo reditu Caesari supplicaret.

Parum fortiter] Ex hoc intelligitur, Gallo primum roganti Ciceronem negasse.

Isto ipso in genere] In acutis dictis.

Purgassem] Excusationem attulissem, cur de tuo reditu cum Caesare non egissem.

Quae fecisti] In tribunatu, de meo reditu.

Quae

Quae scripsisti] Quae exprobrasti.

Liberi sunt] Catilinae coniuratione patefacta atque oppressa.

Tibi liberum non visum] Negas

enim me audere, quod sentiam, libere dicere.

Detulisti] De C. Antonii consulis tui consiliis.

Quid mihi populus Romanus debeat] A me servatus.

EPISTOLAE XXVIII.

A R G V M E N T V M.

Probat consilium Curii, qui, republica desperata, in Graeciam se contulerit: et adiungit, se totum, postea quam libertatem amissam viderit, litteris et scriptioni tradidisse. Scripta Caesare dominante anno tamen incerto.

EXPLANATIO.

Curio] Hic est ille Curius, qui nominatur lib. 13. epist. 17. et 50. et lib. 16. epist. 4. 5. 9. 14. et ad Attic. lib. 7. epist. 2. 3. et lib. 8. epist. 5. 6.

Memini, cum ERN. quod mihi desipere videbare] Cum in vndecim scriptis libris videam esse, quod, non cum, ut est in impressis; testimonium antiquitatis contemnendum non putavi; et quod reposui, deleui cum. Porro, quia mutationis fortasse causam attulit inscientia Latinae linguae; cum inusitatum videretur, memini, quod videbare: non patiar hunc loquendi modum posthac, quasi barbarum et sordidum, reiici; et afferam illa, quae tum apud ipsum Ciceronem, tum apud alios, Romani sermonis observatione, collegi. ac primum a nostro Cicerone ordiamur. Lib. 13. epist. 40. Si villa mea apud te commendatio valuit; quod scio multas plurimum valuisse; haec ut valeat, rogo. Et lib. 9. ad Attic. epist. ult. Aliquando sententiam, ut nihil novi, nisi id, quod minimum vellem spiritum

reliquum esse Lib. 10. ad eundem epist. 4. Cum scripsisset, quod me cuperet ad urbem venire. Lib. 1. de Leg. c. 11. Quibus ex rebus cum omne genus hominum sociatam inter se esse intelligatur, illud extricatum est, quod recte vivendi ratio meliores efficit. Lib. 1. de Offic. c. 12. Equidem illud etiam animadverto, quod, qui proprio nomine perduellis esset, is hostis vocaretur. Lib. 2. c. 20. Videndum illud est, quod si opulentum, fortunatumque defenderis, in illo vno, aut forte in liberis eius manet gratia. Et Coelius lib. 8. epist. 6. Illud mihi occurrit, quod, inter postulationem et nominis delationem, vxor a Dolabella discessit. Praeterea Varro lib. 1. de re rust. c. 7. Cato, gr. id. rim. praeponens, alium alio agrum meliorem dicit esse: et quod sit primus, ubi vineae possunt esse bono vino, et multo; secundus, ubi hortus irriguus. Et lib. 2. c. 10. Facile est, quod habeant conseruati in villa. Liuius autem lib. 42. c. 33. P. L. cinius consul senatus consultum recitari iussit. Primum, quod bellum

senatus Perseo iussisset: deinde, quod veteres centuriones quam plurimum ad id bellum scribi censuisset. Idem lib. 45. c. 41. Quamquam et quam feliciter rempublicam administrauerim, et quod duo fulmina domum meam per hos dies perculerint, non ignorare vos, Quirites, arbitror. Suetonius in Tito c. 8. Recordatus quondam super cenam, quod nihil cuiquam toto die praestitisset. Omnium autem antiquissimi, Plautus, et Cato Censorius, ille in Asin. Aët. I. Sc. 1. v. 70. inquit:

Equidem scio iam, filius quod amet meus.

Et in Trin. Aët. 2. Sc. 4.

Minus quindecim dies sunt, quod pro hisce acedibus

Minas quadraginta accepisti a Callicle.

Cato autem in epistola ad Marcum filium, quam Plinius lib. 29. c. 1. recitat: *Dicam, inquit, de istis Graecis suo loco, Marce fili, quid Athenis exquisitum habeam, et quod bonum sit, eorum litteras inspicere, non perdiscere.*

Cum istis] Cum Graecis. Patris enim Curius negotiabatur: vt infra, et lib. 13. epist. 17. et alibi.

Cum quidem haec vrbs] Τρεῖς πόλεις, ex indignatione orta et dolore libertatis amissae. nam ciuitas quidem, corruptis moribus, et statu reipublicae mutato, desinit esse, quae fuit: vrbs tamen eadem remanet. Hinc apparet, ipsa de ciuitate quid Cicero sentiat: cum in urbem quoque, sensu carentem, invehatur.

Nedum Patrae] Nisi vis, quae latet in singulis verbis, perfecte cognoscatur, tota profecto frigebit

elocutio. quare, si nonnulla, quae videri possunt humiliora, prosequimur, aequus lector ignoscere debet. *Nedum*, hanc vim habet, vt neget semper, numquam affirmet. non enim dixeris: *diligo familiares omnes tuos, nedum te*: quod esset affirmantis. nam hoc diceretur: non solum te, sed familiares etiam tuos omnes diligo. Proprie vero sic: *is ne propinquos quidem suos amat, nedum te*. Huc spectant omnia Ciceronis exempla: quorum duo tantum, praeter hoc ad Curium, quod satis patet, afferemus. Orat. 2. in Rullum c. 35. Singularis homo, priuatus, nisi magna sapientia praeditus, vix facile sese regionibus officit, magnis in fortunis et copiis, continet: *nedum isti, ab Rullo et Rulli similibus conquisiti atque electi coloni, Capuae, in domicilio superbiae, atque in sedibus luxuriae collocari, non statim conquisituri sint aliquid sceleris et flagitii*. Pro domo c. 54. *Tamen in scelere religio non valeat; nedum valeat id, quod etc.* Audiamus Terentium in Heaut. Aët. 3. Sc. 1. v. 43.

— *Satrapes si fiet*

Amator, numquam sufferre eius sumtus queat,

Nedum tu possis. —

Nec aliter Sallustius in bell. Cat. c. 11. *Secundae res sapientium animos fatigant: nedum illi, corruptis moribus, victoriae temperarent*. Vnum videtur opponi posse Ciceronis exemplum lib. 10. ad Attic. epist. 16. *Tu, quoniam quartana cares, et nedum morbum remouisti, sed etiam grauedinem, te vegetum nobis in Graecia fiste*. Sed hic locus aliter legitur in antiquis libris: itaque,

itaque, si quis eius vtatur testimonio, parum probabit. Legitur autem hoc modo: *Tu, quoniam quartana cures, et nonnum morbum remouisti. Quod ipsum carere mendo, non equidem asirmarim: sed id, quod nunc agitur, asfirmo, nedum, in vilo non vidisse me vere libro.*

Vidisse morbum] Si consilio haec potius, quam casu, reliquisti. Vide in extrema epistola, et epist. 30.

Prope desperatis his rebus] Appropinquante se ciuili bello.

Sapienter] Propter consilium. non enim redire vis.

Beatus] Qui multis rebus, quibus nos caremus, tranquillo animo fruire.

Cui licebat] Tibi licebat hinc abire: nobis idem non licet.

Vbi nec Pelopidarum] Pelopidas vocat malos ciues, qui rempublicam armis opprefferant. Subiungit autem, *nostri cetera*: quia non est integer poetae locus. verba omnia ponuntur epist. 30. *Quin*, inquit, *hinc ipse euolare cupio, et aliquo peruenire, vbi nec Pelopidarum nomen, nec facta audiam.* et lib. 15. ad Attic. epist. 11. *Et si ne amica quidem dubitauit, tamen nunc eo minus, euolare hinc, idque quamprimum; vbi nec Pelopidarum facta, neque famam audiam.* Nec dubito, quin huc respexerit, cum dixit Phil. 13. c. 21. *Moueri sedibus suis huic vbi melius est, atque alias, si fieri possit, terras demigrare, vnde Antoniorum nec facta, nec nomen audiat, quam illos, Caesaris virtute electos, Bruti retentos, intra haec moenia videre.*

Idem consequimur] Abdo enim me in bibliothecam; ne Pelopidarum

nomen, aut facta audiam.

Salutationi amicorum] Salutandis amicis, mane videlicet: nam lib. 9. epist. 20. *Haec est nunc vita nostra. Mane salutamus domi et bonos viros multos, sed tristes, et hos lantos victores: qui me quidem perofficiose et peramanter observant. Vbi salutatio defuxit, litteris me inuoluo, aut scribo, aut lego.*

Quasi auem albam] Quasi novum quiddam. prouerbum ex eo natum, quia rarac aues albae.

Abdo me in bibliothecam] Litteris me inuoluo, dixit lib. 9. epist. 20.

Opera efficio tanta] Ne quis ex hoc loco putet, scripta alicuius quae dicuntur, eadem opera dici posse. nam, *opus* generale nomen est earum rerum, quae post operam et industriam remanent. lib. 16. epist. 18. *An pangis aliquid Sophocleum? fac opus appareat.* Et lib. 2. ad Attic. epist. 4. *Curabo, ut huius peregrinationis aliquod tibi opus exstet.*

Senties] Iudicabis.

Ex meis libris] Cum diceret, non cum me esse, qui videret in meis libris.

Tum] Ante bellum ciuile, sed republica iam desperata.

Non solum suis erga me, sed etiam meis erga se] Alii, hunc locum esse mancum in omnibus, quos ipsi viderint, paullo antiquioribus libris, asfirmarunt. nos integrum videmus esse in omnibus, quos habemus.

Dies] Lib. 4. epist. 5. *Nullus dolor est, quem non longinquitas temporis minuat ac molliat.* et lib. 5. epist. 16. *Quod allatura est ipsa*

*diuturnitas, quae maximas luctus
vetustate tollit.*

Rem communem] Rempubicam.
Sisenna hist. lib. 4. *Quondam Sa-
biai feruntur vuisse, si res commu-
nis melioribus locis constitisset, se
per sacrum facturos.*

Nunc quidem] Quomodo res
habet, ut nunc quidem est.

In eo] In Caesare.

In cuius potestate omnia sunt]
Hoc varie dixit lib. 4. epist. 7. 8.
9. 13.

Id ipsum] Ut in eius potestate
essent omnia.

Nosra culpa] Lib. 9. epist. 6.
Haec in voluntate fuerunt.

Ad prima redeo] Ad primam
epistolae partem: in qua dixit, eum

et vidisse multum, cum in Grae-
ciam se contulit; et beatum esse,
qui abesset, non modo sapientem,
quam sententiam iteravit sequenti-
bus verbis: *Sapienter haec reli-
quisti, si consilio; feliciter, si casu.*
lib. 1. ad Attic. epist. 12. *Ut ad
prima illa redeam.*

Feliciter, si casu] Si non ideo
discessisti, quod haec putares euen-
tura. *Casu et consilium* opponun-
tur. lib. 5. epist. 2. *Huius ego tem-
eritati si virtute atque animo non
restitissem: quis esset, qui me in
consulatu non casu potius existi-
maret, quam consilio fortem
fuisse?* Potest igitur felicitas esse
in aliqua re sine consilio, in omni
re non potest.

EPISTOLAE XXIX.

ARGVMENTVM.

*Memoriam declarat accepti a Cicerone beneficii, et commenda-
ticias ab eo literas petis ad Sulpicii successorem. Scripta eo anno, quo
primum Caesar quartum consul fuit sine collega, deinde Q. Fabius
cum C. Trebonio, ut patet ex epistola sequenti.*

EXPLANATIO.

*Sum enim xēhai adu tuus, ut hoc ei
de Attici nostri*] Vsu quidem
tuus, possessione autem Attici. Ean-
dem sententiam lepide expressit
Lucrolius lib. 3. v. 984.

*Vitaque mancipio nulli datur,
omnibus usu.*

Mancipium] Possessio ipsa, et,
ut ita loquar, ius domini.

*Quod quidem si inter senes co-
emptionales venale proseripserit*]
Non opinor hoc dici: si me Atti-
cus, mancipium suum, venale pro-
seripserit inter senes, qui coemant;
sed, inter senes, qui coemptiones

faciant, aliud est enim coemere,
aliud coemptionem facere. coemere
notam habet significationem: co-
emptionem facere, est, cum mulier
in manum viri conuenit sollempni
quodam stipulatione, qua se inui-
cem succedebant: ut etiam dome-
stica sacra mulierum tamen, non
virovum, interirent, non enim vir
in mulieris potestatem, sed mulier
in potestatem viri coemptionis iu-
re transit: itaque amittit paterna
sacra. qua de re iurisconsultos Ci-
cero exagitat in orat. pro Murena
c. 12. *Mulieres, inquit, omnes,
propter*

propter infirmitatem consilii maiores in tutorum potestate esse voluerunt: hi inuenerunt genera tutorum, quae potestate mulierum continerentur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio senes ad coemptiones faciendas, interimendorum sacrorum causa, reperti sunt. In omni denique iure civili aequitatem reliquerunt, verba ipsa tenuerunt: ut, quia in alicuius libris, exempli causa, id nomen inuenerant, putarunt, omnes mulieres, quae coemptionem facerent, *Caios* vocari. Quod si quis roget, quinam sint hi senes, quos ait Cicero, coemptionum faciendarum causa, iurisperitorum ingenio repertos: dicam esse tutores illos, quibus patres familias eam potestatem testamento reliquerunt, ut filiae suae, cum nubarent, coemptionem sine eorum auctoritate facere non possint. id colligere licet ex orat. pro Flaeo, in qua c. 34. sunt haec. In manum, inquit, conuenerat. Nunc audio. sed quaero, *usu an coemptione?* *usu* non potuit. nihil enim potest de tutela legitima sine omnium tutorum auctoritate diminui. coemptione? omnibus ergo auctoribus. in quibus certe Flacum fuisse non dices. Ad hoc spectat illud, quod lib. 1. de Orat. c. 56. scriptum est: Nam neque illud est mirandum, qui, quibus verbis coemptio fiat, nesciat, eundem eius mulieris, quae coemptionem fecerit, causam posse defendere. In eam igitur coemptionem, tutorum omnium, ut ostendimus iam, consensu et auctoritate fieri solitam, iocari Curius voluit, cum de se, tamquam mancipio, vendendo loqueretur. ad verbum autem potius, quam ad sententiam, respexit. nam reuera

coemptio illa, a mulieribus facta, nihil ad coemptionem mancipiorum attinebat. Livi lib. 3. c. 72. *Scaptio ne hoc coemptionali seni assignaturos putarent finitimos populos?*

Egerit non multum] Lucri parum fecerit: in quo se ipsum Curius modeste extenuat; quasi vilis et contemnenda sit Attici possessio, fructus autem Ciceronis magni pretii: subiungit enim, *at illa nostra praedicatio quanti est?*

Quod sinus, quod habeamus, quod homines existimemus, id omne abs te habere] Simile illud Planci lib. 10. epist. 24. *Quod viuit Antonius hodie, quod Lepidus una est, quod exercitus habent non contemnendos, quod sperant, quod audent; omne Caesari acceptum referre possunt.* Et illud Ciceronis lib. 1. ad Attic. epist. 14. *Se, quod esset senator, quod cinis, quod liber, quod vinceret, mihi acceptum referre.* Nec dissimile illud Phil. 2. c. 5. *Frequentissimo senatus sic placuit, ut esset nemo, qui mihi non, ut parenti gratias ageret: qui non mihi vitam suam, liberos, fortunas, rempublicam referret acceptam.*

Sulpicii successor] Acilio. quod e sequenti epistola cognoscitur.

De meliore nota] Diligentissime. translatio a doliis, quibus diuersae inuruntur notae, ut internoscantur vina. Eodem modo Catullus ad Manlium carm. 67. v. 27.

Quare, quod scribis Veronae turpe Catulla

Esse, quod hic quisquis de meliore nota

Frigida deserto tepescit mentibra cubili.

Tuis praeceptis] Hac epistola Curius non respondet superiori Ciceronis epistolae: in qua praeceptum nullum est eiusmodi, vt ad urbem Curius redeat, sed potius, vt Patris maneat. Praeceptis igitur aliarum literarum, quas ad eum Cicero scripserat ante bellum ciuile. nam postea, mutatis temporibus, sententiam mutauit. vnde illud in epistola proxima: *Memini, quod mihi desipere videbare, quod cum istis potius viueres, quam nobiscum.*

Nostra] Fortunas nostras. Patris enim negotiabatur. lib. 13. epist. 17. et 50.

Refigere ERN. Desigere] Aliquot enim annos vixerat Patris, et

ibi suas res ita constituerat, vt fixae viderentur.

Tuto] Concedente Sulpicio proconsole.

Duo ERN. Duos parietes de eadem fidelia dealbare] Putabat Atticus Curium esse omnino suum, et fructu, et mancipio. haec epistola aliter ostendit, vendit enim se Ciceroni Curius, et videtur duorum simul esse velle, vsu quidem Ciceronis, mancipio autem Attici. Adagium est a fabris natum, duos vel plures etiam vnica fidelia parietes dealbantibus.

Tironemque meum] Patris aegrum Tironem Curius familiariter cognouerat. lib. 16. epist. 5. 6. 7. et lib. 7. ad Attic. epist. 2. 3.

EPISTOLAE XXX.

ARGVMENTVM.

Improbat ea, quae Caesaris ex voluntate sunt, contra leges, moremque maiorum: suam ab orbe discedendi cupiditatem significat: Canninium, Q. Fabio prid. Kal. Ian. mortuo, consulem in eius locum esse rogatum, vt in magistratu esset usque ad Kal. Ian. Addit de litteris commendatitiis ad Acilium, Sulpicii successorem, scriptis. Caesare V. et M. Antonio coff. quo anno idibus Mart. Caesar est interfectus.

EXPLANATIO.

Ego vero] Initio epistolarum, vero, secundo loco positum, vel negationem demonstrat, vt hic, vel assensum, vt lib. 4. epist. 6. lib. 9. epist. 5. lib. 16. epist. 10. 23.

Iam te nec hortor] Vt hortabar antea. Respondet ad eam partem epistolae Curii, in qua scripserat, quo facilius tuis praeceptis obtemperare possimus, teque ad ver lubentes videre.

Nec Pelopidarum nomen, nec facta audiam] Senarius ex vetere poeta cum aliqua varietate lib. 15.

ad Attic. epist. 11. sic pronunciat: *Nec Pelopidarum facta, neque famam audiam.* Ad hunc versiculum spectauit in illa sententia in Antonium, Phil. 13. c. 21. *Moueri sedibus suis huic urbi melius est, atque alias, si fieri possit, terras demigrare, vnde Antoniorum nec facta, nec nomen audiat, quam illis, Caesaris virtute eiectos, Bruti retentos, intra haec moenia videre.*

Audire tolerabilius est, quam videre] Lib. 6. epist. 1. *Oculi augent*

gent dolorem; qui ea, quae ceteri audiunt, intueri coguntur, nec auertere a miseris cogitationem sinunt.

In campo] Martio, ubi comitia habebantur.

Hora secunda] Scire oportet, dierum plura genera fuisse, vel ab exortu solis ad exortum, ut Babylonis; vel ab occasu ad occasum, ut Atheniensibus; vel a meridie ad meridiem, ut Vnbris; vel a luce ad tenebras, ut vulgo; vel a media nocte ad mediam, ut Aegyptiis et Romanis: quem Plinius, Gellius, Macrobius civilem diem vocant. Hic dies, lucem tenebrasque complexus, XXIV. horarum fuit, sic, ut lucem duodenae semper, totidemque noctem horae metirentur, diurnae circa solstitium longissimae, nocturnae brevissimae, contra vero circa brumam. Erat igitur initium civilis diei, post mediam noctem: quod quamquam luce caret, mane tamen Cicero per iocum appellat, a similitudine vulgaris diei, cuius initium mane dicitur. *Consulem*, ait infra, *hora septima renunciauit, qui usque ad Kal. Ian. esset: quae erant futurae mane postridie*. Et Virgilius lib. 5. Aen. v. 738.

— *Torquet medios nox humida cursus:*

Et me saeuus equis Oriens afflavit anhelis.

Aliud igitur erat, dies nominare, ut Kalendas, nonas, idus: aliud, horas, ut primam, secundam, tertiam. qui diem nominabat, spatium illud horarum XXIV. quod a media nocte ad mediam proximam est, totum complectebatur: qui horam, non a media nocte, id est ab

initio civilis diei, numerabat, sed ab ortu solis, unde vulgaris dies incipit, et occasu desinit. quod spatium fuit, ut diximus, duodecim horarum, quacumque anni parte. inde licet intelligere, cum dicitur *hora secunda*, non eam horam significari, quae post mediam noctem, sed eam, quae post solis ortum secunda est. ea vero si ad horarum nostrarum consuetudinem referatur, quae pridie Kal. Ian. quindecim fere sunt ab oriente sole ad occidentem, incidit in horae tertiae dimidium. nam, ut hora secunda sextam partem notat duodecim veterum horarum: sic tertiae dimidium sexta pars est nostrarum quindecim. eadem ratione, quae septima a Cicerone nominatur, nobis incipit ab octauae dimidio, desinit in tertia nonae parte. Sic Martialis lib. 4. epigr. 8. cum dixit,

Imperat exstructos frangere nona toros;

ea veteres hora cenare solitos demonstrat, quae post ortum solis nona, ante occasum quarta esset, aestate pariter et hieme. inde fluxit ante cenam prandendi mos, post cenam comissandi: ut cibus tamen in prandio levis et facilis caperetur: quod Plinii iunioris ad Marcum epistola lib. 3. 5. testatur; comissatio autem honesta parum haberetur.

Comitiis quae floritis] Ut quae flores anni sequentis crearentur, comitia, Quintili mense fieri solita, in mensem Decembrem ideo protracta erant, quia Caesar abfuerat, Hispaniensi bello impeditus: post reditum autem triumphare prius voluit, quam haberet comitia. Ex hoc loco, nisi fallor, licet intelli-

gere, postrema omnium comitiorum quaestoria fuisse. quae enim supersunt, cum haec ultimo anni die habeantur?

Institutiis] A Caesare, cum iam consularia habuisset, quibus ipse, et M. Antonius designati consules erant.

Q. Maximi] Q. Fabii consulis: quem Suetonius in Iulio c. 80. *trimestrem consulem* vocat: quia Caesar, ex Hispania reuersus, abdicauit, eumque cum Trebonio consulem suffecit. Plutarchus in Caesare, et Tacitus lib. 3. Hist. c. 37.

Illi] Qui erant in campo.

Dicebant] Cum illum putarent viuere.

Posita esset] Vt interesset comitiis.

Ille autem] Caesar consul, collega Q. Maximi, qui tunc mortuus est. habebat autem ideo Caesar comitia, quia consul priore loco creatus erat. quod quia Ciceroni quoque contigerat, vt ipse gloriatur in orat. contra Pisonem c. 1. propterea consularia comitia habuit, quibus Murenam consulem renunciavit. quod oratio pro ipso Murena habita c. 1. declarat.

Comitiis tributis] Creabantur comitiis tributis minores magistratus, aedilis plebis, quaestor, tribunus plebis, aedilis curulis; centuriatis autem maiores, praetor, consul, censor. vtraque a consule haberi solita, et locus hic, et lib. 4. ad Attic. epist. 3. declarat.

Auspiciatus] Quando auspicatus, si hora secunda instituit comitia? ante lucem scilicet: nam post mediam noctem auspicari licebat: exorto autem sole id agebant, super quo auspicati erant; auspicatique

esse, et egisse eodem die dicebantur. Hunc ego morem iam ex Gellio et Macrobio cognoueram: sed accessit postea Plinii iunioris testimonium lib. 3. epist. 5. in qua scripsit haec de auunculo suo: *Lucubrare Vulcanalibus incipiebat, non auspicandi causa, sed studendi, statim a nocte multa: bieme vero, hora septima, vel cum tardissime, octaua, saepe sexta.* Iam, Metellus Nepos consul, aedilitia comitia habiturus, in campum ante solis ortum veniebat, vt auspicaretur primum, deinde, orto sole, comitia haberet. lib. 4. ad Attic. epist. 3.

Centuriata] Vt in locum Fabii consulem succederet in paucas horas.

Consulem] C. Caninium Rebilum, qui Caesaris legatus bello Gallico fuerat.

Hora septima] Post exortum solem.

Renunciatus] Qui consul comitia habebat, sequentis anni consules renunciabat. pro Murena c. 1. *Quae deprecatus a diis immortalibus sum, iudices, more institutoque maiorum, illo die, quo auspicato, comitiis centuriatis, L. Murenam consulem renunciaui.*

Neminem prandisse] Consul enim renunciatus est hora septima, id est, post horam prandii: quod a cena non minus tribus horis distabat.

Somnum non videri] Posteriores enim sex horae noctis, habita ciuilis diei ratione, pertinent ad Kal. Ian. id est, ad sequentis anni consules: priores vero, quae pertinent ad pridie Kal, qui consulatus ultimus dies est, insomnes ab occupato praesertim consule ducuntur. itaque perbelle Cicero, iocum quaerens,

rens, breuitatem consulatus ad vigilantiae laudem conuertit. vide Macrobius lib. 2. Saturn. c. 3. Plutarchum in Caesare, Dionem lib. 43. Tacitum lib. 3. Hist. c. 37.

Philosophiae partum] A quo qui absunt, iactari eos assidue rerum humanarum fluctibus necesse est.

Mancipio et nexu] Hic locus Boetii verbis explanabitur: qui cum illud in Topicis Ciceronis c. 5. interpretaretur: *Abalienatio est eius rei, quae mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio, inter quos ea iure ciuili fieri possunt*; haec subiunxit: *Omnes res, quae abalienari possunt, id est a nostro ad alterius dominium transire, mancipi distae sunt. Mancipi vero res veteres appellabant, quae ita abalienabantur, ut ea abalienatio per quamdam nexum sollemnitatem fieret. Nexus vero est quaedam iuris sollemnitatis, quae fiebat eo modo, quo in Institutionibus Cuius exponit: cuius haec verba sunt: Mancipatio est imaginaria quaedam venditio; quod ipsum ius proprium Romanorum est ciuium: eaque res ita agitur. adhibitis non minus, quam quinque testibus, Romanis ciuibus, puberibus, et praeterea alio eiusdem conditionis, qui libram aeneam teneat, qui appellatur libripens, is, qui mancipio accipit, aes tenens ita dicit: HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO: ISQVE MIHI EMPTVS EST HOC AERE, AENEAEQVE LIBRA, deinde aere percussit libram, indeque aes dat ei, a qua mancipio accipit, quasi pretii loco. quaecumque igitur res lege XII. tabularum aliter, nisi per hanc sol-*

lemnitatem, abalienari non poterat. Plura Sigonius in Ciue Romano lib. 1. c. 11.

Acilius] Hic est Sulpicii successor, cui commendari Curius optabat. epist. 29.

In Graeciam] Cui praefuerat Sulpicius. Lib. 6. epist. 6. *Cassium sibi legauit: Brutum Galliae praefecit: Sulpicius Graeciae. Alibi prouinciam Sulpicii Cicero vocat Achaia, ut lib. 4. epist. 4. lib. 13. epist. 26. 28.*

Cum legionibus] Non enim omnes in prouincias ibant cum legionibus.

Maximo meo beneficio est] Maximum a me beneficium habet: ut cum dicitur, *summo ingenio est*: et lib. 3. ad Q. Fr. epist. 3. *Cicero tuus nosterque summo studio est Paconii sui rhetoris.* Quae si quis diuersa iudicat, accipiat est, pro, uiuit. locum certe simillimum, qui hunc maxime confirmat, ostendimus. nam Phil. 8. c. 6. ita dixit Cicero: *Negat se illi amicum esse debere: cum suo magno esset beneficio, venisse eum contra se.*

Iudicio capitis] Iudicium capitis illud est, quo damnatus vel ciuitatem, vel libertatem amittebat. nam vita non nisi perduellionis crimine adimi potuit. qua de re affatim diximus in libro nostro de Legibus.

Rebus saluis] Aut, republica incolumi, ut lib. 4. epist. 1. *Vtinam, Serui, saluis rebus, (sic enim est dicendum) colloqui potuissemus inter nos!* Et lib. 4. Acad. c. 18. *Hoc accepimus, Deli fuisse complures, (saluis rebus illis) qui gallinas alere permultas quaestus causa soterent.* Aut, *rebus saluis*, nullo suo damno: est enim absolutus.

Quana

Quam ille quomodo acceperit, et quid ERN. *cum acceperit, ecquid tibi pollicitus sit*] Nonnulli veteres libri, *quo modo acceperit, et quid*. alii, *quando acceperit, quid*.

Mihi omnino rectius videtur, *cum acceperit, ecquid*. nam pro *cum*, scribebant veteres, *quom*: unde factum, *quo modo*. eodemque errore ab *ecquid*, fluxit, *et quid*.

EPISTOLAE XXXI.

ARGVMENTVM.

Inuitat eum ad officia mutua: et, ad urbem ut redeat, veteris urbanitatis tuendae causa, rogat. Scripta eodem anno.

EXPLANATIO.

Aequo animo vel vincam te] Lib. 5. epist. 7. *Nulla re tam laetari soleo, quam meorum officiorum conscientia: quibus si quando non mutue responderetur, apud me plus officii residere facillime patior.*

Non fuisse necesse] Quia discessurus esses.

Propter tuas res ita contractas] Nam, si dispersa ac dissipata eius negotia fuissent, indignisset opera Sulpicii proconsulis: sed ea, cum discessum cogitaret, iam contraxerat.

Nec caput, nec pedes] Habeant. prouerbum est. quae enim coacta in vnum sunt, carere capite et pedibus videntur.

Exaruisse] Defecisse, extinctam esse. Ad Paetum lib. 9. epist. 18. *Ipsa illa, si qua fuit in me, facultas orationis, nisi me ad has exercitationes retulissem, exaruisset.* In Bruto c. 21. *Exaruerunt*, (Ser. Galbae orationes) *vix iam ut appareant.* Translatio ab agris, qui cum exaruerent, fruges non ferunt.

Veterem urbanitatem] Qua excelluere olim ii, qui nominantur in eadem epist. C. Laelius sapiens, Africani minoris amicissimus, Luci-

lius poeta satyricus, L. Crassus orator, Granius praeco: praeterea is, qui lib. 2. de Orat. c. 54. disputat de ridiculis, aequalis Crassi, C. Iulius Strabo. Quattuor nominibus lib. 9. epist. 15. urbanitatem appellat, sales, facetias, leporem, festiuitatem.

Pomponius noster] Atticus, vtriusque amicissimus. nam epist. 29. dixit Curius: *Sum enim παρὰ τὸν φίλον σου, παρὰ τὸν δὲ Ἀττικὸν τοῦ φίλου.*

Suo iure] Quia, cum excellat facetiis, iure suo potest hanc sibi laudem vindicare, idque dicere, quod interdum dicit, et vere dicit, exaruisse veterem urbanitatem, nisi nos pauci gloriam illam breuiter et acute dictorum, qua praeter ceteros olim floruerunt Athenienses, retineamus.

Gloriam antiquam Atticam] Haec verba non carent festiuitate quadam: et velle Cicero videtur, dum loquitur de urbanitate, non inurbanus esse. Magnifica verba sunt: nec tamen laudatur quidquam, praeter sales. blanditur igitur Cicero, dum humilem rem extollit, Curio simul et Attico; qui salibus iure delectabantur. Fortasse etiam

etiam ipsa Attici verba refert. quod si ita est, hoc ipso iocatur: quasi Atticus gloriam antiquam Atticam in ridiculis poneret, et eam crederet per tres homines posse retineri. sales autem Attici omnibus praestabant: quamquam Cicero, ut assentiretur Pacto, Romanos praefert, lib. 9. epist. 15.

Ergo is tibi, nos eis succedimus] Cum hoc satis constet, veterem urbanitatem amissam esse, nisi nos eam pauci reuocemus: sequitur illud, ut primus in ea tibi locus, Attico secundus, mihi tertius debeat. lib. 7. ad Attic. epist. 2. na-

tiuum ait esse in Curio urbanitatem.

Ne tamen ERN. tantum semen urbanitatis una cum republica intereat] Urbanitas ipsa exaruit, semen tantum remanet. veni igitur, saltem ut semen conseruetur: tantum ne semen ipsum amittatur. Sunt, qui pro *tantum*, legant *tamen*: mei decem antiqui libri, duoque praeterea Fulvii Ursini, *tantum*, habent: nec infusila, ut mihi videtur, elicitur sententia. est autem lapsus ab uno verbo ad alterum facillimus: quia *tantum*, quandoque scribitur sic, *tm*: tamen, sic, *tm*.

EPISTOLAE XXXII.

ARGUMENTVM.

Scripsit hanc epistolam, cum proconsul Ciliciae praefect, Marcello et Sulpicio coll. tribuno plebis designato Curione. Prima pars de dictis est, secunda de iudiciis, tertia de republica, postrema de Dola-bella, nondum genero. Sulpicio et Marcello coll.

EXPLANATIO.

Voluntius] Hic est P. Voluntius Eutrapelus, qui Cytheridem minam dilexit. lib. 9. epist. 26. Praefectum fabrum Antonii fuisse civili bello, Nepos ait in Attici vita c. 12.

Sine praenomine] Praenomen ei Publio fuit. vide Nepotem in Attici vita c. 9. 10. 12.

Voluntius senatore] Cui Lucio cognomen fuit. Varro lib. 2. de re rust. c. 4. Constat autem ex hoc loco, Voluntium hunc, ad quem scribit Cicero, equitem fuisse, non senatorem.

Εὐτραπείλια] Festiuitas, lepor, urbanitas: unde illi cognomen Eu-

trapelo. lib. 9. ad Attic. epist. 26. lib. 15. epist. 8. Phil. 13. c. 2. Plutarchus in Bruto *minum* vocat.

Salinarum mearum] Suos sales vocat *salinas* per iocum, quia dixerat, *possessio*. Infra: *Urbanitatis possessionem* quibusvis interdicitis defendamus. Salinae autem loca sunt, ubi sal fit. Plinius lib. 31. c. 7.

Procuratore] Et hic iocatur. Solent enim procuratores abentium res defendere.

Ut ego discefferim] Iturus in prouinciam. Ergo scripta est epistola paullo post, quam Cicero proconsul in Ciliciam profectus est,

est, id est, M. Marcello, Ser. Sulpicio coss.

Dicta] Ioca. quae et *diſteria* vocata, scripsit ad Cornelium Nepotem: vt apud Macrobiū lib. 2. Saturn c. 1. legitur.

Sextiana] P. Sextii, pro quo extat oratio. vide quae diximus epist. 27.

In me conferri] Mea dici: vt ex meo nomine inſulis quoque dictis accedat auctoritas.

Diſtorum meorum] Macrobius: Animaduerto duos, quos eloquentiſſimos antiqua aetas tulit, comicum Plautum, et oratorem Tullium, eos ambos etiam ad iocorum venustatem ceteris praestitisse.

— Cicero quantum in ea re valuerit, quis ignorat, qui vel liberti eius libros, quos is de iocis patroni composuit, quos quidam ipsius putant esse, legere curauit? Non multo post haec subiungit: locos hoc genus veteres nostri *Diſteria* dicebant. testis idem Cicero, qui in libro epistolarum ad Cornelium Nepotem secundo sic ait: Itaque nostri, cum omnia, quae dixissemus, dicta essent, quae facete, et breuiter, et acute locuti essemus, ea proprio nomine appellari *Diſteria* voluerunt.

Sua sponte] Sua venustate: etiam si non diceretur, hoc Cicero nis est.

Tanta faex est in urbe] Ita habeti sunt homines ingenio, vt, quod inuenustum prorsus est, venustum tamen esse videatur.

Antygo] Quod Venere caret, venustatis expers. nomen a Venere deductum, quae Graecis *Κυδρία* nuncupatur.

Venustum] Quinctilianus lib. 6. c. 3. *Venustum esse*, inquit, *quod cum gratia quadam et venere dicatur, apparet.*

Αμφιβολία] Ambigua oratio: cum ad sententias diuersas eadem verba accommodari possunt: vt illud lib. 11. epist. 20. *Te dixisse, laudandum adolescentem, ornandum, tollendum.* Et lib. 2. de Orat. c. 60. *Perpussillum rogabo.* Quod referri potest et ad perpussillum testem, et ad perpussillam interrogationem. Et illud Neronis de Claudio, *desisse cum inter homines morari.* Et:

Aio, te Aeacida Romanos vincere posse.

Τετραλογία] Superatio, vel exsuperantia, cum sententia supra veritatem extollitur: vt in suasionem legis Maniliae c. 10. *Plura bella gessit, quam ceteri legerunt: plures prouincias confecit, quam alii concupiuerunt.* Et Virgilius lib. 12. Aen. v. 84.

Qui candore nives anteirent, cursibus auras.

Fit etiam minuendi gratia, vt, *testudine tardior.*

Παράγωγη] Agnominatio: cum vnus litterae mutatio diuersam significationem affert: vt pro Tiberius Claudius Nero, Biberius Caldius Mero. Et lib. 2. de Orat. c. 63. *Eamus deambulatum. Quid opus fuit de? Inmo vero, quid opus fuit te?* Et Phil. 13. c. 11. *Cum in gremiis mimarum mentum mentemque deponeres.* Et Afranius apud Gellium lib. 7. c. 12. *Qui non modo vinosus, sed virosus quoque sit.* Et Terentius in Andr. Act. 1. Sc. 3. v. 13.

— *Inceptio est amentium, baud amantium.*

Παρά

Παρά προσδοκῶν] Praeter expectationem: ut illud lib. 9. epist. ult. *An tu id melius, qui etiam in philosophum irriseris? cum ille, si quis quid quaereret, dixisset, cenam te quaerere a mane dixeris. Ille baro te putabat esse quaesturum, unum caelum esset, an innumerable.* Simile illud lib. 2. de Orat. c. 64. *Dic de L. Manlio: Virum bonum, inquit, egregiumque civem esse arbitror. Mire delectat Horatius lib. 2. Serin. Sat. 1. cum dixisset v. 53.*

— Scenae viuacem crede nepoti

Matrem: nil faciet sceleris pida dextera: —

intulit v. 56.

Sed mala tollet animum vitiato melle cicuta.

Similiter Cicero pro Scäuro apud interpretem Horatii Porphyriorem: *Libertus patronum non occidit, sed duobus digitibus gulam oblit.* Hoc de genere sic ait Cicero: lib. 2. de Orat. c. 64. *Natura nos noster delectat error: ex quo cum quasi decepti sumus expectatione, ridemus.* Et c. 70. *Ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod est praeter expectationem; cuius innumerable sunt exempla.*

Per Antonii personam] Legem, C. Iulii. Is enim lib. 2. de Orat. loquitur de ridiculis. Nisi si quis lapsum memoria Ciceronem dicat, quod vix credibile videtur: salibus enim excelluisse non M. Antonium, sed C. Iulium, optime noverat: nec ita multo ante libros de Oratore composuerat, ut personarum partes obliuisci deberet: cum praesertim eos ipsos, quos in oratoriis libris loquentes induxe-

rat, omnes, nullo errore, commemorat lib. 13. ad Attic. epist. 19.

Ἐντεχνα] Artificiosa, hoc verbum complectitur ἀμφιβολία, ὑπεβολήν, παράγωγιμα, παρά προσδοκῶν, et cetera, quibus risus excitatur.

Sacramento contendas, mea non esse] Vel pecunia deposita litiges, ut probes mea dicta non esse. Similiter Catullus ad fundum suum carin. 44. v. 4.

Quous Sabinum pignore esse contendunt.

Sacramentum quid sit, Varro lib. 5. de L. L. docet his verbis: *Ea pecunia, quae in iudicium venit in litibus, sacramentum a sacro. Qui petebat, et qui infirmabatur de alius rebus, utique quingentos aeris ad pontificem deponebant: de aliis rebus item certo alio legitimo numero assium, qui iudicio vicerat, suum sacramentum a sacro auferbat: victi ad aerarium redibat. Festus paullo latius: Sacramentum, inquit, aes significat, quod poenae nomine penditur; siue quis interrogatur, siue contenditur. id in aliis rebus quinquaginta assium est, in aliis rebus quingentorum, inter eos, qui iudicio inter se contenderent. quae de re lege L. Papiri tribuni plebis sanctum est his verbis: Quicumque praetor posthac factus erit, qui inter ciues ius dicet, tres viros populum rogato: iiique tres viri sacramenta exigunt iudicantoque, eodemque iure sunt, uti ex legibus, plebisque scitis exigere, iudicare, esseque oportet. Sacramenti autem nomine id aes dici coeptum est, quod et propter aerarii inopiam, et sacrorum publicorum multitudinem consumebatur in rebus diui-*

diuinis. Hunc morem attigit Asconius in lib. I. Ver. c. 9. *Cum in rem aliquam, inquit, agerent litigatores, et poena se sacramenti peterent, posebant iudicem: qui dabatur post trigesimum diem.* Cicero lib. I. de Orat. c. 10. *Agerent tecum lege primum Pythagorei omnes atque Democritici, ceterique, in suo genere, physici vindicarent, ornati homines in dicendo et graues, quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret.* Valerius Max. lib. 7. c. 7. *Sacramento cum adolescentulo contendere ausi non sunt.* Ibidem c. 8. *Aphronia cum sorore sacramento contendere noluit.*

Quereris] Questus erat Voluminus, dominari in iudiciis, absente Cicerone, homines infantissimos.

Multo laboro minus] Quam de tuenda salinarum possessione, id est, de dictis meis, ut agnoscantur, laboro: de iudiciis non item.

Trabantur pedibus] Vel si mala illis omnia eueniant, non laboro. lib. 4. ad Attic. epist. 16. *Fratrem mecum et te si habebo, per me ista pedibus trabantur.*

Vel Seli] Non bonus orator.

Se liberum] Ergo, liberum non esse, opinio fuit: ideo dixit, ut possit probare, quasi rem difficilem.

Interdictis] Quia possessio praetoris interdictis defendi solebat; propterea, cum ageret de possessio-

ne vrbauitatis defendenda, iudiciali verbum lepide vsurpauit.

Te vnum] Qui omnes vrbauitatis vincis.

Te sapere] Quia falsas laudes non agnoscis.

Illa] De Curionis tribuni plebis ingenio ad nouitatem propenso, quod postea res ipsa comprobauit: nam Caesaris causam oppugnauit primum, deinde defendit. lib. 8. epist. 6.

Nostrum illum amicum] C. Curionem, tribunum plebis in locum Seruii designatum: vt lib. 8. epist. 4. Iure autem Cicero verebatur, ne non satis grauem Curio se praebere in tribunatu, leuissime enim ab optimatum causa ad Caesarem transiit: vt lib. 8. epist. 6. et lib. 2. epist. 13.

Gratuitatis] Quam non habuit. lib. 8. epist. 6. et lib. 2. epist. 13.

In amoribus] In deliciis.

Quantuis in me ingrata sit] Dicit hoc propter iniquam aestimationem rerum suarum. vide lib. 4. ad Attic. epist. 2.

Dolabellam] P. Cornelium Dolabellam, postea Ciceronis generum.

Redde meum] Lib. 16. epist. 19. *Demetrium redde nostrum.*

Desit] Amori illius erga me. *Non videor nimium laborare*] Cum valde tamen laborem.

EPISTOLAE XXXIII.

ARGVMENTVM.

Afflicta republica, sublata exercitatione forensi, retulit se Cicero ad declamationes, auditoribus Hirtio, Cassio, Dolabella. quibus quod non interesset, angere se scripserat Voluminus, et Hirtio propemodum invidere. Cicero Hirtii laudat eloquentiam, sibi detrahit potius, quam arrogat.

arrogat. *Volumnium vero inuitat ad eadem studia: deliberatum sibi iam significans, abdere se totum in litteras, Caesare permittente. Scripta videtur post bellum Africanum, Caesare ill. et Lepido coss.*

EXPLANATIO.

Declamationibus nostris] Cur se ad declamandum Cicero contulerit, causa exponitur lib. 9. epist. 18.

Nihil sumus] In arte oratoria.

Displicemus] Etiam si aliquid sumus.

Gregalibus] Sociis, praestantibus viris, ciuili bello amissis. Pro domo c. 28. *Catiliae gregales.* De harusp. resp. c. 25. Neque P. Clodius, neque quisquam de gregalibus eius.

Enisimus] Loquitur de libris suis.

Pinnigero ERN. Pennigero, non armigero in corpore] Non dubium est intelligi de auibis: quas Philoſtetes conſigebat tardus, celeres, ſtans volantes. Alii tamen, *pinnigero*, legere maluerunt, contra Quinctiliani lib. 1. c. 4. ſententiam, qui *pinnas* de auibis dici non vult. *Pennigero* etiam est in meis veteribus libris. Lib. 5. de Fin. c. 11. *Philſtetes cum cruciaretur non ferendis doloribus, propagabat tamen vitam aucupio ſagittarum,*

Conſigebat tardus celeres, ſtans volantes,

ut apud Attium eſt,

Pennarumque contextu corpori tegumenta faciebat.

Ingeniſcebat Cicero, quod ingenium ſuum non, vt antea, in agendis cauſis, aut in tuenda republica, ſed in declamationibus illis exerceret.

Exceperimus] Translatum verbum, quia dixerat, *concurſum*. qui enim concurrentes occupationes

ita excei, it, vt ab iis ne proſternatur; iuſtam atque ab omnibus conſeſſam facultatem habet in otium diſcedendi.

Multam ſalutem et foro dicam, et curiae] Relinquam forum, et curiam: neque cauſas in foro agam, neque ſententiam in ſenatu dicam: quae mihi antea curae erant. Modus loquendi de Graeco fonte deriuatus. lib. 8. ad Attic. epist. 8. *Πολλὰ χαιρεῖν τῷ καλῷ* dicens, *pergit Brundisium.* Plato in epistola ad Perdiccam, et in Critone; Euripides, alii.

Communibus nostris amatoribus] Similiter dixit, *amatorem tuum*, lib. 9. epist. 15.

Cassius] C. Cassius, qui poſtea Caesarem occidit.

Dolabella] Qui et ipſe declamare ſolitus erat audiente Cicero: itaque diſcipulus vocatur lib. 9. epist. 7. 14. 18. vide Quinctilianum lib. 12. c. 11.

Meis acquiſſimis vtuntur auibis] Libenter eos audio declamantes.

Opus eſt huic] Ad haec noſtra ſtudia requirimus iudicium et doctrinam tuam.

Limatulo et polito] Translatio ab operibus, quae limantur primum, deinde etiam poliuntur, vt magis placeant.

Interioribus] Reconditis, non vulgaribus. lib. 3. epist. 10. et in Bruto c. 76. *Erant in eo (L. Torquato) plurimae litterae, nec eae vulg-*

vulgares, sed interiores quaedam et reconditae.

Meis (deleuit ERN.) Quibus ego maxime delector; amoribus et deliciis meis.

Verecundiores me in loquendo facis] Iocari Ciceronem non dubito: cum ipse potius, eloquentia longe omnibus antecellens, maximeque litteris interioribus instructus, verecundiores alios in loquendo faceret.

Indicatum] Deliberatum, constitutum.

Patietur] Mihi optanti concedat.

Volet] Vel si ipse non optem.

Deponere illam personam] Causas non agere, nec in senatum venire. Supra: *Multam salutem et foro dicam, et curiae.* Translatio ab histrionibus, qui varias personas suscipiunt, et modo senem agunt, modo iuuenem, modo herum, modo seruum. lib. 5. epist. 3.

Iam] Cupiditatem indicat haec particula personae deponendae.

Probaui] Ut histriones populo se probant, cum suas egregie partes agunt: ita ego me Caesari factis iam probaui; cum et in senatum venerim, et causas apud eum egerim, ut pro Deiotaro, pro Ligario.

Ac me totum in litteras abdere] Lib. 9. epist. 20. *Litteris me involuo.*

Ne perinuitus ERN. pluribus legerem] Quamquam obscura sententia est, consensum tamen omnium antiquorum librorum non video, cur contemnam. *Perinuitus*, pro pluribus, placeret, si vel vnius libri veteris testimonio comprobaretur, aut, si mutatio quam minima fieret: quod in coniecturis probare maxime soleo. nam, quod ad sententiam attinet, recte opponerentur, *perinuitus legerem, gratissimas fore.*